

چونون دونیا پروله تارلاری بیرله شیکیرا

هکی مکتب

3
میل: 1927

7-8
سایه: 19-20

آذربایجان خلق سمارن قومسالیسی
دولتی علمی سوراسک فنی-یه راغوری بوله سی ارزنایی

آذربایجان دولت نشریاتی

باسی - 1927

آذر نشر

مطبعه سنده باسیلدی

عمومی قسم

دینی موھوماتلا مبارزه

بازانی: قولی یف م.

مدنیته یو کسه لکه اوزره اولان شورالی آذربایجانا قارشی دهشتلی مبارزه آپارماق ایچین، ایشچیلرینک و کندیلرینک دوشمانی کسلن قارا گروھلار و جاھل عنصرلر وار قوھلرینی نوپلامیشلاردیر. اعلان ایدیلن عکس انقلاب قوھلرینیک بو سفر برلیکینده یرینجی رول اوبایانلاردا، دینی تشکیلاتلارلا کلیسا و مسجد خادمه لریدیرلر.

چار حکومتی دوربند تورک ایشچیلرینی، تورک کندیلرینی سیق بوغماق ایچین اسلام دینی نیقلای مامورلارینک النده الک قوتلی واسطه لرده سایلیردی. آذربایجانینک قالین قافالی و قارا فکریلریندن اولان مساواتچیلاردا همان چار نیقلای حکومتینیک سیاستنی یورودوردی؛ عوام و جاھل جماعتی منعصلکده (فانائیزم) و دینی موھوماتلاردا ساقلاماقدام دوام ایدیردی. بونی گوستر-مه ک کفایت ایدرکه، نوزله رینی آذربایجان داهیسی، آذربایجان قوروجو سو آدلان دیران او حیا سیز بالانچیلار مکتبلرینک هایسینی منعصب ملالارلا کشیشلرینک اختیارنا بوراقمیشدیلار. آذربایجانینک قهرلی، غضبلی ظالمه لری طرھ فیندن و بریلن تابشیرقلار، مکتبلرده شریعت درملرینیک چوغالما سبندان باشقا بیر شیئی ده گیلدی.

و ائمہ ربالبزمہ صادقہ اولان اینانلمیش جاسوسلار و قوللار-اقلابان انکلیز لہر حاضر دا ایران شاہیلہ ایران حکومتینی اہمیتیز بیر اوپونجاق حالیا سالب، ایستہ دیکلہری کیی اللہ ریندہ اوینادیرلار.

III - ہندوستاندا. انکترہ قولونلار ینیکدہ گہرلیسی وئروتلیسی سایلان ہندوستاندا انکترہ حکومتی اسلام روحانیلہریندہن استفادہ ایدبر، بوبولدا آرتق مہارتہری واردیر!

ہندوستاندا جانلارینی ائمہ ربالبستلہریک ظلملہری و تہیکلہری آتیندان خلاص ایشک اوغروندا مظلوم ہندوستانلیلار طرفیندہن مبارزہ و انقلاب باشلانیر- باشلانماز، روحانیلہر بورادا میدانا آتیلیر، دینی مبارزہ قالدیریر و خاتمانہ سورتمدہ انقلابیک بوغولماسینا و یاتیریلما-بنا کومہک ایدبرلہر.

حال حاضر دادا، ایشچیلہر و کندیلہر طرفیندہن قوغولوب آذربایجانندان چقاریلان ائمہ ربالبزمیک آلچاق قوللوقچیلاریندان سایلان مساواتچیلار، سوک گونلہردہ کی بین الملل وضعیندن استفادہ ایدہرک، یندہ باشلارینی قالدیرمیش عکس انقلاب قاراقتریندہ ایش آبارماغا باشلامیشلار. ایشلہرینی موقعیتلہ آبارماق ایچیندہ بونلار دینی تشکیلاتلارا -موللا و آخوندلارا سو کہتیرلہر، بو ییلکی محرم گونلہریندہ وحشیانہ و غیر مدنی حیقیشلاریک اوکی آلبماق ایچین شورا حکومتی طرفیندہن تبلیغات آباریلیردی، باش-گوز یارمانیک اساسیز اولدینی ییلدیریلیردی لاکن مساواتچیلار، شورا حکومتینہ قارشى عکس تبلیغات آباریردیلار، عوام جماعتی دہ شورا حکومتینیک مدنی تدبیرلہرینہ قارشى دور دور دیردیلار. بو ییل محرم لیکنمہ، مساواتچیلار حنا بعض یئرلہردہ (ماشناغادا) زنجیر ووروب، دستہ باشلیق یاییردیلار.

نہ آلچاق، نەدہ جبر کین بیر وظیفہ!

بونلاریک جملہسینی نظرمہ آلاراق ییز دینی موھوماتا قارشى مبارزہ آبارماق ایشینی جدی و محکم اساسلار اوزہریندہ قورمالیق. البتہ! بویلہ مبارزہ بی ہم مہارتلہ، ہم دہ احتیاطلہ آبارماق لازم دیر. آذربایجانیک مدنیلہشمہسینی، ایلہرینہ ییب آرنماسینی جان-دیلدن ایستہن بو بولدا صمیم قلبلہ جالیشان امکچی ضیاللارہ ال-الہ ویریب، دینی موھوماتا قارشى سبتہ ماتیک مبارزہ تشکیلاتہ گیریشملہیدبرلہر.

دیني موهوماتیک کي کله ری نیجه دیږي؟

آتا - بابادان قالما عادتله ر، روح دوشکونلو کو، حیات امبدسیزلیکی، ابتدائی تیختیقا، یاشایشیده کی یاواشلیق هې دیني موهوماتیک تورمه سینه بیرره سیله ردیر. کندی بی تمامیه قضایک قوجاغنا آتان اسکی و چوروك تیختیقا، کندیلیک قلینده دیني حسیک آیلماسی و اویانماسی ایچین بیر چوق اویغون شرطله تورمه دیږ. اُکدیگی تارلاسیندان آرتق محصول کوتورمک ایچین کندی، «توکلت» سیه رکه، بوتون امیدنی الله باغلايه. اونا کوره تبلیغاتی دا یالکز دینه قارشى ده گیل، بلکه بو کیی موهوماتی و بو جور عقیده بی تورمه دن شرطله ر قارشى آبارماق لازم گیر.

شوراحکومتی حال حاضر دایتون کندله ر ما کینلار کونده دیږ. بوما کینلاریک یاردیميله ده تصرفاتیمیزدا بوبوک بیر تیختیقی ده گیشیک وقوع بولماسی دا شبهه سیز اولور.

صرفاتیمیزدا کی سوسیالیزم عنصرلرینیک جوغالماسی و همده ما کینلاریک آرتماسی آخیردا ایشی او یشره جاندبراجا قدر که، امکچیلر کتله سی تمامیه دیندن آل چکه جه کله ردیر.

دیني موهوماتیک تیزجه قالدیریلما سینا دیندارلیغا قارشى آباریلان تبلیغاتیک ده تأثیری اولور. بو جور تبلیغاتی کند حیاتیندا گوزه چاربان اجتماعی وعائله وی (یستی) یاشایش طرزینه قارشى آبارماق داها فایدالی اولور.

حال حاضر دا یگی سیاسى اقتصادچیلار دا، یگی بورژوازیا طبقه سی ده امبدیگی قولچوماقلاردا دیندارلیغا اهمیت ویریرلر، قوتلندیرمک ایسته بورلر که، دینده؛ صفی ایسته ره سلهری اوغروندا ایسته دیکلری کیی استفاده ایستینلر.

یر داها؛ کنده اسکی یاشایش، آتا - بابادان قالما عادتله ر و الخ به قارشى مبارزه آباران شورا حکومتی عین زماندا دینیک ده قولچوماقلار، ظالمه ر لینه، فقیر کندیله ر سیقیب بوغماق ایچین، یر آلت اولدوغونو سوله مه لی، یلدرمه لی و آگلا تمالیدیر. دیني موهومات و خرافات اوزمه رینه

هجوملار یابان ضیالیلار، کند تصرفات تمایلی اولان بگی مکتبله ریمیز حاقیندا همده اکتیچیلیک خصوصندا تبلیغات آبارمالی و بولا لیکلده دین خرافاتلارینی کندیلهریک قافاسندن تیزجه چیقارماغا یاردیم ایتمه لیدیرلر.

دینی، نېجه تنقید ایتمه لی

دینی، اطرافلی تنقید ایتمک لازم دیر. دینیک دوغوشونا سبب اولان جهتلری، ایشچیلر فرقه سی سایلان قومونست فرقه سی، بونلاردان عبارت ییلر: باقین شرق امکچیلهرینی سیقیب بوغماق ایچین اسلام دینینک آوروپا ایمپریالیزمی البنده میر آلت و میر واسطه اولدوغونو ییلدیرمه ک و فاش ایتمک لازم دیر. ایشچیلهریک دوشمانلاری اولان مساواتچیلاردا و باشقا قولچوماقلاردا دینی، صنفی مبارزه آلتی کیسی سایلار.

بوراسی داها آسان صورتده آبدینلاشدیریلدیرکه، دینیک کائنات و کوزومیزه گورونه ن دنیا حاقیندا ویردیکی معلومات و تعریفلهریک جمله سی، نمایله علمه ضد و قورو خرافاتلا، بوش و مناسیز هذیانلاردان عبارت دیر. بونون زحمتکشلهریک دنیا حاقیندا، کائنات بارادیشینیک حرکت قانونلاری، طبیعتیک و بشر کتله سینیک ایله ریلهمه سی قانونلاری حاقیندا کی تصویرینی، دو- شونجه سینی دین تعریف ایتمیرسه ده، لاکن زحمتکشلهریک صنفی دوشونجه لهرینی، شومرلو آسکلارلارینی بوزور، برباد ایدیر.

دینی مورالیک دا، آنجاق بورزو آزبا مورالیندان باشقا اولمادیغینی دا ییز شدتلی و دهشتلی صورتده فاش ایتمه لی و ییلدیرمه لی یک. دینیک اساس مورالی،- الله کریم، قضا و قدره تابع اولماق، فقراصفتیک مکافاتنی آخرتده ویریله جکدیر کیسی اراده سیزلیک تورمه دن، صبر و تحمل یارادان و بسله ین شعارلاردان عبارت دیر. بونلاریک هامیسه دا، طبعی، استفاده چیلهرله بورزو آزیانیک اینه ره سلهرنه اوینون شیله ردیر. حالوکه دنیای بگبله شدیرمک، یگیدن قورماق ایسته ین ییزه،- محکم اراده لی، یارادیجی، استمدادلی شخصله رلازم دیر.

بوبله ده اولورکه، میر قادر مرقی موللار و آخوندلار، دینی تبلیغاتیک

و تشویقاتک ظاهری فورمالارینی و اصولینی ده کبشیر، چوق و قتلہ ردمه دینک قومونیزم دمن باشقا اولمادیغینی و دابان - دابانا کیندیگینی گوسته رملکه چایشیرلار، بو ایشده، یز قومونیزم ردمه نونرو داها ضررلیدیر. اونا گورده یز دینی، هر شکله اولور اولسون، اطرافلی صورتده تنقید اینمہ لی، لازمیجه دیدیشدیرمه لی و فاش اینمہ لی یلک.

1926 نجی ییلک 30 آپریلده ف. ا. ق. یانیندا، دین علیهنده آپاریلاچاق تبلیغات مخصوص اجلاسدا قبول ایدیلن تهزیسه ردمه بویه دییلیر که: «سوسیالیزم قورماق مقصدیله آپاریلان عمومی سیاسی و ایدئولوژی تبلیغات جیهه سینه، (ایمدیکی شرائط داخلینده) دینه فارشی آپاریلان تبلیغاتدا داخل ایدیلمه لیدیر. قولچوماقلار و بگی اقتصاد سیاستی بورژوا آزاسی طرفینده سوسیالیزمه فارشی آپاریلان مبارزه دمه دینک داها آرتیق سیاسی رول اوینادیغینی و کومک ایتدیگینی آکلاتمالی و بیلدیرمه لیدیر. دینک، خصوصا مذهبی کئنده اونا - دینقلاری رولی یلدیرمه ک لازم دیر؛ بیلدیر که، عوام کدیلر آراسیندا آپاریلان دینی تبلیغات بورادا کی قولچوماقلاریک داهادا محکمله شمه سینه سبب اولور. اونا گورده، خصوصا عمومی محبت و باریشیق شعارلاریله میدانه آتیلان دینی تبلیغاتک ایچ یوزونو آجمالی، کدیلرلیک طبقه لره آپریله لارینا و قولچوماقلیقکدا آرتیق محکمله شمه سینه سبب اولدوغونو آبدین و آشکار اینمہ لیدیر.»

بوقاریدا سویله دیکه ریمیزه بونلاری دا آرتیرماق اینمہ ردیک. چوق وقت یز، تبلیغات آپاران زمان آرایب قرآندا ضد آیه لری تاباغا و گوسته رملکه قانع اولوریق. لاکن دین ایله زحمتکشیک احتیاجلاری آراسیندا کی بویوک و اهمیتلی ضدتله ری، اختلافلاری آجماق، آیدینلاشدیرماق و گوسته رملک اینمہ بریک. حالبو که بولداش له نین (سوسیالیزم و دین) بویه دیمشدیر: «یز، مسئله نیک صنف مبارزه سی خارجینده مجرد و ایدئولوژی ادراکدان آسبلی اولدوغونا هیچده ساهمالی یق.»

شوونیزم

دین له ملیتی، موللار و عمومیتله روحانیلەرک هامیسی یرلەشدیریر. حنا ضابیلاردان بعضلەرینه «نه ملتدەنەك؟» سوالی ویریلدیكده، «مسلمانم» دیر. ایستەر موللار و کیشیلەر، ایستەرە مساواتچیلار، بو ایکی (دین و ملیت) فکری ییلە - ییلە قاریشدیریرلار. بونلاری قاریشدیرمادان اصل مقصدلەری دەه. دینیك علییه قالدیریلان یر چیقشی، بونون ملیتە قارشی کبی گوسنەرمە: بویەلەیکلە دەه ایستەدیکلەری فیرلەداقلاری جماعتیک ملی حساباتی اوزەرینە بائمی و سوگرادا جماعتی قیزیشدیرماق دیر. دینە قارشی بایلان یر مبارزە بی کیشیلەردە، ملیتە قارشی بایلان مبارزە کبی قلمە و یریب جماعتی قالدیرا ییلەرلەر. حنا ایشجی رابونلاریندان بعضلەری دەه ییلە کیشیلەرلە مساواتچیلار دینج اونورمورلار: بونلار جماعتیک آراسنا گیریپ، «محرملیکە قارشی آباریلان تیلیقات هارا، خاچیرستلیکە و قیرمزی یومورنا (باسخا) بایرامنا قارشی آباریلان تیلیقات هارا! البته، روسلار نسیئە ییزیم علییمیز دەه داها چوق تیلیقات آباریلیر» دیرلەر و الخ. روسیە دەه دینە قارشی آباریلان مبارزە دیدیکجە گیشلەنیش و روسیەنیک یر چوق یرلەریندە روحانیلەر حنا نامیلە آرادان چیقارلمیشدیرلار. مثال ایچین روس اهالیسی تورکلەردەن داها آز اولان آ. س. ش. جمهوریتینی کوتورمەك. بورادا دینسیزلیک دەرنە کینە اشتراك ایدەنلەریك چوق حصەسی روس و آز حصەسی ایسە - تورکلەردیر.

حنا دیمەك اولارکە، باکیدا آللهسیزلار ئوزە کلەرینیک اڭ بویو کلەریندە اشتراك ایدەن تورکلەری دەه نەك - نوك گورمەك اولار - دبدیکجە آزدیرلار. شوونیزم حسلەرینی قیزیشدیرماغا قارشی مبارزە آبارماق مقصدیلە باشقامللەر آراسیندا دینسیزلیک مبارزەسیلە اوغراشانلاریك قازاندیقلاری تیجە و موفقیتلەری گورمەلی و تانیش اولمالی ییق.

مکتبلەردە کی ایشلەر

ماشاغا و زاقاتال قضاسی کبی یر بارا یرلەردە، مساواتچیلاریك اغوا و تحریریلە جریئلەن موللارلار، قارا غنەرلەر و قالین قافالی قولچوماقلار طرەفبەدن

ھاي - كويلەر قالدېرىلېر و روحانى مەكتىپى آچماق و تەشكىلاتىنىڭ اوغرونىدادا
تەك - تەك آوازلاز اېشىدىلېر.

لاكن يىز، يىر داھا كوهنە اصولە قايتىماچاق! چونكە شەرىت مەكتەپ
لەرىنىڭ آچىلماسى، آذربايجانىڭ مەدەنىيەت تەبىئىيەت (آيلىماسىنى) بوز يىللەرلە
گىرىيە آتېر؛ چونكە شەرىت مەكتىپى آچماق، - يەلگى نەسلىمىزى قارا فەكرلى
قادان موللارنىڭ خەتەرلىك بولماقچىدېر. اونا كۆرۈدە خەلگە گر دوشمانلارنىڭ
بوجوركلەكلەرنە قارشىدا يىز آل - آلە وېرمەلى، جەدى و صەمىي چالشمىزلا
ھەقىقى شۇرالار مەكتىپى بارنامەلى يېق. بو جور مەكتەپلەرى مەھكەملەيدىمەك و
شەكىللەرنى كەپشەندىرىمەككە ھامىيىزنىڭ بوجو و وظيفەسىدېر. شۇرا مەكتەپلەرنى
مەھكەملەيدىمەك، كەند نەرسەلەر تەبىئىي وېرمەك. بو مەكتەپلەرى ھەر جەھەتتە تەمىن
اينەك، خەلق مەكتىپىنى كەندە ئومۇمى سەياسى ھايات مەركىزى بايقاق - ھەپ
روحانى مەكتەپلەرى آچماق خەلىپەلە مەيدانلارنىڭ خەلق موللارنىڭ و روحانىلارنىڭ
آپاردىقلارى تەبىئىيەت و جەمەت آراسىندا يۈرۈشكە ئېستەيدىكەلى قارافەكرى
زەئىف و زەئىزىز اېدەجەكدېر.

عادەتلەرلە مەبارزە

دېنە و خەسۇساً اسكى عادەتلەرە قارشى مەبارزە آپارمىدېمىز. دېدەيەكە.
دەقلى و خەتەرلىك اولمەيدىر. كەندە آپارماق اېچىن اسكى عادەتلەر يىرچوق
ئەنگەللەر نۆرەدېرلەر، قەزىلارنىڭ و قادىنلارنىڭ اوقۇملارنى، چارشاغىز، آچىق
كۆرەلەرنە و جەمەتى پائىدەلەرنە مانەلەر چىقارمىلار.

خەسۇساً جادرا (چارشاق) يا قارشى مەبارزە مەبارزەلە آپارماق لازىم
كەلەر؛ نۆرەك قادىنلارنىڭ و قەزىلارنىڭ اولكى مەظلۇم ھاياتلىرىدا چىقماقلا
آپرى - آپرى عادەتلەرلە داھا دەقلى و دېدەيەكە دوشۇنچەلى سۈرۈشكە داۋرناماق لازىم دېر.

موللاچىلىق

بوربا قادار دېنە قارشى آپارىلان تەبىئەتلەردا يىز آچماق موللارلا قارشى
چىقىشلار بايقاقلا و اوللارنىڭ اېمەلەرنى جەمەتە يىلدەيمەك و فاش اېنەككە مەھدود

ایتمیشدیک، داهادوغروسی، - تبلیغاتیمیزه، موللاجلیق علیهنه ایدی. لاکن بو، - آزدیره، دیدیکجه آزدیر. موللالارا قارشى جیقلار یابدیغیز زمان بیز. بوقاریدا گوستهردیکمز بولارلا، همده احتیاطلی اولاراق، دینی عقیده لهه قارشى دا تبلیغات آبارمالی یق.

تبلیغاتیک قاراقته ری

دینه قارشى مبارزه آباردیغیمیز زمان، مسجد و کلیسالاریک مجبوراً قاپا دیلماسی و عبادت ایدمه نلرکده زورله فوغولماسی کیی میخانیقی اصولار قوللانماقدان چکینمەلی و داشینمالی یق. مبارزیمیزی کمال احتیاط و مهارتله آبارماق ایجاب ایدیر. بو خصوصدا قومونست فرقه سینک ییزه گوستهردیکی بولار و ویردیگی تابشیریقار بولاردیر: «کنده دینه قارشى آباریلان تبلیغات آرام و احتیاطله سوله نیله ن صحبت قاراقته رینده اولمالیدیر؛ تبلیغی، قولاق آسانلاریک ادراکینه او یغون سورنده آبارمالی و تاثیر ایدیرمه لی.

حال حاضر دا کزدیلرک آقینلارله گلیب ایشی صنفی آراسینا داخل اولدوقلارینی نظرده دوتاراق، ایشچیلر ایشینده دینه قارشى آباریلان تبلیغ و مبارزده احتیاطله آباریمالیدیر. نیزیم وظیفه میز بوبکی غصه لر ری ئوزیمیزده ن اوزاقلادیرماق ده گیل، اولاری ایشی صنفیه دوغرو جاب اینمک، ایشچیلرک آراسینا سوقماقدیر؛ اولارلا سیقی علاقه به گیرمک و همده تاثیر میز، نفوذیمیز آلتینا آلماق و تابع ایتمکدیر.

بو خصوصدا له نیینگ قانون قومسی آلمیش «آغیر تر به نمک، لاکن بوتون کتله ایله بیرلیکده تر به نمک داه باقشیدیر» فکرینگ بو ساعت ایمدیکی شرطله داخلیندا بوبوک مناسی واردیر. اتقاقیمیزیک ایکی زحمتکش غروینی تشکیل ایدمن بروله تاربات لا اساس کندی کتله سینیک یر یرینه باغلا اولمالاری، ال - انه ویرب یرلیکده چالیشمالاری بروغرام میزیک روحی و گوزی اولمالیدیر.

تشکیلات 'فراقرته' رینده تکلیفله

- 1 - حال حاضردا دینه قازشی مبارزه بی اساس وظیفه سایاراق شورا، حکومتینده باشایان ضبایلار الله-یزلار دهرنه کهرینه کیرمالی و بیله دهرنه کهری اولمیان برلهرده اونلاری (دهرنه کهری) تشکیل ایتمکده اشتراک ایتمه لیدرلر.
- 2 - بویله دهرنه کهرده آباریلان ایشله ده سیاسی و اجتماعی تشکیلات لارلا بیرلیکده، کمال احتیاط و مهارتله و همده شورا حکومتینک وظیفه و مسئلهلره اونون طرزه کیرلمه لیدر.
- 3 - دینه قازشی آباریلان تبلیغاتا امکچیلهریک گئیش کله سیتی ده جلب ایتمک ایچین وار قوه ایله چالیشمالی و سعی ایدیلمه لیدر.
- 4 - تبلیغاتچیلار حاضرلاماق ایچین خصوصی قورسلار آجمالیدر.
- 5 - معلملری و قرائتخانا کوماجیلارینی حاضرلاما قورسلارینک پروگرام لارنا دینه قازشی تبلیغات عائد خصوصی تسکیللر داخل ایدیلمه لیدرلر.
- 6 - معلم و تبلیغاتچیلاردان نوتروخلاف دین مسئلهلرینی حاوی خصوصی ادبیات نشر ایتمه لی.
- 7 - ایکینجی درجه لی مکتبلره به داغوزی تخیق و مولارینک پروگراملارنا خلاف دین روحلی ماته ربالار داخل ایتمه لی.
- 8 - معلملر قورسلاریندا و قونفرانس لاریندا دینه قازشی تبلیغات مسئلهلره بیه تبلیغات مهنودلاری حقینده مسئلهلر کیچمه لی.
- 9 - به داغوزی ژورناللاریندا دینه قازشی مسئلهلره عائد خصوصی مقاله لر یازمالی والنخ... والنخ.
- مدیتلی آذربایجان یارناماق ایستیه یه شورا حکومتی ضبایلاری دینی تبلیغات مسئلهلره داها آرتیق مراققلانمالی و اوغراشمالیدرلر که، یگی حیاتیک قورولوشینا بونلاردا کومک گوستریش اوسونلار.
- حال حاضردا شورا حکومتی طرفینده آباریلان الکترونیکلرلهش دیرمه، صنایعه تدیرمه، ماکینالاشدیرمه، جماعتی قونوپرانیقلی یابه ا، رادو- لاشدیرمه، تخیقی آللره تامین و نهجیز ایتمه - نوچو آلابی طرفینده

دینه، شریعت، مذهب، دینی موهوماتلارا و خرافاتلارا، چوروموش اسکی اصوللو باشایش، اساسیز عادتله قارشی باغدیریلان توپ گوللهلری کیی دیرلر. خرافاتلی اسکچیلیکه بو جور توپ گوللهلری باغدیرماقلا برابر، اوزون لاکن دواملی و نباتلی تبلیغات ایشلهری گوربله لیدرلر. بو ایشده شورای ضایللاری، خصوصیه معلملر داها آرتیق جدیت و صمیمیت گوسنرمه لی، بیرینجی رول اویتاماسالاردا، هر حالدا آخرنجی دا اولمالیدیرلار.

یگی القبا حقندا

«معلملرک نظر لرینه»

یازانی: سلطانوف عباس

ایله ریه دوغرو بورومه میزه انکهل توره دن کیچمیش نور - توکوتباری ایمدی آرادان قالدیر یلماقدادر. حیات و وارلیغیمز یگیله شیر؛ افقیمز آیدینلاشیر و داها قاورایجی بر حال آلیر. مدنیت چیه سینده ایسه، ظفر، ظفر دالینجا قازانیلماقدادر. بو شانلی یوللار اوزهرینده کی مانعلر قالدیر یلماقدادر، ایله ریه ده. میزه، آسانلاشماقدادر: لازملی وهر دیشلر الدلر ایدیلش، معارفک معنا و اهمیتی دوشونولمشدر. آذربایجان نورمال ترقی جیغیرنا سوق ایدن دیرلیک سویونک بولاغی دا تایلیمشدرکه، اودا اوقتیابر انقلابینک توره تدبیرکی یگی القبادیر. ساده یازیلیشلی الفبانک، فئاتسیتی طرزده یازیلان اسکی القبالارا نسبتله (فین یازیلاری، بابل هه پروغلیقله ری، یاخود کیریل و مه فودی القباسینه نسبتله پیوتر کبیر القباسینک اوستونلوگو کبی) داها امتیازلی و داها اوستون اولدوغو خصوصیندا تاریخدا بر چوق فاققلار واردیر وانخ.

یگی الفبانک یاررلیغی و حیاته اویارلیغی مسئله سی حقینده بر داها دانشماق آرتیق، یشیز و وقسیزدر. بو بارده تردد ایتمکه ده لزوم قالما میشدیر. اغیر کونلر کیچمیش، اونودوله وشدور.

يېڭى الفبائىڭ جەدى ۋە تەجرىبەلى مەدائىمە جىسى سايلان بولداش آغا مەلى اوغلو ايمىدى، يورولماق سىزىن دوزە كادىكى آغىر زىمەتلەرنىڭ مېۋەلىرىنى دەرمەككە دېر. حال ھازىردا اون يىڭلەرنە بويۇك ياشلى اىشچىلەر ۋە كەندىلەر يېڭى الفبا واسطەسىلە مەدەنىيە پائالىيەتلىرىنى ۋە ياڭىلاشماشنى بىرلەر. بونلار ايمىدى ھۆكۈمەتلەرنىڭ آپاراتلىرىنى اداره ايدىرلەر.

لەنچى اولمايانلارنىڭ دېللىرىدە «اوقۇجوسوز غەزە» آدەلا مشهور اولان «يېڭى يول» غەزەسىنىڭ تىراژى ايمىدى 7000 دن داھا آرتىق اولموشدور. (احتياج نە قدر آرتىمىش؟!)

بو غەزەدە اشتراك ايدىن اىشچى ۋە كەندىلى مەخبرلەرنىڭ سابى كۈندەن كۈنە آرتماقدادىر. بوراسى داھا خۇسۇسىيەتتە قىد اولونمايدىر، كەندىلى مەخبرلەرى «يېڭى يول» غەزەسىنىڭ آق تىپ مەخبرلەرىدەن اولمالي ۋە كەش امكىچىلەر كەلسە آراسىدا بايلىماسى ۋە شەرت قازانماسى اوغرىندا جان ۋە دلدن چالمايدىرلەر.

«يېڭى يول» غەزەسىنىڭ، مەكتەپلىرىمىزنىڭ، قرائت كومالارىنىڭ. قولۇبىلارنىڭ ۋە سۈادىزلىقى لىق ايدىچى مەنپەئەتلەرنىڭ ھەر جور احتىاجلارنى آرتىق درجەدە جان سوزلىق كۈستە دېگىنى ئىوت اىشكە احتياج قالمىشىدۇر؛ يىڭلەرنە قاتنار. سۈلە دېگەنلىرىمىز شەھەرلەر. قازاندىمىز مەنپەئەتلەرنىڭ اطرافلى ۋە اولدىنى كىي «يېڭى يول» غەزەسى سۈنلەرىدە كۈستەرمەلەرى ۋە نەقسانلارنىڭ دا آب آشكار ۋە قونفرەت طرزە قىد ايدىلمەلەرىدە يوقارىدا كىي فەكرىمىزى تەسدىق ايتىش كىر.

«يېڭى مەكتەپ» مەعارف ۋە مەدەنىيەت مەجمۇئەلەرى مەعارفچىلەرنىڭ دەگەرلى كىتابلارى سايلان كىي. «يېڭى يول» غەزەسىدە اونلاردان ئوترو قىمەتلى اولمايدىر.

بو اوچ واسطەدەن دىقلى ۋە اطرافلىيەتتە سۈرەتتە سىتفادە ايدىن كەندىلى ھەم ئوزونو يېڭى ۋە فايدالى مەلۇماتلارلا زىنكىنەلەردە يىلەر، ھەم مەكتەپلىرىمىزنىڭ يېڭى احتىاجلارى ۋە طلباتلارنى تەمىن اولا يىلەر.

مکتبلریمیزیک نوبه ده کی مسئله لریندن بری ده - مکتبلریمیزیک عمومیتله
یگی الفبا کیمچم سیدر. مکتب محیطی، مکتب حیاتی بو مسئله به داها آرتیق
دقتله یانا شمایی طلب ایدیر. بو مسئله ده داها دوشونجه لی اولماق و یان - بورم
لردن آقتیلا یلن سیله ری ده دقتله حسابا آلماق لازم گلیر.

یگی الفبا کیمچم مسئله سینده آنجاق اوج فاقئوریک رولی اولاییلیر.
بو فاقئورلاردان بری: زحمت مکتبی طرفیندن ئوده بلمه سی لازم اولان حیاتی
احتیاجلار دوغرو امکچی کتله سینیک ندا سسی دیر، بو خصوصدا دیمک
اولار که، یگی الفبانیک تاریخی یولو بوسوتون یوقاریدا گوسته ریلن فاقئورلا
دولودر. یگی الفبانیک داها آسان، داها قولای و الوریشلی اولدوغوجماغه
آبدین و بللیدر. (یش آیک ایچینده ایلک سوادسیزلیغیک نفو ایدلمه سی
شبه سین و دعواسیز بیر حقیقندر).

ایکینجی فاقئوردا بو مسئله نیک اجرا ایدلمه مه سی کندیسنه ناشریلان
قوتدیر؛ بویه تاریخی ره فورمادا بویوک رول اوینایان او قوت ده معلمله ریمیزدن
عبارتدیر.

مکتبلریمیزیک یگی الفبا داها سرعتله کیمچمه سی، معلمله ریمیزه باغلی
بر مسئله دیر. اونا گوره ده معلمله ره بویه بیر سوال ویرمک اولار: «بو بولدا
بیر قادار تیز آدبلاماق ممکندرمی؟ بن دوشونورم که: 1927 - 1928
یتجی درس ییلینده یز، بیرنجی درجه لی مکتبلریمیزیک اوچونجو غروبلا رینی
یگی الفبا کیمچیریمک. اولمازمی که، همان درس ییلینده ریاضیات درس لرینده
یگی الفبا قوتله ندیرمکه 4 نجی و 5 نجی غروبلاردا یگی الفبا بیر
قادار ایلدریله ییاسین؟ آنا دیلینیک درس ساعتلی ایچینده. بو غروبلا ریک
شاگردلرینه خصوصی موضوعلار ویریب، یگی الفبا ایله یازیلما سی تکلیف
ایدیلین؟ ممکن اولور، ظن ایدیرم. بلکه او قوجیلاردان بعضه ری نیزه
بویه ایراد ایدم یلهر: قانونا گوره 4 نجی و 5 نجی غروبلاردا یگی
الفبا یوقدر، قویولما میشدیر، قانون اوزره آنجاق بیر درس کیمی کیمچیلیر،
لاکن دوغروسو ایه، بویه دیر: 4 نجی و 5 نجی غروب شاگردلریندن

75% ى سىرتتە بىلىم ئالماشتۇرۇش ھەم ئوقۇتۇش ھەم دەرس. يىزىچە مەكتەپلەرىمىزنىڭ دىققىتى سىستېماتىق سۈرئەتتە 4-ئىنچى ۋە 5-ئىنچى غروبىلار ئۈستىدە داۋاملىشىدۇ، 1927 - 28 يىلىدە ئىككىنچى دەرىجىلىك مەكتەپلەرنىڭ ھامبىسىنى بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىگە ئايلاندۇرۇلدى ۋە بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىگە ئايلاندۇرۇلدى.

(1) مەكتەپلەرىمىز داۋاملىشىدىغان سۈرئەتتە ئىلگىرىگە يىللىق ئىشلىرىمىزنى ئالدىنقى يىلغا قارىغاندا ئۆزگەرتىش.

(2) ئىككىنچى دەرىجىلىك مەكتەپلەردە بىلىم ئالماشتۇرۇش ئامىلىنى يىلغا قارىغاندا ئۆزگەرتىش.
(3) بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىگە ئايلاندۇرۇش سىستېمىسىنىڭ ئورگانىزاسىيە جەھەتتىن ئامىلىنى يىلغا قارىغاندا ئۆزگەرتىش.

بۇ مەسىلەلەرنىڭ ئىككىنچىسىدە، بۇ خىلدا باشقا يولداشلارنىڭ داۋاملىشىشىغا ئىشلىرىمىزنىڭ ئاساسىي قىسمىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى.

ئىككىنچىسىدە، 1927 - 1928 يىلىدىن باشلاپ بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىگە ئايلاندۇرۇلدى ۋە بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىگە ئايلاندۇرۇلدى. بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزگەرتىشنىڭ مەقسىتى ۋە نىشانى بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىدە ئۆزگەرتىش.

بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىنىڭ ئىككىنچى دەرىجىلىك مەكتەپلەرىمىزگە كەلتۈرۈلگەن بۇ ئۆزگەرتىش ئىشلىرىنىڭ ئىككىنچىسى بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزگەرتىشنىڭ مەقسىتى ۋە نىشانى بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىدە ئۆزگەرتىش. 1929 - 1930 يىلىدىن باشلاپ بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىگە ئايلاندۇرۇلدى. بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزگەرتىشنىڭ مەقسىتى ۋە نىشانى بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىدە ئۆزگەرتىش.

بۇ ئۆزگەرتىش ئىشلىرىنىڭ ئىككىنچىسى بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزگەرتىشنىڭ مەقسىتى ۋە نىشانى بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىدە ئۆزگەرتىش. بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزگەرتىشنىڭ مەقسىتى ۋە نىشانى بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىدە ئۆزگەرتىش. بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزگەرتىشنىڭ مەقسىتى ۋە نىشانى بىلىم ئالماشتۇرۇش كىچىسىدە ئۆزگەرتىش.

و تېرەۋى جەھەتتىن ئى و طلبەلەرنى ھاساا آلماليدىر. مەسىلە مەبەت سورتىدە
 ھەل اولۇندىقەدان سوگرا يېرىنچى درجە مەكتەپلەرە لازىم اولان درس كىتابلارنىڭ
 جەمەسى 28 - 29 تەلىم يىللىنىڭ اولىنە قەدار يېڭى القبا ىلە چىقارېلمالى اولۇر.
 جوان كەدلىلەر مەكتەپلەرە، دېلى - ايشىچى فاقولتەسى كىتابلارى اوزەرىنە
 رىياىياتىدا اېكىنچى درجەلى مەكتەپلەرنىڭ يېرىنچى قوتسە تەربىدن ئوتىرى تەيىنلەن
 ايدىلمەش و يېڭى القبا ىلە چاپ اولموش كىتابلار اوزەرىنە كېچەجكەلەر.
 اورتايا آتېلان بو مەسىلەنىڭ مەارفەجە بويوك اھمىيت و مەناسى واردىر؛ 1927
 - 1928 نىچى يىلدەدە ھەرمەلى يولداشلارېمىز بو بارەدە ئوز فەكلەرەرنى
 سولە مەلىدېرلەر.

قوتەرمەت سورتىدە دوشوندىكەلەرېم:

- 1 - مەدەنىيەتە بو كەسلە مەيزە لازىم اولان مەنظەم سىمالى مەكتەپ الەم
 ائىمەك اېچىن ائىمەكى مەكتەپلەر اېكى و مەتېلىلىك ھالىندەن نىزجە ھلاص اولمايدىرلار.
 - 2 - امەكچىلەرنىڭ اجتماعى-سىياسى ھياتى اېلە باغلى اولان مەكتەپلەرېمىز
 1927 - 1928 نىچى يىلدەن اەتبارا يېڭى القباا كېچەمەلىدېرلەر.
 - 3 - مەملىكەتتە يىللىكى 10 يىللىكى (شورالاشماسى) مەناسىتېلە اېكىنچى درجەلى
 مەكتەپلەردە 1929-1930 يىلدە يېڭى القباا كېچەمەلىدېرلەر.
- بوراسىنىدا قەد ائىمەلى يەم كە، بو فەكلەر بىنەم شەخسى ائىمەك كەرىم اوزەرىندە
 اسالانمايشلار دېر. بلكە بىنى بو فەكلە - الان ھەقىقى شەرطلەر اولموشدور:
- 1 - مەملىكەتدە امەكچىلەرنىڭ ھواشەلەرىلە اېرى آدېملارلا اباەرىلە مەككىم
 اولان و ئوزىنە داھا آسان يېر چىغېر و مەنظەم يېر قورما طلب اېدەن ھەمان
 مەنىت، ھەمان مەارفەدېر.
 - 2 - يېڭى القباا نورمال قاعدە اوزەرى كېچەمەك اېچىن ھەكموت
 طرفىندەن وېرىلەن كوكەل دېر.
 - 3 - پەداغوغلارېمىزنىڭ قوھلى اولمالارى و مەتبوعاتلا اوغراشان نەشرىيات
 اورغانلارنىڭ دا ھازىر اولمالارى و اوپارلىقلار دېر.
- بو امەدلەرلەدە بىز ائىستەردىك كە، آ. س. ش. ج. نىڭ 10 يىللىكى
 مەناسىتېلە مەكتەپلەرېمىزنىڭ 100% ى يېڭى القباا كېچەمەش اولان - اولاردا!

مەكتەپكە ئاش پلانىلە كەند شۇرلارنىك ئاش پلانىلارنى آراسىندا
رابطە

يازانى: تەمكىن

(كىچىن نۇمرودان قالما)

I. سەقسىيا (يېرىنچى غروبىلارىك ئاشى)

بوسەقسىيە طرەپىندەن تەرتىپ ئىدىيەلەش پلان ئىككىنچى ئىكەن ئىچىن دىزىيەلەش،
بۇنىڭدا «كەند ئائىلىسىنىڭ قېش ئىشلەرى آدنى» قومبەقسىيە اجرا ئىتمەك ئىچىن
لازىم اولان توقۇم پلانىلە علاقىسىيە باردى.
توقۇم پلانىلەدا قومبەقسىيە رەسمىي مەلۇمات و تەتقىقىيە اعتبارلارلا ئىچە
باغلانغان يەلەجەكلەرى كۆستەرىلمەشەن.
مەقسەدلىمىز جەمئەتە فەيدالى ئاش يەلدىرەك اولدىنچى ئىچىن پلانىك تەمبەلەتكرار
يېرىنچى سەقسىيانىڭ ئىككىنچى ئىكەن حەسر ئىتدىكى پلاندا جەمئەتە فەيدالى
اولارق آشاغادا كۆستەرىلەن ئىشلەر باردى.
حەققالصەحە مەسئەلەرنە ئائىد مەتەرىياللاردان مەنلا «ياز ئىشلەرى» آدلى يە
مۇسۇعە باردى، يازدانمىش ھاوانىڭ قەزدىرما - تەترەتمە خەستەلىكىنە ئائىرى.
1) ئىشلەردە اوزون بورون مەلچەكلەرى دوتوب قوللەقسىيا دوزەنمەك، 2) مەنبەتە
قەشلاقلارنى تەلف ئىتمەك، 3) قوبۇلار ياننىداكى بوبۇك كۆللەرى دولدورماق
كىيى ئىشلەر.

II سەقسىيا

جەمئەتە فەيدالى ئاش. سەرخوشلىقنىڭ ضررى خەسەتەدا شاكرەپەرىك غەمىي
بىنچاققلارنىدا قىساقچىر مەروئە قومبەق. مەنلا، يە چارەك شرايك (1/4) باھاسى
و بۇ بۇلار تەكىيى فەيدالى شىئى سائىن آلمانىك مەكەن اولدوغونۇ كۆستەرىمەك
شەكىلى (شەكىلىنى چەكەك).

«ايو حيوانلارى و اولنارا قوللوق ايمەكە موضوعىدە بو كىيى جماعەتە فايدالى ايشلە آبارىلمالىدیر.

قويونىڭ تىمىزلىكىنە باقماق، قويونىڭ يانىدا كى يىرى (توپراغى) دو كوپ بەر كىتمەك.

قاعدە و چە كى ابلە حيوانلارا يەم و یرمەك خصوصىدا مەروضەلەر، حيوانلارا قاعدە ابلە يەم و یردىكىدەن سوڭرا آلان سوتىڭ آرتماسى (دباغراملار).

موضوعلاردان هر يىرى آرى - آرى جماعەتە فايدالى ايشلەرلە آبارىلمالىدیر.

III سەقسىيا

بورادادا آتچاق جماعەتە فايدالى اولان ايشلەرى كوستەردە چەكم. بونلاریدا اوجونجو سەقسىيا ئوز ايش بلانىدا قىد اتمىشىدیر.

1 - گوللەرى، ضررلى اولان و اطرافقا غفونت بابان خىردا سو آقماز لارىنى قوردوتماق حقىندا (ماليارە يابە قارشى مبارزە) تىلىقات آبارماق.

2 - عمومى قويونىڭ اطرافىندا كى يىرى بەر كىتمەك.

3 - قويلارىڭ چىركى يىرلەردە دە كىل، اوزاق يىرلەردە قازىلمالارى خصوصىدا و ھەمدە جوربە جورخستەلىكلەرە قارشى مبارزە آبارماق ايچىن عمومى يىرلەك دوزەلتمەك مقصدىلە آبارىلان تىلىقات.

4 - جماعتىڭ اويتاق يىرلەرىندە آغاچلار اكەكە.

5 - مكىتدە ئوفورگى قابى ساقلاماق و ھەمدە عمومى يىرلەردە قويلما لارى ايچىن تىلىقات آبارماق.

6 - آتالىق و چوجوقلوق مؤسسەسىنىڭ اھمىيى، سرخوشايىڭ ضررىنى سويلەمەك و آرا ھكىملىكىلە آرا مامالىقنا قارشى مبارزە آبارماق والنخ...

بو كىيى وظيفەلەرىڭ چوغو يىگىلەشمىش كىد شورالارىڭ ايش بلانلارنىدا داخل ابدىيەچكىدیر.

V نىجى سەقسىيا II نىجى درجە لىنىيەك I نىجى غروپپى

موضوع: «ئاف مال ھازىرلىان صنایع».

1 - «پىشە و خىردا ال صنعتى» آدىندا موضوعى تەدقیق ایدەرکەن
صنئەتكارىك امك شرطلەرىنى ساغلاملاشدىرمالى و قوتوپىراتىقلى ياپماق اوغروندا
تېلىقات آبارمالى.

2 - ھەلدە قىد ابدىلەمەش رەنجرلەرى آشكار بلى اىتمەك اىچىن توپراق
و مېشە اتقاقنا باردىم اىتمەك.

II نىجى درجە لىنىيەك II غروپپى

موضوع - «استھالىك اساس نوعلەرىنىك تشكىلى».

جماعتە فايدالى اىش. جوربەجور شرطلەر اوزمەرنە (سىجاق، ایشىق، توپراق)
توخوملارى گوکەرتەمەك و غلفەشدىرمەك ھەقىقەتە مەكتىپك لابوراتور اصوللە
ياپىقنى تەجرىبەلەرە ئالدى جماعتە وىردىكى مەلومات.

اوزومچىلك. چولچولوك و باغبالىق ساحەسىندە كۆمك اىتمەك مقصدىلە
2-3 يوقسول تەصرفاتە قىوملىق (شەفلك) ياپماق.

كەندلى جىوانلار مەكتىپىنىك بىرىنچى غروپپى

موضوع - «كەندلى تەصرفاتىنى بوکەتەمەگە اساس سايلان جىواندارلىق».
جماعتە فايدالى اىش. كەندىلەرىك آقتىپ اولمالارنى آيدىنلاشدىرماق. نورما
اىلە جىوانلارلا يەم وىرمەك مقصدىلە بو آقتىقلە بىرلىككە فەلا تېلىقات آبارماق.
كەندلى تەصرفاتىندا كى جىوانلارىك آخورلارنى و ياتاقلارنى اىستىلەشدىرمەك.
موضوع - «ياز اىشلەرنە ھازىرلىق».

جماعتە فايدالى اىش. توخوملارى جورلاماق، و غلفەشدىرمەك اوغروندا
«قىزىل گوشەلەردە» تېلىقات آبارماق. كەند تەصرفاتىندا توخوملارى جورلاماق
و غلفەشدىرمەك اىشىندە اشتراك اىتمەك.

كىندلى جوانلار مكتىپىنىڭ II نىجى غروپى .

موضوع - « كىند تىهرقاتىنى تىشكىل اىتمەك ».

جماعته فايدالى ايش: چوق ئىزلاينى و بىر قورولوشونو آ بارماق قوما - نىسى. جماعتى حيواندارلىق شىركىلەربىلە تانىش اىتمەك.

جنس جوانلار دوتان منطقهلەرىك تىشكىلىندە مكىپنىڭ اشتراكى والىخ.. بوراسىدا گىرمەك قىد اولونسون كە رابطة حقىندە اورتابا آتپلان مىللە ياقشى تىجىلەر وىرمە كەمدىر. مىللا: زولوتارىوف آدلى بىر كىند مكىپى اىنە قوردان بولداشلىق مكىپىنى آلاندىن سوگرا كىند شۇراسىنىڭ بوتون ايشلەرىنى اوگىرمەككە چالشىر. بوندان سوگرادا كىند شۇراسىنىڭ ايش پلانىنى دوزەلمەككە پىداغوزو قوللەتتىفى آقتىپ سورتىدە اشتراك ايدىردى. ولايت اىنە قوردى گىلنىچە جوان كىدلەر مكىپى تام بىدى كىند تىهرقاتىنى اطرافلى سورتىدە يوقلايش و تدقيق اىتمىشى.

مىللەلەر حاضىرلاماق فكىرىنە دوشەن خلق مىعارف شىبەسىنە يارىدىم اىتمەك مقصدىلە 2 درجە سەمىقارفور مكىپى ئوزىنە پىداغوزو تىمالى وىرمەك مىللەسىنى مىدانا آتمىشى.

گىش قوبولان رابطة مىللەسىنىڭ تىجىلى اولدوغونو اثبات ابدىجى مىل لاردان آنتىق بىر نىچەسىنى بن بورادا گوستەردىم.

نووو - دەرە بانقوودا كى بىدى يىللىك مكىب ياندىا كى مەتود ئوزە كىنىڭ اجلاسارىندا ياپلان پىروتوقولدىن بىر نىچە اقباسى، اورنەك اولماق اوزىر بورادا گوستەرمەك اىستەردىم.

دىگىلەنئادى:

مكتىپىك نوبەدە كىمى وظىفەلەرى خصوصىندا يولدىش (0) نىك معروضەسى.

معروضەچىنىڭ كوستەردىكىنە گورە مكىپنىڭ اساس وظىفەسى. مكىبىدە كى جماعته فايدالى ئەمەكلىر. بو مىللەدە جاتلە مشروطدىر و ھەمدە مكىب پروگراممىنىڭ نۇرسىدەر.

سوگرا معروضەچى طرفىندەن مېدانا آتېلان بۇ مەسئەلە كەندىسى طرەفەندەن مەھكەم ئوتتۇرلا ساسلاندىرىلدى.

قارارە آلىندى:

«جماعتە فايدالى أمگى، مەكتەپكە بۇتۇن فەئالىيەتەندە اساس حصە حساب ایتەلمەلى».

نوۋو - دەرهە وىاقۇف مەكتەپى تەزىنەندە كى مەتۇد ئۈزە گېنىك فەكرى مەينىر بول دوتۇب او بول ايله گېنەك و دوام ایتەك مەدە جماعتە فايدالى ئەمكەندە اونرى دوزگون و مەنظم فورمالار بولماقدىر:
ايكىنچى قارار بۇندان عبارتەر:

«اىستانىسا شوراسىنىڭ، قۇتۇبەرايىفەلەرىك، قرائت كوملارنىڭ، فرە تەشكىلاتلارنىڭ ایشى بلانلارنى نەزەردەن كەچىرمەلى، بۇنلارداكى جماعتە فايدالى ئەمكى قىد ایتەلمەلى و سوگرادا مەكتەپ پروگرامىنا داخلى ایتەلمەلى».

ايكىنچى اجلاس

دېگەلەنەلدى:

«مەكتەپ قومەسلە اجراسى اوپتون اولان جماعتە فايدالى ایشى بللى ایتەك مەقسەدە اىستانىسانىڭ ایشى بلانى اوپتونور.

قارارە آلىندى:

«نوۋو - دەرهە وىاقۇف اىستانىسا شوراسىنىڭ ایشى بلانىنى دېگەلەنەك، آشاغادا گۈستەرىلەن جماعتە فايدالى ایشلەرىك ىدى يىللىك مەكتەپ قومەسلە جەنە كەچىرىلمەسى تەدبىق اولونور:

1 - عائلەلەر اچىنەنە تەلەفات آبارماق و دائىرە اىستانىسا بېغىنچاقلارىندا جەقېشدا بولونماق بولو ايله سوك غروپ شاگردلەرى ايكنچى يانقو استقراضىنا جماعت آراسىندا رواج وىرمەلەيدىرلەر.

- 2 - رىاضىيات، و فېزىق دەرنەكلەرىندە چالیشان شاگردلەردە دىمەلى كە بۇنلار رادىئوىي ئوگرەنمەك و تطبق اىتمەك ايشىنى مەكتەپتەن دىشارى چىقارسىنلار و قراتخانا كوماسى نىزدىدە كى رادىئو ھەم-سكازلاربا يىرلىكدە اىشەسىنلەر.
- 3 - اىستانىسايا اىلكىرىق چىكمەك اىستەن اىستانىسا شوراسىنىڭ بۇ بارەدە بايىنى تەدىرلەرىڭ اجرا-ىندا مەكتەپ اشتراك اىدەرەك ايشى عملى صورتدە اجرا اىتمە كىدە و اىلكىرىقاشدىرمە اىدە باىنى جماعت آراسىندا بايقاقتا آقتىف صورتدە چالشمالىدىر؛
- 4 - كىند تصرفاتى آللەرىنى باماماق اىچىن بىدى يىللىك مەكتەپ ياننىدا كى اوستا خانان اىشەرىنى اطرافلى اوگرەنمەك ھەم دە آرتىرماغا چالشمالىدىر.
- 5 - واحد كىند تصرفات وىرگىسىنە عاندا آبارىلان اوۋىزەقتەرى يازىيا آلماق اىشىندە معلم و شاگردلەرىڭ اشتراك اىتمەلەرىنى نوصە اىتمەلى.
- 6 - كىند تصرفاتىنىڭ جانلى و جانسىز مخلفاتىنى يازىيا آلماق اىشىندە بىدى-يىللىك مەكتەپ قومەلەرىندەندە استفادە اولونماغى ستانىسا شوراسىنا تەكلىف اىتمەلى.
- 7 - جماعتلىك اورمانچىنى نظاما سالماق اىچىن بىدى يىللىك مەكتىبىڭدە چالشماسى خصوصىدا اىستانىسا شوراسىلە دانىشمالى.
- 8 - آزارخانان باغچاسىندا آغاچ اكەمەك اىشىندە بىدى يىللىك مەكتەپ قومەلەرىندەن استفادە اىدىلەمەسىنى نوصە اىتمەلى؛ بۇ بارەدە ھەم آزارخانامدىر-نىلە ھەم دە اىستانىسا شوراسىلە دانىشىغا گىرمەلى، كوچەلەردە آغاچ اكەمەنىڭ خبرلى اولدوغونو جماعتە آڭلاتماق اىچىن اھالى آراسىندا تېلىفات آبارمالى.
- 9 - اىستانىسادا كى باسانسىز قالان اوشاقلارى آرابوب بولماق ھەم دە بۇنلارىڭ باشايش شرطلەرىنى آيدىنلاشدىرماق اىشىندە اشتراك اىتمەلى.
- 10 - اىستانىسادا كى آرا ھەكىملەرنە قارشى سېستەماتىق طرزەدە مبارزە و بۇنلارىڭ غلىمەنە اولاراق ھەر ىردە تېلىفات آبارمالى.
- 11 - ھەم دولتى سىغورتا ادارەسىنە ئوز وقتىدە آباروب پول وىرمەلى و ھەم دولتى سىغورتا ادارەسىندە سىغورتا اىدىلەمەك خصوصىدا تېلىفات و آبا رىلان قومەنالىلاردا اشتراك اىتمەلى.

دائرمه کي باشقا مکتبلر يانندا اولان مه تود ئوزه کله رينک پروتوقوللاريني نظردن کچيرنديکميز زمان (مئلا له نين آدنا نومرو 2، 1 درجه نووو ميسق مکتبي، قانه لوف مکتبلري والنج)، بويه آکلاشيلدي که مکتبلرينک هامسي اجتماعي ايشلر يک جمله سيني هب ايستانيتسا شوراسينک ايش بلانيندان کونور ميشد بيله.

اجرا اولونموش ايشيک تحليلي و پلانيني حسابا آلماق

سه مقارافور دائرسي مکتبلرينک يليلک فعالتي اواجهدهن دوزمليش. پلان اوزره آپاريلدني ايجين الدم ايديلهن تيجهلري آشکارا چيقارماق و تجربه لري ده حابا آلماق ممکن اولموشدور.

مکتبله رينک يگيدهن سه چگي قومپانياسيندا اشتراکي

مکتبيک ايش پلانيله کند شورالارينک ايش پلانلاريني باغلي ائتمک ايجين مکتبله رينک سه چگي قومپانياسيندا نظاملي صورتده اشتراک ائتمه لريني قونفرانس دوغرو ير شرط کيبي قبول ائتميشدي. قونفرانس طرفيندن گوسته ريلهن يولک دوغرو اولدوغونودا، آلتان تيجهلر ثبوت ائتدي.

موقتيلر بو قرارلادير:

1 - مکتبله ر، سه چگي قومپانياسينک معنا و اهميتيني دوشوندوکلري ايجين حاضريق ايشنه آرتيق درجه ده دقت ايديرديله ر. ايسه ر I درجه نينک سؤڭ غرويلاري، ايسه ر II درجه و همده جوان کندلي مکتبي سه چگي حقوقي آبري ير هومس و خصوصي ير مراقلا اوکره نمگه باشلاديلار.

سه چگي حقوقيان محروم ايديلهن وطنداشلار مسئله سي ويا اورتاباب کندلي ايله يوقسول و قوچوماق کدليلر مسئله سي قونقرمت شکل آلميش آبدن مسئله لره دن اولميشديلار.

شۇرا حكومتى، اھالىنىڭ يوقسول، قىسمنىڭ سەچكى قومپانىسىنا جلب ابدىلەمەسىنە داھا آرتىق، اھمىت وىرمەسىنىڭ سىلەرىنى شاگردلەر دوشونموشدىلەر. سەچكىدەن بىر نىجە گون قاباق بللى اولموشدى كە، سەچكى قومىيەلەرىندەن يەمىيەلىرى ضعيف ايشلەدىكلەرى ايچىن، يوقسول و اورنا باب- آقتىفنىڭ چوق حصەسى سەچكى بە چاغىرىش كاغذىنى آلامىشىدى. مەكتەلەر دوغرونداندا آرتىق بىر يوكسەك روخلە ايشەگىرىشىدىلەر. چاغىرىش كاغذىنى آلمان يوقسول ابوانوفلە يتروفيڭ مسئلەسى دوغما مسئلە شەكلى آلمىشىدى، ھامونىڭ قلى سىقىلىردى، آجىيىردى. لاكن داھا سوگرا ايسەرسە مەقراقورىڭ ئوزىندە، ايسەرسە باشقا اوبالاردا چاغىرىش كاغذلارى وقىنىدە يازىلوب وقىنىدەدە سەچكىچىلەرە وىرىلىرىدى.

2 - شاگردلەر، كىند شۇرالارىنىڭ ايشىندەن داھا آتق مەقراقورىدىلار. كىچەن يىل كىند شۇرالارىنى گوزدەن كىچەرمەك و جور بەجور دىباگرام دوزەلمەك كىيى ايشلەرە بىر قادار رسمى بىر باقىشلا ياناشىلدىنى ويا ئودەنىلمەسى مجبورى اولان بىر وظيفە كىيى سايلىدىنى خالدا، بو يىل كىند شۇرالارىنىڭ بوتون فەالىت و وظيفەلەرىنى گوستەرمەن جور بەجور دىباگراملار آرتىق بىر درجە و مەجبۇلە تەرتىب ايدىلىرىدى. باشقا جور اولايىلەمەزدىدە؟ چونكە جەاعت تەرىك نطقى سويلەمەك، كىند شۇراسىنا سەچىلەجەك آدمالارىڭ ھاقىندا تەبلىقات آپارماق و كىند شۇراسىنىڭ فەالىتى خەسۇبىندا دانىشماق، وظيفە و ايشلەرىنى سايىب گوستەرمەك ھەك لازم كلىرىدى.

علمى، ھىاتى و شاگردلەر جە آكلاشيلان اساس وظيفەلەر آبدىن اولدىنى ئىچىن، اونلاردان اوتىرى ھازىرلىق ايشلەرىدە ياقىن و آكلاشيلان ابدى.

II درجە مەكتەپ و ھەمدە جوان كەدلى مەكتەپى قارشىسىندا، خەسۇصاً بورادا كى جوان قوممونىست اتقاقى فراقىبالارى قارشىسىندا بويوك و مەراقلى وظيفە دورموشدى. خەلق مەارف شەبەسى ائىسەپتورلىقلە جوان قوممونىست اتقاقى چالىشدىلار و 18، 19، 20 ياشلى جوانلارىڭ ھاموسىنى سەچكى قومپانىسىنا سوقماق ئىستەيدىلەر.

جوانلار- قىزمىشى، يانيردىلار. جوان اوغلانلار جوان قىزلارىدا سەچكى قومبانياسىنا سوقماقلا اىكفا ايتىمىردىلەر. بونلار، جوانلار ئوز نامزىلەرنى كوستە- رىردىلەر و كوستەردىكلەرى نامزىلەرىدە كىند شوراىنا كىچىرەك ايتىدىكلەر- رىنى اعلان ايتىدىلەر.

ھەر طرفدەن ناراضىلىق سىى كىلىردى: بىلىدىر كە قازاقلاردان بىر ھەسسى قونىسەروائىت روجىندا قالمىشلار. اونا كۆرەدە جوانلارنىڭ سەچكى قومبانياسىندا اشتراك ايتىمەلەرنى ھىچدە سەومىردىلەر، قبول ايتىمىردىلەر و بىلكەدە بوجور فكىردەن تەمىلە چىكىرىدىلەر. مىداندا ختا بولىمە بىر خىزدە واردىكە ايتىر بولىمە خالدا قالارسا، ھىچىت كىرىنلەشەر، توقوشمالاردا غەملەگەر. لاكن، غەت!

چونكى جوانلارنىڭ يوكسەك روحى و كىسكىن ھىلى اولدوقلارى بوتون مىشكەللى و مانەملەرى ووردى- داغىتىدى؛ غالب كەلدى.

جوانلارنىڭ ھەر بىردە قوردوقلارى بىنچاققلار دىدىكەچە بارلاق تىجەلەر وىردى. جوان كەلدى مەكىنىدە اوقىيان شاگردلەردەن بىرى كىند شوراىنا غەت سەچىلدى. ئەدە ھەمان مەكىنىڭ اىكىنچى بىر شاگردى ختا دائىرە شورالار قورولتايىنا غەت سەچىلمىشى. سەچكى قومبانيانىڭ تائىرى آلتىندا بولونان كەلدى و قازاق جوانلار كەلەسەندە كۆرۈنەن بو يوكسەك روحى و كىش قەملە ايلەرولەمەي نىچە ھاسابا آلمالى.

اويلە قەدار جوانلارنىڭ سەچكى قومبانيالارىندا اشتراك ايتىمەدىكلەرنى ھامو بىلىر.

3 - مەملەر، سەچكى قومبانياسىنا بىكى طرزدە ياناشماغا و باقىنلاشماغا باشلايدىلار. مەملەرنىڭ اولكى سەچكىلەردە كى چىقىشلارى تەدافى شەكلدە ابدى و بىضاً ھىچدە قەبل دەگىلىدى.

لاكن بويىل، سەچكىدەن داھا اول، مەملەر بىرلى ئوزەكلەرلە بىرلىكەدە قونۇشىدىلار، نامزىلەر ھاقىندا فرقه تەشكىلاتلارنىڭ راي و فكىرلەرنى بىلىدىلەر، او كۆرەندىلەر. اونا كۆرەدە بىر چوق بىرلەردە مەملەرنىڭ چىقىشلارى دەگەرلى و قايدالى اولدى. مەرقلى بىر مىثال كۆستەرمەك:

(بالشايا اوى لوفقا) كىندى نىڭ دولتىلەرى ايسەدىكلەرى ايكى آدامىڭ نامزد-
لىكىنى گوستەرمىشىدىكە بونلاردان ھېچ يىرى بارار نامزدلەردەن دە گىلىدى.
احوالاتى يىلەن معلملەر جدى صورتدە بونلارىك غلبىنە چىقىدىلار.

(ب) نامزدىنە قارشى چىقان جابكىن آدىلى يىر معلم اوزون نطقنىڭ آخىرىدا
بويلە دىدى:

«(ب) شورا جاسىنا مائە رابالىست دە گىل». جابكىن بولداتىڭ بوتون سويلە-
دىكلەرى ھې تىجەلى اولدى. بويلە كە معلمىك سوڭ جملەسى اوقادار تائىرلى
اولدى كە دولتىلەرى طرفىندەن نامزدلىكى قوبولموش (ب) تامامىلە قالدىرىلدى.
بلىكەدە كىندىلەرىك ھاموسى بو سوڭ جملەنىڭ مەناسىنى اولدوغو كىيى دوشونمە-
مىشىدىلەر. لاكن ھر حالدا نامزدىك چوروك يىر مايا اولدوغونو آڭلايدىلار.
اونا گوردە (ب) يىك يوزىنە اوقونان تقىرنامەدەن سوڭرا اونىڭ سەچىلمەسىنە
يىر داھا ظرفدار چىقمادى؛ بو جور آدمى سەچمەك اولمازدى.
بو ايشىدە كى نقصانلارىدا گوستەرمەك لازم گىلر.

1 - نە ئوزەكلەر، نەدە معلملەر اورتاباب كىندىلەرلە قولچوماق دولتىلە كىندى-
لىلەرى يىر يىرىندەن آيرا يىلمىرىدىلەر. اونا گوردە بعض يىرلەردە يىر پارا
بارامازلىقلاردا اولوردى وختا اويلەدە اولوردىكە اورتاباب كىندىلەرلە يوقسوللاردا
يىر يىرىندەن آيرىلىرىدى.

دىمەك: بورادا گورىلەن ايش ھەلدە آيدىنلاشدىرىجى و آڭلايدىجى قاراقتەردە
آپارىلمىرىدى.

2 - بعض اتفاقلاردا اولوردى كە قومپانىادا اشتراك ايدەن يىطرف جوانلار،
جوان قومونىست ئوزەكلەرى طرفىندەن لايىقچە تقدىر اولونموردى. بونىڭ
تىجەسىندە 3-4 كىندە اولان سەچكىلەرىك تىجەلەرى ايسەنلىدىكى كىيى
الورىشلى اولمادى، بلىكەدە عكس تىجە باغىشلادى.

3 - سەچكى قومپانىاسى نىڭ تىجەلەرى آتجاق خىردا-خىردا حسابا آلتىرىدى.

آگرانوميا ساحەسىندەكى ايش

1 - دائىرە آگرانومو ائىسبەقتورلىقلا يىرلىككە مەكتەپلىك ھاموسىنا مەكتەپلەر كۈندەرمەشلىكەر و مەكتەپلەردا قىشلىق داھا ايرىن دېرەقلەرنى تۈسە ائىشلىكەر.

مەكتەپلەرى آلان مەملىكەت كەندەلىك ھامىسىدا يىغىنچاقلار چاغىرىلار و بو موضوعە ئائىد مەروۇھلەردە بولۇندىلار.

2 - جوان كەندەلىك مەكتەپلىك، تەتقىق ائىدىچى تەدرىجى تەجرىبە بولارلىكە الدە ائىدىكەرى نىجە ائىسە، بولاردان عبارت ائىدى: بالشايا اورلوققا كەندە اطرافدا كى ياقىن كەندەلدە قبول ائىدىمىش بىش تارلايق سىستەمى، باشقارنا نىستە داھا ياقىش دېر. اونا كۆرەدە شاگردلەر ياقىن كەندەلدە يايىلوب بىش تارلايق سىستەمىنىڭ فايدالى اولماسى خەسسىدا جماعت آراسىدا كىش تىلىغات آبارىدىلار. مەكتەپ تەرىپىدىن آبارىلان بو جور آئىدىلاش دېرىچى و آككلا دېچى تىلىغاتىڭ نىجەسىندە كەندەلىك ئۆز تەصرفاتلارنى تەمىلە ياقىشلاش دېرماغا باشلايدىلار. مەكتەپ تەرىپىدىن قىد اولونان مەروۇھلەر بولار ائىدى:

a «ب) يىك تەصرفاتى نە ائىچىن پىس اولدى؟»

b «ق) يىك تەصرفاتىڭ ياقىشلاشماستىن سەبب نە ائىدى؟»

3 - دائىرە تورپاق شەخسى تەرىپىدىن ائىكى ھەفتەلىك كەند تەصرفات قورسو آجىلاچاقىدى. سەمىقاراقور استناد مەكتى بو قورسلارلىك تەشكىلاتلارنى قارىشوب دوزگون قورولوشو اولماسى اوغروندا جەدى و آتەپ صورتە اشتراك ائىدردى. شاگردلەر تەرىپىدىن بو قورسلار خاقىندا اعلانلار بايلانىشىدى و بۇكەك مەئالى اولدۇقلاردا جماعتە يىلدىرماش و آئىدىلاش دېرىمىشىدى. مەكتەپ آتەپ صورتە چالاشماستىك نىجەسى اولاراقدا قورسلار ئۆز وختىندە آجىلىمىشىدى. دائىرە تورپاق شەخسى ائىسە، سۇك كۆنە قدر قورسلار خاقىندا جماعتە ھىچ يىر خەبەر و اعلان كۆندەرمەمىشىدى.

4 - مەكتەپدە اوشاقلار ئۆگەتمەك ائىچىن جوربەجور قومبەقسلەر دوزەتمەك لازم ائىدى. اونا كۆرەدە شاگردلەر مەملىكەت تەرىپىدىن وىرىلەن وظيفەلەر

كۈرە بونلار، كەلەجك باھارا كىنى ايجىن (يازلىق) توخوملارنىڭ گوگەرملەرنى
 عملى صورتە آيدىنلاشدىرمالى ايدىلار. بو احوالاتى ايشىدەن كەندىلەردە خصوصى
 بىر مارق و ھومس اوپاندى و حتا بونلاردان بىزلەرى توخوملارنى اكمەدەن
 اول يوقلاماغا باشلايدىلار.

5 - آغاچلارى آشىلاماق ايجىن (جالاغ-يىئوند اىمەك ايجىن) چوبوقلار،
 حاضرلانمىشىدى و شاگردلەرنىڭ عائلەلەرنە (لازم اولانلارنى) وىرىلمىشىدى.

حفظالصحة ساحەسىندەكى ايش

خىردا ايشلەرنىڭ بىر چوگونو بورادا قىد ايتىرمە-آرتىقىدىر. بونلارلا
 اكفا ايدىرمە:

I - مەكتەپلەرنىڭ بو ساحەدەكى وظيفەلەرى بوتون دائىرەدەكى
 قوبولاردان سوگوتورمەك ايشىنىڭ قاراقىرەننى بىلى اىمەك و آيدىنلاشدىرماق
 ايدى. بو مقصدلەدە حاضرلانوب اوشاقلارلا باپلانان سورغو ورەقلەرنىڭ
 نمونەسىنى بورادا گۈستەرمەك ايتىردىم. بوسورغو ورقەسىنى دە شاگردلەر
 دىقلى صورتە تەدقىقچى و تەحقىقچى ايشلەرى ياپىدىقان سوگرا دولدور-
 مالى ايدىلار.

- 1 - دائىرە كەند
- 2 - قوبوكمىڭدىر: جاپلىڭدىر، مەكتىپڭدىر ويا عمومى استفادە ايجىندىر.
- 3 - دەرىنلىكى: دىنە قدر سوياقدر
- 4 - سو چە كىلىرىمى: چكىلىر، چكىلىمىر. سو چە كەمە اصولى: عمومى قاب
 ايلەمى، خصوصى و بىدرەلەرمى، ناسوسلارلامى؟
- 5 - قوبودا بارىش وارمى، نىجەدەر: يوقدىر، يىسىدىر، ياقشىدىر، بو كەمە كىلىكى
 نىجە مەروودىر.
- 6 - قاباغى واردىرمى: وار، يوقدىر.
- 7 - قوبونىڭ ايجى نىجەدىر: تەمىزدىر؛ چىركىلىدىر؛ بايرى نىجەدىر:
 تەمىزدىر؛ چىركىلىدىر.

- 8 - ئىشلىدىرمى: بلى، يوق؛ دوگولمىشىدىرمى، دوگىلمەمىشى...
- 9 - قويۇپ چىركاب گىلىرىمى: بلى، يوق.
- 10 - قونۇپك ياندا كۈملەك - تۈمان يۈرۈلارمى: بلى، يوق. حيوان سولايىلارمى: بلى، يوق...
- 11 - سو نىچەدىر: دادلىمى، دادسىزمى، دورومى، بولالىقمى، ايمىلىمى، ايسىزمى، يۈنگۈلىمى، قابامىدىر.

بو خۇسۇدا دائىرە ھىكمىلە خەلق مەعارىف شەخسى ائىسپەتۈرۈ طرفىندەن مەكتەپتە تەلىمات بېرىجى بىر مەكتەپ كۈندۈرۈلمىشى.

شا كەردلەردە آرتىق ھۈسەلە ائىشلەيدىلەر.

جەمئەتە فايدالى و خەيرلى ايش مەكتەپلەر قارشىسىندا دوغۇرۇداندان بىر چوق اھمىيەتلى مەسىلەلەر بۇراقمىشىدەكە بۇنلارنىڭدا بەداغۇرۇ قىمەت و دەكەرى وادى.

«قويۇ كىمىگىدىر» سولانا جۈاب بىرەن شا كەردلەر (شەخسى قونۇشما ويا مەشھەدە زەمانى) جەمئەت قۇيولارنىڭ مەناسى خاقىندا او قۇيولاردا آرتىق احتىاطلا ياناشما خۇسۇسىندا آيدىن بىر تەصور الدە ائىتمىشىدەلەر.

- 3 - 5 نىچى سۇاللاردا جۈاب بىرەمەن اول ئۇلجۇ ايشى قىزغىن سۈرئەدە كىدىردى.
- 7 نىچى سۇالا جۈاب بىرەمەك اېچىن دە شا كەردلەر آرتىق دۈشۈنمەكە و فەكرلەشمەكە باشلايدىلەر. آلتان تەجەلەر اوزۇرە قۇيولاردان بىر چوغۇنىڭ ھەم اېچى ھەم دە دىشارىسى چىرك ايدى؛ بۇنا گۈرۈدە جەمئەت آراسىندا شىرىن تەبلىغات آبارىلىردى. جەمئەت قۇيولارىندا بىر چوغۇنۇڭ يانداكى تۇپراق دىخى مەكتەپلەر طرفىندەن دوگۈلۈپ بەر كىمىشىدە.
- II. مەكتەپلەردەن بىر چوغۇندا توفۇرجەك قابى قۇيۇلدى (كەند مەكتەپلەرىندەن دانىشپىلار) و چوق آدام اولان بىرلەردەدە توفۇرجەك قابىلارى قۇيماينىڭ لازىملى اولدۇغۇ بارەسىندە تەبلىغات آبارىلىردى.

آبادانلىق ساحه سىندە كى ايش

ئامىلە آتلولوب قالمىش ابكى جماعت باغىنىدا سەمىقاراقور مكتىپك (خسوصاً II درجەلى مكتب) قومىلە خىبابانلار قايرىلىپ آغاجلار و چىچەكلەر اكلەمىشىدى. مكتبلەر طرفىندەن كوربلەن بو اىشدەن جماعت چوق خوشلاندى.

شەر مكتبلەرىنىك جماعته فايدالى ايشى

بوقارىدا مىز آنجاق كند مكتبلەرىنىك اىشلەرىندەن دانىشىردىق. شەر مكتبلەرىندە ابە جماعته فايدالى اىشلەرى دىغرى بولاسالماق او قاداردا آسان دە كىلدى، دامما چىندى. لاكن، بو چىنلىكە باقىباراق شەر مكتبلەرىدە بو چىغىرا چىقىدىلار. ئەبىق (Бйск) شەرىندە كى دوقوز يىللىك ابكى مكتبى مثال اولاراتى بورادا كوستەرمەك ابستەرىم.

ئەبىق II 9-يىلك -كومت مكتىپك 1926 - 1927 يىجى درس يىلى ايجىن دوزەلدىكى جماعته فايدالى ايش پلانىنىك پروژاسى.

جماعته فايدالى ايشىك مكتب طرفىندەن آپارىلماسىندان مقصد.

- 1 - سوسىالىزم قورولوشىنا بارار اولان دە كەركى نىل بىلەمەك.
- 2 - مكتىپك جماعته باردىم و قوللوق اىتمەسى اوزەرىنە دائىرەدە معارفى بىوكەلمەك.
- 3 - تصرفاتى فنا دوز كىون و اساسلى صورتدە آبارماق بولو اىلە مادى جەنى آرتىرماق.
- 4 - بىكى تجربە اىلە بىكى خاصەلەرى مەجىطە سوقماق، باشايشىدا بىكى بىچىملى و بىكى قورولوشلو اىتمەك؟
- 5 - بوتون دائىرەدە كى حفظالصحه شرطلەرىنى باقىلاشدىرماق؛
- 6 - مكتبىدە اطرافدا باشابان جماعته باقىلاشدىرماق و بونلارى بىر بىرىنە دىغما قىلماق.

جماعتە فایدالى ایشلەردە بونلار اوزەرىندە اساسلانمايدىرلار

- 1 - جماعتە فایدالى ایش، مەكتەپ ایشە خىزمەتلىرى و عادى درس مشغلەرىنىڭ كىرىشىنى يوزمامايدىر.
- 2 - جماعتە فایدالى ایشلەر، مەكتەپكە درس پروگراممىلەرىگە باغلى اولارسا، داها باقىلى اولار.
- 3 - دايرەبى اطرافلى تەدقىق ایدوب ھەر احتىاج و شرطلەرنى ئۆگەندىگەن سوڭرا جماعتە فایدالى ایشلەرىك بىلەننى دوزمەك و اصلاح ایشەك باقىدیر.
- 4 - جماعتە فایدالى ایش جماعتىك ھېچ بىر مادى خىزمەت باغلى اولمامايدىر.
- 5 - جماعتە فایدالى ایشى كۆرمەك اېچىن ھەر مەملەكەت و ھەمدە شاگردلەر عىن مەقداردا اشتراك ایشەيدىرلەر.
- 6 - جماعتە فایدالى ایشلەرى تېجەلى صورتە اجرا ایدەيلىمەك اېچىن بو كېسى ایشلەرلەر مەراقلانان تەشكىلاتلارلا علاقەگە كىرمەيدىر.

مەن بىر مەكتەپ تەرىپىندەن حیاتە كىچىرىلەيلىن جماعتە فایدالى

ایشلەرىك نۆعلەرى

- 1 - مەكتەپ بايىندا، شاگردلەردەن عبارت كەندە-تەصرفات دەرنەگى تەشكىلە ایشەك. بو دەرنەككە آنچاق ھۆسەلىلەردەن ھەم كەلمەيدىر. دەرنەگىك مەقسەدى - تەصرفاتى دوزگون و قىلى اساس اوزەرىندە آباماقدان عبارتدیر.
- دەرنەككە ھۆسەلەرىندەن ھەر كىس ئۆز اېويندە تەجرىبە باير و بو كېسى تەجرىبەلەرى بايىق اېچىندە كوچوك بىر دائىرە كۆتۈرۈر؛ مەنلا: تەكچە بىر قارتوقىلى با بوغداي بېجەرمەككە چالیش و باخودە، تاووق، چۈچە بىلەمەككە و الخ اوغراشیر.
- بو جور ایشلەرىك ھاموسىدا آغرانومىك نەظارتى آلتىندا آبىرلىز.
- 2 - باشلارى 40. قادار اولانلارىك سوادسىزلىقلارنى قەتئى صورتە لىقو ایشەك. بونودا تەك - تەك آدماملارلا مشغول اولماق اسوللە كۆرمەك فایدالىدیر.
- بو كېسى وەزىپەبى اجرا ایشەك اېچىندە شاگردلەردەن عبارت سوادى لىقو ایدىجىلەر دەرنەگى تەشكىل اولونور. بو دەرنەگىك ھەر ھۆسەلەدە آنچاق بىر نەفر سوادسىزلا مشغول اولمايدىر. لىقو ایدىجىلەر دەرنەگى بايىندا معلم دورور.

3 - عرضحال، مكتوب و ياخود رسمى قاراقترىدە هر تورلو يازىيى بازىرماق
ايچىن مكتبە مراجعت ايدەن هر كىدلىنىڭ بو كىيى احتىاجلارى مكتب طرفىندەن
بولسىز (حقىزى) اولاراق ئودەنىلمەلىدىر. بوجور يازىلارى بازماقلادا مكتب هم
ئوز شاگىردلەرنىڭ سوادلارنى آرتىرىر، هم دە دائىرە جماعتىندەن اوترى بوبوك
ير اويغونلوق يارادىر. بو كىيى ايشلەرى كورمەك ايچىندە شەر ادارەلەرىندە
ايش اولان واقىت مكىتبىلەردەن سىرا ايلە نوبەچى تەيىن اىتمەك لازم دىر.

4 - حفظالصحة دەرەگىدە جماعت آراسىندا حفظالصحة عائد تىبلىقات
آبارمالىدىر. بو مقصدلەدە مناسب معروضەلەر اوقونور؛ عىن زماندا مكىتبىلەرنىڭ
عئەللەرىدە مكتب تەمىزلىگىنە دقت اىتمەلىدىر؛ سانىتار كوشەسى دوزەتمە كىدە
لازم دىر؛ بورادادا، كوز قابىغىندا آزار و ئولومە عائد جور بە جور دىباغراملار و
شكىللەر آسىلمەلىدىر.

5 - مكتبى محىطە باقىن اىتمەك مقصدىلەدە شاگىردلەرنىڭ آنا - آنالارى ايچىن
مكتبەدە معروضەلەر، لەقىيالار اوقونور و تياترو اويونلارى (سەنئەت) وىرپاير.
بوجور ايشلەرى تىيجەلى صورتدە آبارماق ايچىندە قولوب سەنئەتلىرى طرەفەندەن
پلان دوزەلمەلىدىر.

نەيسق 1 يىنجى دوقوز يىللىك مكتىبىڭ جماعتە فايدالى اىشى

اساس وظيفە - وەرەملە مېازرە

- مقصد: 1) شەرىك ساغلاملاشدىرىلماسىنا كومك اىتمەككە برابر نەيسق شەرىندە
يايلا (قوروت) قورولوشونو باشىلاشدىرماغا ياردىم كوستەرمە كدىر.
- 2 - باشىلار و هم دە مكتبە قادار اوشاقلارلا مشغول اولايلىمەك ايچىن
شاگىردلەردە مەىن اعتياد بىلەمەلىدىر (مكتب بەداغوزى و تەملىلى دىر).

آ - مكتب داخلىندەكى ايشلەر.

- 1 - مكتبىڭ سانىتار جا وضمىتىنى باشىلاشدىرماق: مكتب بناسىندان
(Загруженность школьн. здания) حدەن آرتىق استفادە اىتمەك قارشى

مبارزە آپارماق؛ شاگردلەردە حفظالصحە يە ئائىد اعتياد بىلەمەك؛ بنا ايچىندە تەيزايىك يوقلاماق.

2 - آزارىك شاگردلەر. آراسىندا بايلىماسىنا قارشى مبارزە: وەرمە خستەلىنى دوتەموش و ياخودضعيف اوشاقلارى آيىرماق مەقسەدلىك شاگردلەرىك ھەكىملەر. طەرىندەن آرا يىر مەنبە ابدىلىمەسى؛ ضعيف و آزارلى شاگردلەرە ياردەم ايتەك؛ ايشلەرىنىك آزالماسى؛ بونلاردان اوترو اىستى بەمەك دوزەتمەك؛ مشغلەلەرى آجىق ھاۋادا (يازدا و يايدا) آپارماق؛ باي استراحتنى تشكىل ايتەك (استراحت اىولەرى تشكىل ايتەك داغلى بىرلەرە سىر ايتەك والىخ كىيى)

3 - شاگردلەرى آزارلا و ھەمدە آزارا قارشى آپارىلان مبارزە ابلە قانئش ايتەك: مصاحبە، لەقىيىلار والىخ تشكىل ايتەك كىيى و ھەمدە ھەرمە خستەلىكىنە قارشى مبارزە، كوشەسى دوزەتمەك؛ شاگردلەر قرائتخانىسى يانئندا كىتخانا تشكىل ايتەك كىيى.

ب. مەكتەپتەن دىشارىداكى ايش

- 1 - وەرمە خستەلىكى دوتەموش شەرىلەرىك مەقدارى.
- 2 - شەرى شوراسىندا (حفظالصحە سەقىياسىندا) ايش؛
- 3 - شەرى باشايشىنىك سائىتار جەھىنى ياقشلاشدىرماق: يىتكىلەرىك جوغالماسى؛ كەنە يىتكىلەرە تولوق ايتەك؛ شەرىك چىركىلى مائالناماسىنا قارشى مبارزە.
- 4 - جماعتى آزارىك قاراقتەرىلە و ھەمدە آزارا قارشى آپارىلان مبارزە ابلە قانئش ايتەك (قرائت كومالارىندا گورولەن ايش).
- 5 - شەرىلى بوقسول اوشاقلارىندىن صحتجە ضعيف اولانلاردان عبارت 20 - 25 نغرىك غروپ آيىرماق.
- 6 - بونلارىك مادى وضعىتەلەرىنى ياقشلاشدىرماق (اوشاقلارى سەومەن جمەيت مەكتەپ ئوزە كىيىك اشتراكىلە)
- 7 - مەكتەپ بئاسىندا بونلاردان اوترو. مسامرە اوبون، اوشاق باراملارى دوزەتمەك كىيى.

- 8 - بونلاردان اوترو بدن ترييه سى مشغله لى تشكيل ايمەك
9 - كلەن ياي بونلاردان اوترو ميدانچالار ترتيب ايمەك (همكارلار اتفاقى
كانلىكىنىڭ ياردىمىلە)

نتىجەلەر

كند شوراسى نيك بلانلاريلە باغلى اولماق شرطيلە آباريلان جماعته فايدالى
ايشلەر ساحەسىندە سەمىقاراقور دائىرە سى مكتىبلەرى طرفىندەن آتيلان بو آدىملار،
اىلك آدىملاردىر .

لاكن اىلك دفعە آتيلامىش بو آدىملار دادا بىر سىستەم بىر بلان اولدوغو
همدە گلەجك ايجىن بويوك نقشەلەر سىجىلدىكى كوزە چارماقدادىر .
دون ايتىندە بىز تجربەلەرى حسابا آلماق ايشىنە ايمدى كىرىشمىشك .
بو ايشىدە قوئىدۇر مەلى و همدە دەرىنلەشدىر مەك لازم دىر .

تدریس و تربیه دهن نظری قسم

جzasیز تربیه

بازانی: آ. بیلیننقوف

«مکتبه هیچ بیر <زایه یئر ویریلمه لیدیر»

(واحد زحمت مکتبی نظام نامه سیندن اقتباس ایدیلیمیشدیر.)

«آرتیق هیچ بیر شئی بیزی مریله ریمیزه یاقینلاشدیرامازدی: نه احترام، نه میل، نه اعتبار و نه ده یورک یاقینلیغی. بیز آرتیق اونلاری، قلیبیزی اوقویان معبودلار کیبی، سایمیردیق. فتا بئش دوتماقدان اولکی قدر چکیمه زدیك، اوتانمازدیق، بالکیز جزادان قورقاردیق. یورگیمیزی گیزلی دوتماغا، یالان دانیشماغا باشلامیشدیق، چونکه قلیبیزده آرتیق کین یول سالمیشدی.»

(زاواق روسونوگ «اعتراقاتندان»)

«مکتب؛ چوجوقلاری جزا و برمه کسیرین تعلیم و تربیه ائتمه لی دیر»، فکرینی ایتمدییه قدر یئر بوزونده یالکیز بر دولت اعلان ایتیمیش: شوراحکومتی. عمومیتله کتله وی مملله ر بو اساسی اولدن دوشونمه ییزدیلر. بونلاردان اگ سه چیلیمشله ری، اوز تجربه و نظری ملاحظاتلاری سایه سینده شانلی اوقیابرا قدر عین رایه کلمیشدی. قومسارلیغیک اعلانیی آخیرکی لار بویوک بیرشادلیق و صمیمیتله قارشیلادیلار.

همان مملله ر حکومت اعلانیذا اوزقیمتلی و یوگسک رایله رینیک تصدیقینی درین قلبه اوقودولار، زیرا اعلانه قدر نظریه لهرینیک مدافعه سی یولوندا دانما چاریشمادا ایدیلر. ایش یولداشلاری کسکین مبارزه ایتدیگله ری کیبی بوتون

اطرافدا کبله رده اونلارلا ضد کیدر دبله. تعلیم و تریبه ساحه سینده بویله بر اختلافلی مسئله نیک میدانا چیقماسی معلمله ری ایکی فرقه یه بوله رک: ساغلاری و سوللاری عمله گتیردی. معلم قادروسونیک ساغ قولو «او، اوشاقلار اجزا ویرمیر. اوشاقلار اوندان قورقمیرلار. بویله لیکله او، اوشاقلاریک قارشى سیندا ییزیم نفوذیمیزی سالیبر». کییی سوزلهرله لاپ یاقشی تریبه چیلهره شر آتیردیلار. «کیمسه گلیب دیر. اوشاغا هیچ بیر شئی ایتمه ییر. فکردیر، باشینا دوشمیش. بو لاپ تالستویچی دیر». کییی فکره لهری ده اهالی؛ سوده گریک، روحانیلهریک آغیزلاریندان آلاراق، سوللارا عائد اولان رأی و نظریه لهرینی بو نوع دانیشیق لاریک اوزمیرنده قوروردولار. بویس حصه سی ایه، سول فرقه ده شک دوشمیشدی.

انقلاب زمانی کله وی معلم قادروسو اوز ایجریسینده تبلیغاتی نهایت درجه یه یئتشدیردی. اقلینی تشکیل ایدن سوللاریک عددلهری اولجه بویوک مقیاسدا آرتدی؛ اکثریت اونلارا کیچدی.

آنجا ق عادت اوزره عوام اهالی همیشه بویله تصادقلهرده کهنه دن کیج آل کوتورهر. اونو کچون اهالینیک جوغو «چو جوغا جزا ایتمه کسبیزن تریبه ویرمه ک اولماز»، فکرتیک طرفدار ی دیر. شورا مملکتلهرینده بیر جوغوندا: «خیردالیغیندا اوغلو گوک قاییرقالارینی آز، سبندیر، بلکه قوجالاندا سنی راحت و تامین ایده» دوشونجه سی ابو تریبه سینیک گنده مرکزینی دو تماقدا دیر. نه قمله نه ده کندچی عائله سی جو جوغا جزا ویرمه کسبیزن کیچیمه ییر. قاییرقالارینی دا سبندیرماسالار، چو جوغو کنبه قویورلار، چوله چیقاریرلار، ییمه کله رینی اختصار ایدیرلر، آجیق لانیلار، «تهمت اعلان ایدیرلر»، باخود گزمه کده، اوشاقلارلا اویناماقدان محروم قلییرلار. بعضاً چوق سرت قاعده ایله اولماسادا ایتله ییر، یوزلهرینه سیله وورورلار، بادا اوستلهرینه برک چیغیریرلار و الخ... «ایشته باش قاریشیق لیغیندا، احتیاج اتاسیندا همیشه اوزوگو ساقلایمازسان، دیه بویله اتشاقلاردا عادتاً جزاکارلار اوزلهرینی مدافعه ایدیرلر.

بو ایشلهرده ضیالیلار عوام اهالی دن بیر او قدرده گیرید قالمایشلار. او ضیالیلار که اوز واقیتیندا «آسوده تریبه» نی اوفویوردولار.

مەرقلی بیر آنانیک اوز ضیالی الی ایله 4-5- یاشیندا قیزینیک یوزونه شایلداندیغینی آرزو کورمه‌دیک. قیزی آغریدان یایقلی باغیریدی. حالبوکه همان آنا اوز قیزینی سودیکینی بوتون اخلاقی و سوزلری ایله همیشه کوستریریدی. دوغوروداندا قیزینی چوق ایسته‌یریدی. قیزی خسته‌اندیکده زوالی باشینی ایتیریردی. یلمه‌زدی هکیمه‌می، داوا‌یامی قاجسین، تمام کیجه‌لری اویقوسوز کیچیریدی.

هله اوقوموش مەرقلی آنانک عقلینده کوروک نه قدر ضدیت واردیر. بس بوتون آنالاریک، تمام میلبونلارلا چوجوقلارا تریه ویرن بسله‌یچی - مریه‌لریک تریه ایشینی آیدین، دوزگون دوشونه‌جکله‌رنی ییز نه وقت کورمه‌جیک! نه اولور اولسون بو مسئله‌نی ییز شورا مملکتی پیداغوقلاری اصلاح ایتمه‌لی‌یک. معلمیک، مکتبه‌تعلیم - تریه ایشینی، جزاتطیق‌ایتمه کسیرین، یورنمه‌یه مقتدیر اولدوغو جهت کئده مطابق اثر کوسته‌ره‌ک، بوبوکله‌ریک ییننده تمام انقلاب عمله گتیره‌جک و بوزله‌ره چوجوقلاری اذیتدن خلاص ایدمه‌کدیر. جزایه عائد اولان یگی نظر بو کددهن باشقلاریندا کیچمه ییلمه‌جه کدیر. مکتبیک بو جور فعالیتنه علاوه اولاراق، معلم طرفیندهن تعلیم - تریه‌یه دائر اهالی‌یه مراقلی معروضه‌لریک ویریلمه‌سی مکتبیک تاثیرینی داهادا آرتیراجاق، گنیشله‌ته‌جه کدیر. مکتبه قدر تریه ایشیچله‌ری ده گنه بوله. بونلار، اوشاقلا دولموش میدانچالاری نه جور، جزا ویرمه کسیرین، اداره ایتدیکله‌رنی کندی فعالیتله‌ریله آچیق گوسته‌ره‌سه، هر بیر جزانیک تریه ایشینده فضل و یشرسیز اولدوغونو، کندی آنالاریک 3-4 چوجوقله آقشاما ده‌ک چاریشدینی، یورولماق‌سیرین اوغراشدینی بیر زماندا اثبات ایدمه‌سه، اوزمان یگی فکر اینیب گنیمه‌ز، عکسینه اولاراق بوتون کنده‌ری قابلا‌یار. بوله میر شرائط حصوله گلدیکده، یعنی تعلیم - تریه‌یه مخصوص کهنه فکریک دمیری قیزدقدنا، پیداغوق! «دمیری قیزغین کن دوک».

باشقا شئی ایله فکرله‌ریسی قاریشدیرماماق ایچون، منتظم میر قاعده‌یه‌سالماق، میر صبرایا توپلاماق ایسته‌یریم. بونکلاده عمومیتجه جزانیک اورتادان قالدیریلما‌سینا

عائد دليل لەرىمى قىدە چالشيىرام. بولداشلار طرفىندەن سەولەرىمىڭ دوزەلدەلمەسى، دليل لەرىمە لازىم كەلگەن علاولەلەر ايدەلمەسى تەناسىندەنەم. خواھىشىم، چوچوق مەدافەسى مەبارزەسىندە بوتون بولداشلارنىڭ يىراشمەسى و عمومى جەھەتەن تەشكىل ايتەمەسەيدىر.

نە ايتچىن چوچوقلاردا جزا وىرمەمەلىدەر

اول كۆرەك بويۇ كەلەرىڭ دوتدوغو ايشلەر نە جور حەولە كەلەر. بونۇ يىز تەدقىق ايدەك.

ارنا اجتماعى ايتىنىقتە ماللەك يىر آدامنىڭ اجتماعى مەنفعەتە چالشماق خەسەسى باشقا خەسەلەرىندەن تەتەرلىدەر.

چوچوقلىقتا اوغۇرلوق ايدەن، ھەر يىر شىنى تەپدەقتا صاحىيە، وىرمەيىپ آتەچاق ايدەلەرنە كەلەن، يىر قاساجى ياكى چوق تەتەر ايدەن غەملە اوئۇشە دولەتەمەيە اولان رەغبەتەيدەر. چۈنكە قونشۇ قادىنىڭ ايدەندەن بومورتا اوغۇرلۇبۇبە كەتەردەكە، آتەسى ھېچ يىر ۋاقىت قەتەر كەتەننى اوڭا دوشۇندۇرمەيىدەر. خەتەر اوئۇ خوشلەيش، تەخسەن ايتەشەيدەر. بولەلىككە تەريە آلان خەزىنەدارە: ھەر شىنى ايدە كەتەرمەلى، كەتەرە ايسە ھېچ بىر شىنى ايدەن وىرمەمەلى، شەرىنى اوزۇ ايدەن ھەر كەتەرە اساس كەتەرەموش. كەتەرە خەسەتەلى. رەتەلدە، خەتەلى، تەدقىق دوست ايدە بويۇبەنلەر باشقا آداملاردا ھەمەت وىرمەكە خەتەنىدە مەكۇر دوست ۋاسطەسەلە اوزلەرىندە نەتەلدەرىمەش و اوزلەرىنىڭ كەتەرە مەتەرە خەسەسى اولان انسانا بۇكەك تەزەرە باقماق و ھەمەت وىرمەكە خەتەنى قەتەرەتەلەردەر.

ھەر يىر كەمە اوز خەتەرە فەكر وىرمەكە، ھەللەرى اوزەرىندە اكلەنە، او ۋاقىت اولارنى تەدقىق و تەتەرە ايتەككە، نە ايدەن، باشقا سەتەرە دەكلە، بۇ سەتەرە ياشەنەننى، نە سەتەرە باشقا ايشى بۇق، بۇ ايشى كەتەرە كەتەرەمەش اولماز. يىر چوق شەرتلەر اوئۇ غەملە ياشەمەكە وادەر ايتەككەننى آكلەر و اينانار و دەرەكە: ھەن چوق آسان چەلەنگەر، مەندەس، ھەكەم باخۇدەجەننى

اولا يىلەردىم، باشقا آرواد آلاردىم با باشقاسىنا آره كىدەزدىم؛ شايد بو سىيلەر اولماسا ايدى.

جىمىنىڭ جاتى و تىيە، انساندا ارندەن قالمىش «بەبختى» خاسەلەرى ضرر سىز قىلماغا ترك ايتىدۇر. مەھەلاچىلى اولدوغو كىيى «خوشبختى» خاسەلەرىدە عكسەنە اولاراق زىنكىنەمە قاپلىتىدۇر.

عەللەرىنىڭ خارچەدن، مەھپەتەن آسبىلى اولدوغونو چوقۇقلار «دوۋو» ايلە يىلەرلەر. بىر مېشاجىق وانايى وورموش. جىنايەتەر مېشائى مەھكەمە چىكىرلەر. (بو. يولداش مەھكەمەسى ايمىش، مەلم - يوقسا صنف يا خود تمام مەكتەپ. بوندا فرق يوقىدۇر.)

«نە سىيە ووردۇڭ؟» - «او بىي ايتەلەدى» يا خود «او، بىر نېچەدەمە مەركب ايلە مېنىم اوستومو قارالادى. بىدە ووردوم كە يىردە قارالامىن» و «جىنايەتەر» بو سوزلەرى اويلە بىر اعتماد ايلە دىيەر كە صىمىتلى و صادق اولان حاكم اونو دوغروداندا مقصير حساب ايتەيىر. ايتەلەنى، مەركب ايلە اوستو قارالاننى جىنايەتەر دوتان، اودا اوزونو مقصير يىلمەيەك. آخىر كى ايسە مەھكەمدەن قورقماسا و قورقونچ بىر حالتدە اولدەن اونىڭ وجودىندا بولونماسا ايدى، ايمىن كە، كىزىتمەزدى: «ايتەلەدىم، چونكە نە ايدەلەدىم، غەمكىن ايدىم، خواھىشېم اولدۇ ايتەلەمەيە، ايتەلەدىم ايتەلەيەيم. بىس بىن نېچىن مقصير اولام، مادام كە بولە خواھىشېم اولدى.» دىيە، آجىق سويلەردى. جوجۇغۇڭ الى كىشىب، مەلم ايسە بو حرەكتى استفادەلى بىر بولا قوبا يىلمەيش. تەلىق ايتەمەيشدۇر. (اوبون، مطابق زحمت و الخ... كىيى ايشەردە.)

«ووردوم»، «ايتەلەدىم»، «قارالادىم» كىيى حرەكتلەرىك ھامىسى چوقۇقلارنىڭ ھالەلەرىندە عادى بىر دوتان ايشلەردۇر. بو حادىئەلەر انسانە لازىمى اھمىت وىرىلمەمەسەندەن، احترامسىزلىق دان نىشت ايتىشىدۇر. «سەقا سنى ووردى، چوق ياقتى» يىردە سىن اوڭا ياقتىن دوشەزسىڭ. بىضادە ھەمان سەقاننىڭ ئوزو بويۇكلەرى اينىجىتەبىككە عوض آلماش اولمايىر. كەلتلەرىك اكىرىندە قاعدە كوستەرىلەن شرايط اوزىرىدۇر.

مکتب ایسته بیرسه که، «ووردوم»، «ایتهلدیم»، «قارالادیم» کییی حرکتلر بوسوتون قالدیرباسین، اوندا اوز محیطینی تماما عائله محیطینک عکسینه اولاتیق قورمالیدیر.

چوجوق یولداشینک قارانداسینی اوغورلادیقدا، اوڭا جنایتکردیه، وورورلار. بو حادثه نی ایسه چوجوق آڭلایا یلمه ییر. همیشه کناردان ایوه ییر شئی اوغورلایب کتیردیکده عائله سی اونو خوشلایردی. بو قباح دگلدیر. عکسینه فرصتدن استفاده ایتمک، اوغورلاماق باچارمیانلار بگیتلمه زلر ایدی. بو گون او، قارانداسی اوغورلادی، عائله سی اونو خوشلاییر. مکتب ایسه اوڭا جزا ویرمه ک ایسته ییر.

بویله اولدوقدا، چوجوغا بکی دهن نازه محیطده تریه ویرمه ک لازم گلیر؛ اویله ایسه او جور جنایتلرده اولماز. بوقسا هر حالدا اونو جزالاندیرماق (جسمائی بوقسا روحائی فرقی بوق) ناراضی قیلماق دیمه کدیر. بودا اونینگ غلبینه عداوتسزلیک، حقسزلیق تأثیری بوراقلار.

جزالاندیرمه ک چوجوغو قلبی اورتولو ایدیر، ساخته سویله مه یه اوڭره دیر و مریینی چوجوغا یابانجی قیلیر

تریه بی جزا ایله یشینه بیرمه ک ممکن اولسا ایدی، بلکه اونو ک تطبیقنه آرز، چوق راضی اولاردیق، (هر حالدا بویله ایش عداوتسزلیکدیر.) نه قایراق که چوجوغو جزالاندیرمکه بو مقصدی الده ایله مه کده قابل ده گلدیر. تریه نه دیمه کدر؟ بو: چوجوغون طبیعی استعدادلارینا دوزگون بول ویرمه ک، انکشافلارینا یاردیم ایتمک، چوجوقدا معین اعتیادلارین، ایده آلارینک تمایللرینک بئیریلمه سینه چالیشماق دیمکدر. بویله اساسلاری نهمه میش اولان چوجوق جمعیتینک منفعلی بر عضوی ساییلماق، شخصی حیاتیینک چتیلکله رینی کندیسی تحلیل ایده ک، عائله سینک، جمعیتینک یاشاشی ایشلرینه مداخله ایدیب حلبنده اشتراک ایتمه دهن چکینمه ک؛ بشریتک حال حاضردا کی صنفی قورو لوشینا عائد چتیلکله ری دوشونه ک، و یله جه ک بوتون انسانلارینک سعادتی

ايچون بايىلان مبارزەدە قىزى كەسپىيە ياناشماق، عىرىمىزىڭ شانلى ايشىنە تەم قەتەنى سىف ايتەك اونوڭ ايچون مەقس سىر وظيفەدەر. جوجوڭ نىيەسىنى قىيىڭ تەلەرىنە آرتىق مەطابق قىلمايدەر. اونوڭ پەرولە تار ايدە آلەنى ھەر نەوع شىرائى ايجرىيىنىدە مەدافە ايدە جىگىنى نەظرە دوتمايدەر. سىر ھىرى جىيەدە اونون شىرائىلە قەرمانانە مبارزە ايتەك دىكل، ھەر گونكى قارما - قارىشىق حىتىمىزدا، خىتا خىردا قورولوش ايشلەرىندە جوجوڭ يورولماز سىر مەمار سىفىلە چالاشماسى لازم كىلەر. بودا جوق مەركب وظيفەدەر. خىصوصىلە بوندە، مەمار ايلە جوجوق آراسىندا سىمى علاقلەر اولمايدەر.

چاربازلاشمىش سىر جوق تەئىرلەر دولايىسى ايلە جوجوق دا مەم و سىبقولوزى سىن تاقىم وە تىرەلەر عەملە كىلەر. بو وە تىرەلەرىڭ اكرى ادراك مەركىزى سەھىيە دوشمەيىب، آلت سەھەدن كىچىر. يالگىز تەم وە تىرەلەرە عەند آبرى - آبرى تىجەلەر بەضاً دوشونجە سەھىيە قايدەر. كىيىڭ جوق. قەلىنى... آغىر، ھىتىل يوق... فەداكارلىق آرزوسو... سىب سىز گوزباشى... سىر بارا شەخەردەن قەرت ايتە، باشقارلىنا مىلى اولما والىخ كىي. جوجوق ايچون بونلار رەبىلە سىز بارچالار، خەندەلەردەر. مەمار ايسە جوجوڭ سوزوندن اواضەندەن بوتون احوالىنى دوشونور، سىبقولوزى وەئەيتىڭ دەرەسىنى يىلەر. موافق كەمەك وىرەر والىخ.

سىبقولوزى وە تىرەلەرى مەين ايتەك ايچون ايسىكى خالدا يىزدە ھىچ سىر مەيخانكى وسائط يوقدور. اونا گورە مەكور خەندەلەرى تەقىب ايتەيە آتچاق سىر يول قەلەر كە اودا مەملىك جوجوڭ جوق باقىلاشماسى، اونوڭ قارشى سىندا ايتبار كىب ايتە سىدر. جوجوق مەملىنە ائانسا، ھەر دىقە مەراقىنى اوشا سولەيە جە كىدر. يالگىز بو جور شىرائى مەملىك جوجوڭا عەند وظيفەسىنى تەمىن ايدە يىلەر.

جىزاجى مەملىك بائىنا ھىچ سىر واقىت جوجوق كىدىب فەكر و ھىلەرىنى سولەمەز، عەملىنى يىلدەرمەز. مەمار جوجوڭو سىر دىقەدە اولسا، دوكىشە،

اوندا، یگی سویله بهجه فكړینده، حسینده کنده جزایه سزا اولوب اولما باغاغینی کدیرمهز.

جزاجی معلمه چوجوغوڭ یاقینلاشماسی بلکهده ممکن شئی دیر. خصوصیه جزادان ذوق آلان بیر چوجوغوڭ. معلوم آ! بوجور تصادفلر اولور، نیجه که، زانزاق روسودا اولوردی. او جسمانی جزادان همیشه جنسی ذوق آلازمیش. (روسونوڭ «اعترافاتندان» اقتباس ایلمیشدیر).

آنجا چوجوغوڭ دبدیکی ده جزانیڭ گرکلی یگینی اثبات ایلمهز. جزاجی معلمه عمومیتله چوجوغوڭ یاقینلاشما باغاغی فکرینی هامی نیڭ قبول ایلمهجه گینه امینم. آنجا بویله اولدوغو تقدیرده بیر یول قالیر. اودا، معلمیڭ چوجوغا یاناشماسی، معین تاثیرلی سوزلرله روحینی الده ایلمه ییلمه سی دیر. بودا هیچ بیر نتیجه ویرمهز: دوغرو - دوزگون جوابدان چوجوق قاجاجاق. ظاهری لیاقت ایچون ساخته سویلهجه کدیر.

تعلیم - تربیه ده ویریلن جزالاریڭ سبقتی سی، قورقوسو کنده جزانمک. قورقوسو دوغورور.

کونجه قویماق، قولاق بورماسی ویرمک، دیز اوزهرینه اگلهشدیرمک والنج کی ایشلهری کیسه مدافعه ایتمهیر؛ اما «تهمت» ایلمهک، سوزله تاثیر گوسته رمک کبی چاره لره ضد گیتمه به راضی دگیلیک، دیه اعتراض ایلمه لره اولایلهر. هر نوع شفاغی تاثیر و تهمتیک کنده جزا اولدوغونو بن بورادا ادعا ایلمهز. بونلار چوجوقلاری گیزلی قیلاراق، معلمدن اوزاقلادیریر. زیرا بو چاره لره چوجوقلار ایچون فرقسیز دگلدر. اونلارڭ چوجوقلارا معین طرزده تاثیر ایلمهجه گینی دوشونه رمک معلم تطبیق ایلمهز. همان تهمت، آجیقلا نماق و سایر طبعی، چوجوغو سقاچاق، حالینی قلاشدیراجاق و اونو غمگین قیلایاق. بو ایسه فرقسیز اولماق دگلدر. دیگر طرفدن همان چاره لره فرقسیز اولدوقدا، اهمیتینی ایتمهیر. بویله اولدوغو تقدیرده چوجوقلار اونلاری حس ایتمه یلدیر.

مذکور تاثیرلریڭ قالیقندان چوجوقلار معلمه یاقین دوشمه بهجه و قبله رینه اولان فکرلری اوندان گیزلی دوتاجاقلار.

تريه ايشىنى دوزگون تشكىل ايشەك ايجون چوجوغوڭ معلم طرفىندەن كاملا تەدقيق ايدىلىپ ئوگرەنەلمەسى لازىم دىر. بو سىر بىسپۇ حەقىقتە دىر. فقط چوجوغو تەدقيق ايشەك، معلم ابلە مذكورىك سىمى، دوزگون، مەقابىل علا قەلەرى اوزەرىندە مەكىندىر.

اما بوبلە علاقەلەر چوجوقلارلا مەلملەرىك آراسىندا موجدومى دىر؟ دوزگون مى دىر؟ عائەلەرىندە اوشاقلارنىڭ ساختە سولەمە، سىلە فخر ايدىن پەدا- غوغلارىمىز چوق مى دىر؟ بو سواللارلا مەنىت جواب آلماي جاغىمىزلا امىنم. بونلارىك ھامبىسىدا عائەلەرىمىزدە جزا وىرمەك تەدىرىندىن نىشت ايدىر. بىر عائەلەنىڭ آغىر تائىرلى شەكلى خاڭرىمە دوام ايدىر. عالى تەحصىل كورموش بىر آنا كەندىسى مەلمە، بىر نىچە مدت مەرىلەك ايشەك، چوجوقلا- رىنى ھاسابىز سەوير، ھەرقىقە: «چوجوقلارلا نە اولدى كورە سەن؟ پىللە كەندە مى دوشدولەر، ترامواى آلتەدامى قالدىلار؟» فەكلەرىندەن ساكت و راحت اولمايىر. آنجاق بو جور مەجىتلى آنا ئوز اوشاقلارنى خزانلىرىرىدى. دوغرىدىر، بىر آز مدتەن بىرى، داھا جزا تەپپىق ايشەك دىگەنىدە او بىگا سولەيىردى. اما بىن بىر نىچە واقت بوندان اول اونوڭ دىفەلەرلە سىللە ووردوغونو كورەيشىدەم. «مەنى» جزالەرى نەظرە آلدىقدا بونلارىك ايمەيدە بوبوك مەپاسىدا تەپپىق اولوندوقلارنى قىد ايشەكلىدىر، مەنى جزالەرىك سايلارىدا چوقدىر، مىلا: مەھو ايدىجى باقىش، اوستە چىبىرماق، تائىر ابلە «ھەقىقە» دىمەك، اوزون باخود كودەك «وعظە» ايشەك، ختا چوجوق دانىشىر كەن آنا بورادادا مەداخلە ايدىر: «نە سىبە بوبلە دىيرىك؟» «نىچە دىفە بىن سىگا دانىشماق بولونونو كورەنمىشەم.» والىخ كىبى كىتاپەلى سوزلەر بوراداسولە بىر بورادا «مەنى» اولماي تائىرلەرى: كونىچە قەيماق، مەھكى اختصار ايشەك و غىرە كىبىلەرى آرتىق بىن دىمىرەم.

آنا ايتىدىگىنىڭ تەبىجەلەرىنىدە بىچىر. ھىچ بىراشەدە چوجوغونا يىل باغلابا يىلمەيىر، چونكە ھەر زمان اوشاغى ساختە سولەيىر. چوجوغوڭ مەكتەپدە يادىغىنى كۆچەدە دوتەيىنى عەلى، «دكاندان بولۇڭ آرتىغىنى دوز كىتەپ - كىرە

دیگینی، - بو کبی ایشله ریک هامبسنی «مجبلی» آنا بالکز طولاسیله سوروب
ئوگرنیر. نیچه دفعه لره جوجوق ساخته سویله بیرکن دوتولدوغندان شدلی
آغلایردی، عادی جوجوق تراگه دیلاری!..

بونیک هاموسیندان سوگرا: «سریوزا ایله نه یابمالی؟ سریوزا لاب خراب
اولوبدرا! سوالی ایله غمناک آنا ئوز تانیس و دوستلارینا مراجعت ایدیر.
سریوزانی کندیسی خراب قیلدیفینی او هیچ فکرینه آلیر.

مری نیک وظیفه سینی محدود قیلاراق، اوگا بالکز تعلیم ایشینی تابشیراراق
اوندا ساخته، بنی جوجوقلاریک بالان سویله مه سی داهادا کسکینله شر. جوجوق نه یی
یاخشی بتمه ییب - بتمه مه دیگینی یاخود نه ده یاردیمه محتاج اولدوغونو یز
چنین تعین ایدیریک. اونلاردان آلدیفیمیز جوابلار یلگیله رله رابطه سی
اولمیان شیلردن عمله گله ییله ر. بوله جوابلارلا جوجوقلار ییلمه دیکارینی
ئورتمه به چالیشارلار.

بنیم مکتیبه بر جوق اوج سئلیک مکتبله رده ن جوجوق توپلاشیردی. بو
مکتبله رده ن بالکز آزمی تعلیم و تربیه نی جزاسیز اجرا ایدیردی. بونلاردا کی
معلملر بنیم یاقین دوستلاریم ایدی. قالان مکتبله رسه جوجوقلاراجزا ویرمه میس
اولمیردیلار. هایلله «ایکی تورلو تاثیر» مخصوص مکتبله رده ن گن جوجوقلاری
یوقلاماق، تدقیق ایتمه ک ممکن شئی ایدی.

«جزا آلمامیش» جوجوقلار درسده - مصاحبه ده هوشلهرینی جمعه شدیره رده
اشتراک ایدیرلر. سوال ویریلدیگده مذکورلار گویا ئوز ایجریله رینه مراجعت
ایدیرلر، جواب ویرمه به تلمسیرلر، معلم یارانماق ایسته میرلر. اونلاردان
آلان جواب، ایجری محاکمه نیک نتیجه سینی تشکیل ایدیر. بعضاً اونلار
جواب ویرمه ییب؛ «بونو بن ییلمه یورم» دیه سویله ییرلر. شوق ایله معلمده ن
هر بیر شئی سورورلار.

«جزا آلمیشلار» سا جواب ویرمه به تلمسیرلر. تدریس کتایندان، یاخود
معلمیک آغزیندان یادا ئوز لغتله رینده ن (له قیقه ونلاریندان) قارشیا گن بیر
سوز و یا قالب، همان سوزلده جوابلارینی باشلا ییرلار. معناه عین سوزوگ

جوابه اويوب - اويىما سىنا فەكر وىرمەيىرلەر. سوڭرا جوابك دوز باشلايىپ - باشلانما سىنى يىلمەك ايجون كوزلەرىنى دوز مەلىمك كوزونوڭ ايجىنە تىكىرلەر. صفە توللايىپ - دوشورلەر. اونلار ك يىنلەرىنك مەكەمەسى مارقاندىر مباراق، يالڭز جوابلار ك دوز اولماسى مەسلىسى اشغال ايدىر. بو چوقۇقلار مەلمە يارانماق اىستەيىرلەر. مەلمە خوش كەسىن دىيە كىدىلەرى طرفىندەن تەكىل ايدىلمەدەن، يىر چوق فەكلەر و سوزلەر اورتابا آتيرلار. بونلار ھىمە جواب وىرمەيە چالشيپ، يىلمە دىكلەرىنى سويلەمەيىرلەر. اونلاردان ھىچ واقىت سوال ايشىتمەيىرلەر.

بو ايكى بولگو چوقۇقلارى تەدرىسك ايكى اصولو ايلە عملە كەلىش مەھسۇللارى، ختا بەداغوق اولماي شەخسە مەكتەپە تەرىق ايدە يىلەردى. چوقۇقلارى تازە شرايطە مەتودا ياناشدۇرماق، اونلارى سەختەدەن، مەلمە يارانماقدان ايراق قىلماق ايجون مەيىن ئەنەرىنى سىر ف ايدىلمەيىر. كەنە عادەتىنى اوزون مدت ايجرىيىندە بوزا يىلمەيىر يىر چوقۇغو اونومازدىم. يىچارەنى ايدەدە دو كىكلەرىندەن، مەكتەپ ايلە ايوڭ ياراندىنى نقصان مذكورەدە داھادا مەھكەم ايدى. وىردىكى اويۇنىسز جوابلار ك اوجوندان چوقۇقلار اونو «سەدە» دىيە آدلاندىرىدىلار، (فەكر ايشەيىر يالڭز جواب وىرىر).

اسكى مەكتەپ مەقسەدى اطاعتلى مامور، قورقق فەلمە - كەندلى يارانماق ايدى. ھەمان مەكتەپە چوقۇغو تەشەببۇسى ئۆلدەرمەك، شەخسەتەنى اھمىيەتەن سالماق ايجون جزا ك كەيىن آلت ايدى.

شورا بەداغۇزى سىنىك اھمىيەتلى دوتدوغو تەرى اصولو ھىچ واقىت جزا ايلە دوز كەلمەز. بو مەتودوڭ اساسى چوقۇغوڭ انكەشاقنا چالشيماق، قوئەلەرىنى خەركە كىرمە كەيىر.

جزا چوقۇغو كەيىن ايدىر.

چوقۇقدا طەبىئىي، ارئىي، اجتمەئى مادەلەر، قابىلىتەر (شەرتسىز رەقەسلەر، ايتىنىقلەر) مەوجوددۇر. بونلاردا ايكى تۈرلۈدۇر:

- 1 - باشقالارا میلی اولماق قابلیتی، مثبت مادهلر.
 - 2 - جودلیق، ظلمکارلیق و نفرت تمایللهری منفی مادهلر.
- هر ایکی تورلو قابیلتهر چوجوغا آتا - بابادان (حیوانلیق ییله کنی ایله آشاغی اینن انسانیک کبچمیش بر چوق وحشی نسلله ریندهن) ارث اولاراق قالمیشدیر. سکهله تمیزده کی قوبروف فقرهلهری آچققی حیوانیک کسکین دیشله رینی جیلانلاشدیرماغا بگزمر، اوست دوداغیمیزی ییغماق ایچون کونجله رینده موجود اولان سیگیرلار، کور باغیرساغیمیزدا کی قوبروف کبی اوج بعض آداملاریک بوتون بدنینی یاخود بدنینیک یر حصه سینی نورتن سیق نوکلر، بعض آدامیک آپ - آچیق قوروغو اولماسی، مه سینیک ایکی جفت و یا اوج عدد اولماسی والخ (آتاویزم حادثهلهری) کبی آنادان دوغور کهن «روحی» قابیلتهر، اینستینقتلرده ییزه ارثا چاتمیشدیر.
- ترییه نیک ایکی مقصدی واردیر؛ 1 - چوجوقدا خلتاً موجود اولان اوزونه و جمیته منفعلی شیلهری کشف ایدمهک و سعتلنبرمهک، ایلهری سوق ایتمهک و 2 - عکسینه اولاراق نوزنه و ایجریسینده یاشادینی جمیته ضررلی شیلهری ایسه تمامیه ترک ایتمهک ممکن اولمادینی تقدیردهده اصلاح ایلمهک، ده گیشمهک، ضررسیز قیلماق، باشقا شکله کیچیرمهک والخ.
- خلقتا چوجوقدا «آناسینی سومهک» قابلیتی واردیر. بو قابلیتی ترییه ایله «بوتون انسانلاری سومهک» درجه سینه چاتدیرمایدیر. خلقتا چوجوقلار «کندی موقتیه ریندهن ذوق آلماق» قابلیته مالکدیر. بو قابلیتی ترییه باشقا شکللره - عالییدیر: ضعیف و کوجسیزلهری مدافعه ایتمهک؛ ظلمکارلار ایله مبارزه آپارماق کیی یوکسک مقصدلره کیچیرمه لیدیر.
- آپاراسیون واسطه سیله انسانیک کور باغیرساغیندا کی قوروغا بگزمر اوجی انسانیک ظاهری قوروغونو خطر سیز ازاله ایتمهک ممکندیر. بونو گلا وضعیت کسگینلشمه زده. آنجاق آپاراسیون یاردیمی ایله مضر اولان ارثی اجتماعی خاصه لاریک ازاله سینه ایمیله قدر یر یول قاپلما میشدیر، چوجوق حیوانلارا ایتدیگی ظلمدهن ذوق آلیردا باشلایر اونلاری صیقیشدیرماغا، اذیت ویرمهیه.

سوڭرا ھەمان ھەرىكەتلەرى ئانسانىڭ اوزرىنە كېچىرىر. ظەلمكار چوچوغوڭ باشقا لارا ويردىكى اذىتلەرە قارشى اذت آلماسى خاسەسىنى، ارنى قابىلىتى، آپەراسيون واسطەسىلە رد ايتەمك بشرىت اېچون بويوك يىر نجات اولاردى.

ھەلىكىدە بوكىي «آپاراسيونلار» تريبەوى يول ايلە عملە كلىر. سابقدە ابوان غروزنولارىڭ خلققا ظالم اولدوقلارى ظن ايدىلىردى. مطابق تريبە مەھىپىندە ھر يىر عادى چوچوغوڭ تەقريباً ابوان غروزنو كىيى ظلمكار اولماسى امكان داخلىندەدۇر. ابوان غروزنونوڭ ايكىنجى مرتبەدەن پىشكىكى، ايتى توللادىغىنى سويلەيەرلەر. چوچوقلارىڭ اكرارەنىڭ، نظارتسىز اولدوقلارى خالدا تازە دوتولموش قوشى، كورپە كوچوگو، نە قدر كېنىڭ، دوزانقوردى، چىر-چىرما و غىرەنى تەلف ايتىدىكىلەرى يىزە بللىدۇر.

كىم كە كندلى دۇر و كندلى ھاياتى ايلەدە ياشامىش، چوچوقلارغوڭ بولە بولە گەلارنا آشينا اولمامىش دىگەلدۇر.

دەشتلى يىر فاجىئەنى خاطرەمەن ھېچ چىقارمىرام: قارداشىمەلە برابر يىر سىبجانى دوتوب گوزونو ياندىرماغا چالشمىمىز يىر دىستە چوچوقلاردا قونشونىڭ كوچوگونو دوگمەمىز يادىمىدادۇر: كوچوڭ قاچوب كوربونوڭ آلتىندا كىزلەنەرك ايمىزدەن خلاس اولدو و دېرى قالدى. آتىچاق آخىركى اتىاق بىم بو نوع اولان «اوپوندا» سوڭ اشتراكىم ايدى. كوچوگوڭ فاجىئەسى بىدە بويوك يىر ايدەتالى تىدلات عملە كىتىردى. او واقتدان باشلاراق بىن بو جور «اوپونلارىڭ» ضىدەنە اولدۇم. بىم تائىرىمەدە بولونمىيان چوچوقلار و باشقا كندلەرىڭ چوچوقلارى كىنەدە اويلە «اوپونلار»دا اشتراك ايدىردىلەر. بو ايشدە چوچوغوڭ قەلە و كىدجىدەن بر آژ فرقى اولار ظن ايدىرم. يالگىز بعض عائەلەردە چوچوغوڭ ظلمكارلىقنا مېدان وىزىلمىردى. بو عائەلەردە گوسترىلەن خصوصە دائىر مەھىپ باشقا لاشمىشىدى ئىر. لىلى موسەنىڭ (ايتەرناتىڭ) تريبەسىزلىگە دلالت ايدىن ھاياتىنى آشاغىدا قىد ايدىرم: ايتەرناتدا 9-18 سىنە قدر چوچوقلار و جوانلار ياشايدىلار. تمام تريبە جىسمانى جزالەزە باغلى ايدى: چوچوقلارى دىز اوزرىنە اوتوردولار. نەرسىز قويوردولار، قوللارىندىن چىكىردىلەر، يوزلەرىنە، باشلارنا ووردولار.

نیچه گوناوهرله گزیمه براقمیردیلار والیخ. ایته رناتلار، کندچی اوشاقلاری ایدی. چو جوقلاریک داخلی حیاتلاری بوجور کیچیردی:

یر دفعه اوشاقلار ایته رناتدان اوزاقلاشدیلار. اونلار 18 سازه ن قبادان یر ایتی گونوروب آشای آندیلار. پیچ یانیرکن، بشکی ییچه کی یانان کوزوڭ اوسته قوبوردولار. بویو کلهرله سوزله شەرك اوشاقلار یغیلیب یرینی دوگور-دولره. بو کوزل شکله ری چو جوقلار حیاتدان کناره چقارایلمه زدیلهر، کیمسه به سوله مه زدیلهر. ایته رناتیک حیاتندان معلمه خبرچیلیک ایلمه کده مته اولموش بر چو جوغو او قدر دوگدولره که، مذکور حس سیز قالدی. مربی به ایسه مذکوروڭ بوره کیچمه سیله خسته لندیگینی خبر ویردیلهر. همان چو جوغوڭ 4 گون دانیشماغا اقتداری اولمادی.

ایکینچی یر ایته رناتیک حیاتی بویله ایدی: ایته رناتدا کیلار 17-22 به قدر یاشلاری اولان جوانلار ایدی. هامیسی کندچی اوشاقلاری ایدی. مریه لر کناره دوراراق، جوانلاریک حیاتنا نه دن ایسه یر او قدر تاثیر گوسته میر-دیلهر. تک تک چو جوقلارا اولدوغو کیی، تمام غروپلارادا جزا چکدیرمه ک بو ایته رناتدا عادی یر شئی ایدی. اینجی غروب قرار اوزره به تروفی دوگوردی: یر نیچه آدام اوگا یاقینلاشدیغینی، به تروفوڭسا، قلم ییچاغینی آچاق اوزونو مدافعه ایچون، النده اطراف ییچاق ایله سالادیغینی بن اوزوم گوردوم. آنجاق به تروفوڭ اوسته تیز دوشه ره که، باشنا یر بورغان آتدیلهر، بورغانک اوستوندن به تروفوڭ اوزرینه ساییز بوموروق توکدیلهر... ای اوشاقاییمدا کوچو که آجیدیم کیی، بو دفعه دن اوزومو ساقلیامادیم، قاجدیم یاتاق اوداسینا و چارپانک اوزرینه ییقیلیب تاثیرلی آغلادیم.

مکتبه کی ظلمکارلیقلار بن جوق تعجب ایدیردیم. ابلک دفعه له ره، کدده ن تازه کلدیکیم زمانلار... زیر بن ده ن- کندی یر جواندان اوتری مکتب بو کسک، مقدس یر شئی ایدی. ایکینجی- اوجونجی صنفک طلبه له ری آغلادیمک سینی سوردولار. اونلاریک به تروفی دوگله ری خوشلاماقلاری، بنی آرتیق درجه ده ساکت ایدی، فقط... یر- ایکی ساعتان سوگرا بویو کلهر به تروفی

دوگنلەردەن 6 قىزىنى دوگدولەر. اولەكە اونلار ياتاق اوداسىنا گىلىپ، سوپو نارات، اوزاندىلار، تازەدن وورھاوور باشلادى. گىچە بالتارىندا آغارا-آغارا «مەقسىر»لر كىدىلەرىنى مەدافە ایدەلەر، آتېلىپ چاربانك اوزرىنە باخود ابكى چاربانك آراسىنا، دوشەمەنىك اوزرىنە دوشوردىلەر. بويوكلەردە تومان كۆملەكلە «حرەكت» ایدىردىلەر. اوزون كۆلگەلەرسە اودانىك دىوارىندا دھشتلى فاجىمەنى تەكرار قىلىردى.

يوقارىدا سۆيلەنىلەرە بىگزەن مەكافاتلار تىز-تىز وىرىلىردى. دىگر طرفدەن بونلارىك ھامىسى عادى انسانلار دىگلىمى ایدى؟ نە اىچىن اوزلەرىنە يىر بوقدر ظلمى روا كۆروردولەر؟.. بىرىنچى اىتەرناتى اكمال ایدلەر، حیاتدا فەلە، كىدىچى باخود خىردا مأمور (كىدى بازىچىسى، قاتۇر قوللوقچىسو كىبى) وظىفەلەرى داشىدىلار. ابكىتىچىدەن سە، مەلمەلەر براقىلدى. آخىركىلارىك اكرىنى حیاتدا مەم روللار اوتبايلاق، يىر چوق مەسئۇلىتلى رەبەلەر دوتىدىلار، مەلا: جور-جور مەسلىكە عاند سىياسى رەبىرىك مەرتەسى والخ كىبى.

بورادا بانا: «بونلارىك ھامىسى كىچىشىدەندىر». دىبە اعتراس ایدە يىلەرلەر. بىس عموم جەھان و ىردە وطنداش مەھارەسى ھر يىر انساندا وحشى جىوانىك مەھكم يىرلەشدىگىنى گۆستەرمەدىمى؟ دوزگون تىرىيەلەرى اولمىانلار آرمى، اىمدىدە ظلمكارلىق ایدىرلەر؟ آت اوغروسو قاراجىلارى تەمام كىدى باشلاىپ ياندىرىر. يىر دىستە كىفلى ابوۋە كىرىپ بوتون عائەلەنى دوگور، سوگرا كىچىر او يىرىنە، نەيت اوچونجو ابوۋە باشاباش عائەلدە اولانلارى اۇىر. كىنەدە يىر دىستە كىفلى قاباقدا 3-4 كوك اوغورلامىش قوھومونو باشلاىپ دوگور. مەكۆر ايسە اوزونو يىچاق ايلە مەدافە ایدىر كەن، ابكىسىنى آغىر يارالاىر.

انسانلارىك خەلقئاً اجتماعى اىستىقئەلەرى اولدوغو كىبى جىوانلىق وحشىلىك قابىلىتەلەرىدە موجوددىر، دىدىك، تىرىيە، احاطە ایدەن مەھىط، بوتون جەمىت و زەمت كە نشوونما ایدن انسان اوندان اشتراك ایدىر. بونلارىك ھامىسى، آدمىك اجتماعى مادەلەرىنى اگەندىرىپ عوضلەرىنە وحشى، جىوانلىق اىستىقئەلەرىنى وسەتلىدەرسە، اوزامان بوتون مەناسىلە يىرىتىچى جىوان اولماسى لازىم كەلەر. بويە خاللاردا

او، موقتى اولاراق، اوز وحشى ليکینی گیزلته بیلەر. اودا باشقالارېك ظلمكار
ليقلاريندان قورقاراق، گيزلنەر. باشقالارېك طرفيندن قورقو اولمادینی تقدیرده،
ظلمینی درحال اورتايا آتار. قاراجیلاردان هر ییرسی اڭ فنا بیر ظلم ایتمه
مقتدیردیر. اونلاری ساقلیان، قویمايان گینه ده باشقالارېك طرفيندن حقلاریندا
توره بیه یلمه جك ظلم قورقوسیدیر. آنجاق ایوده اونلارېك هر ییرسی اوشاقلارینی
دوگور. آر آروادینی ازیر. يالکز محکمه ده قورقاراق اولدورمکدن ساقینرلار.
اما بونکله برابر هر جور یسلېکی بیر-بیرلره ایدرلر. حیوانلارینی
دوگورلر. يالکز ضررینی ملاحظه ایدیب اولدورمه ییرلر. قاراجیلارلا اولان
اتفاقدا کندلیلر اوزلرېك جزایه دوچار اولمياجاقلارینی ظن ایدیب فاجعه نی
یامیشلار ایدی. زیرا اونلارېك فکرینجه قاراجیلار اجرته رینی آله الی ایدیلر.
چوقوقدا اجتماعی اینستیتقلری کشف ایدیب آرتیرماق وگوبود، مضر
ماده لری محو ایتمه ك یوللاری نه جوردیر؟

گوبود، مضر حرکته لر بیر یسلېک یاییلر کن، فنا رفتار اولونور کن بونلار (بو
یسلېکله ره) جوابا عمله گلیر، عین حادثه نیک عکسی اولاراق، خوش رفتارسا انساندا
حسن توجه، رغبت، خوشلااق والنج کیبی اینستیتقلره ك دعوت ایدیلمه سینه باعث اولور،
فرض ایدک گه، بیغینجاقد غفلتا بیر شخصه توقوندوگوز. مذکور سیزه
آجیقلى باقاراق، فنا سوزلر دیمه ك ایستر کن، گلیر و صمیمی یوزو خوش
سوزلرله سیز اونو قاباقلاراق: حرکتبگیزك قارشیندا اوندان عذر دیلیر-
سیگیز. مذکور ایسه آجیقینی «ضرر یوق» سوزله عوض ایدیر و ساکت
اولور، ایشینه دوام ایدیر.

آنجاق بو نوع حادثه لر: دوشونمه کسیرین توقونمالار، سوز دانیشمالار
آزدا باش آغریسینا، سوگوشمه و دوگوشمه لره سبب اولمیر. بو وضعیت،
مدنیت و معرفت سیزلره ك آراسیندا داهادا کسکین شکل آلیر.

یاقتی و ملاپ سوزلرله بویوکلره ك آرتیق متأثر قیلماق، اونلاردان هر بیر
نوع استفاده ایتمه ك چتین دگلیر. بویوروق و امره کلدیکمه بونلار
اوله مهم بیر نتیجه ویرمه ز. بو طلبه رېك اثباتینی انسانیک بوتون فعالیتلره

يىزە ئىتىرمەدەدېر. بۇ شەرطلەرنى ئاسە يىزە تەجرىبەچى-پىداغۇقلار اوزاشىمىزدەن يىلدىرىك. مەكتەپ ئىشى چوق چىتىن ئاسەدە يىزە پىداغۇقلارغا اعتماد و اعتبار كوستىرىلىدىكەن، ھەر يىر مانى يىقماغا، چىنىلىك لەرى كىچىرمە يە امكان و اوزو موزدە قوۋ. بولوروق. فقط: «بويورورام»، «بوسفر فەكرىگىزى چاب ايدىرم»، «قوۋاچاغام» والەخ كىيى بويوروقلار؛ بونلارنى دىيەن «روھسىز» مەدېر، يىزىم يارى ھوۋەسىمىزى، راقىمىزى آلاراق، ئىشەن سوغۇدور.

بوزونە باقان شەخسە يىر آدمىك گولمەسى، مەدكورىك دا گولمەسىنە سەب اولدوغۇ ھامىمىزما مەلۇم اولان بىسقولۇزى فاقت دېر. آنەچاق يىزە تەجرىبى ھايتىمىزدا اىككى تەقرىك ھەس لەرى آراسىندا كى ياقىنلىغا، رابطة يە لازىمى قىمت وېرىمىرىك. انسانىك يىر گولمەسى نە قەدر ھەمىت و مەنەئەت كەسب ايتىرە يىلدىگىنى يىزە ھەلە تەفرىق ايتەمىشەك. ولادىمىر اېلچىك گولمەسىنى كىمە ياددان چىقارامى؟ اونوك نە قەدر موقىتەلەر قازاندىرغىنى يىلمەش كىمە وارمى دېر؟ چوقلارنىدا اونوك تائىرى قېرەدەك دوام ايدەجكەنر ظەنئىدەك.

عادى آدمالارىك دا گولمەسى چوق شەئلەر ايلەندىرىر. بونلارىك ھامىمىزدا اېضاح ايتەك چىتىن دىگىلدېر.

خەلقئارا انساندا نە وارسا (شەرتسىز رەفەلسەر) رابطة ئىشەش خەسسى غەربلاردا، بىندلەرە آيرىلىر. يىر نەوع مؤثرلەر مەبىنە ھەركەتلەر (رەفەلسەر) دىعوت ايدىرلەر. آدم وورولدوقدا. عەزىبىنى چىقماق خەھىش ايدىر: اونوك آللەرى يومولور، دىشلەرى قىچانير. عىن واقىئىدادا. اوندا اولان ھەس، شەرسى دېر، ووراننا يىر آغرى وېرمەك دېر. او، ووراننى ووردوقدا مەدكورگىنەدە اونو وورارسا، وورولان داھادا ھەرسەلەنەرەك يانچاقاق، كەسكىن ھالە دوشەجەك دېر. بۇ ھالدا، وورولان اولدورمە يە اقدام ايدەيىلەر. آچىق و ھەرس ھالىندا انسانا نەيىت و ياقشى سوزلەر چوق آز تائىر ايدىر. دىعوا اوزاندىقدا، يىر نىچە كۈن دوام ايتىدىكەن، آرادا كى واقىتەك ھامىمى اتقام آلماق تەدبىرلەرنە سەرف اولونور. بۇتۇن موافقت، مەلايىت بورادا پەردەلەنەر. بۇيە: وورماق، غەسب، عداوت-اتقام. عەملە كىرىر. بۇ-يىر بىند.

هر آقشام قارالیقدا، باجقاروف کندن کلب، کیمه به بن مجبور ایدیم. بو کنده نادینج آداملار چوق ایدی. بو خصوصدا کند مشهورلاشمیشدی. آز اولوردو که، تعطیل گونی باخود آقشامی خولیقانلار بیر شیئی ایتمه میش اولسونلار: گاه کلب کیده نله ری دو گورلر، داشلایر دیلار. گاه هو با گوتورور- دولر والنخ... خلاصه، کلب کیمه که چتین أمر اولموشدو و سلامت کیچن آدام بویوک هنر گوسترمیش کیبی ایدی.

آصاق بن نیچه دفعه لره کلب گیدیردیم، هیچ کسیک بنیم ایله ایشی اولموردی. و بکا هجوم ایتیردیلر. بالکتر بن بیر ایش ایدیردیم. همان آداملاریک یانلاریندان کیچدی که چوق خوش یوز ایله، مهربان اولاراق سلاملاشیردیم، اولنار ایسه بکا جواب ویریردیلر، مذکورلار خطاباً ایتوناسیام؛ گولر یوزلویکیم؛ مهربانلیغیم؛ حاللارینی ده گشدره رک، بنیم حقیقه اولارای ساکت قیلیردی. بن ده راحت کلب گیدیردیم. حالبو که اولنار ایچون بن باشقالار کیبی یابانجی ایدیم.

سیسک بوموشا قلیغی، گولر، مهربان یوز، باشقالارینده تأثیر ایدیر. بودا، دیکربند. یولوزیق یوللادا بونو ایضاح ایتمه که ممکندیر.

احاطه ایدنه لریک یابدینی حیات مبارزه سینده کی رفتارلار جوا با حیوانلاریک احتباطلی داورانماسی اوزلری ایچون فایدا سیز دگلدیر. هجوم واقی، حیوان بوتون قوه سینی توپلا یب، عضله نه رینی قوشارق جمیع اعضا یینی مبارزه به حاضر ایدیر. اونو که گوزلری دشمنه تبکیلیر ییگله رجه نسل واسطه سیله آلد ایدلمش، دشمنی قورقودوجو و ضربه نی قوه تلشدیرن بویوک اورتا و اک کوچوک و ساطیک هامیسی-بتون ازنی چاره لره ایشه بر اقیلیر: ایتی دیش، گیرلی یینجه لره، بورو شکلی آلمیش قویروق، ییلیک قابالاشمیش توکله ری، معین بو کسک لی که و جودلیقدا اولان سس والنخ.. داها بورادا رحمه یول قالیر.

بورادا مقصد-بالکتر دشمنیک محو ایدلمه سیدیر. ایدمی بو شکلیک عکسینی گوتوره که. صالح مقامیندا، یعنی: حیوان بالالاری ایله اونیوبورکن یا عمومیلکله ییمیدیکده، سو ایچدی که باخود بالالارینی

سۈمەر كەن اوندان مەربانلىق، اوقشاماق و سۈگى حسى ظهور ايتىمە يىلمىر،
بونلار «جانى-لازىمى» شىئەردىر. دىكر طرفدن بوتون ارئى اجتماعى ايتىنقىتلەر
كېنىدە ايشە بوراقلىر مثلاً: قویروق بولاماق، توكلەرىك عادى قاعدەدە اولماسى،
مەربان باقىش، مەربان حركتلەر و حتا ھېتلى اولان مبارزە واسطەلەردە بو ائادە
مەربانلىق ساحەسىنە كىچىرىلمىر. كۈرپە كوچۇك ایلە اونیویور كەن، بىجەسىنى
يەكە و ايتى دىشلەردى ایلە آغزىندا بونگولجە دوتدوغونا سىز تەجىب ايتىمە يىلمىر.
سىگىز. مەربانلىق حسى اظھارىندا حیوانلار ھەر جور ایتجەلىك ھەر میدانا قویرور.

بعضاً بویلە يىر تەسادفیدە مشاہدە ایدىرسىگىز: برك حرصانمىش يىر ایت
غىضلە دىكرىنىك اوستونە آتلىر. او يىرى ایتسە آجىق علامتلەردى اظھار
ايتىمەككە برابر مبارزە اشتارینە دوشور. فقط ھجوم ایدەن 2 - 3 آرشین قالمىش
اگلىب قویروق بولادىقدا ھمان ایتدە درحال حرصىنى مەربانلىق حسى ایلە
عوض ایدىر. بورادە، بو ھادئە، مذکورلارىك اولدن تانىشلىغى ياخود جنسى
حس ایلە دوستلىغى سبب اولدوغو اھمىتلى دگلدیر. يىرى حر كىنى
دكىشمەسى ایلە، او يىرىنىك دە غىنى ھالە كەلمەسى مەھدیر.

يوزۇك مەخلف حر كىنىدەن، تەغیر تەپماسىندان استفادە ایدەرەك اسكى
انسانلارىك نەرتى، دوستلىغى ایتجە دوشوندوكلەردى تاویل اولونور. قارشى-
كەلەن يىر شەخسك دوست ياخود دشمن قوموناسى-غروبونا تعلق ایدىب-
ايتىمەدىكىنى صفتینە نظراً تەیین ایتەك، اونۇك باردىمىجى اولدوغو، يوقسا ھجوم،
اولوم ھاضرلادىشى كىبى اھمىتلى بويۇك اولان معلومانلاردى ألدە ایلەمەك آرتىق
فايدالى ایدى. ھمان ھاللارنى يوزۇك قىرىشچىلاردى. قاشلارىك تېرەنىشى میدانا
چىقاریر. بونلاردى يىلمەگىك ايسە ھياتى قىمتى واردير. آخىر واقتلاردا، يەنى بالار
ايجادىندان سوگرا، يوزە نظراً فەكرى دوشونمەك عادتى داھادا ایلرلەدى.
زىرا انسانك چوغو بدىنىنى تەماماً بالارلا اورتوردى. يوزە مەخصوص عضلەرىك
سىگىرلارىك قوۋەتلىلىكى، تاثيرلى اولان مىمىقانىك عمویتلە دولتلىلىكى سوبلە
دىكلەرمىزدەن عملە كلىمىشدر.

وضعیتك، اوضاعك سسله تعین ایدیللمهسی ده عین مقیاسدا تكامل ایتیش. بن اوقوماغی و موسیقینی سوبله میرم فکرم: هاقیرماق، مکالمه ایتمهك، قیشقیریق واسطهسی ایله یاردیم دیلمهك، چیغیرماق و غیره حقینده دیر. اینتوانسانیک آزاچیق ده کیشمهسی لاپ باشقا حس آگدیریر، مییقا کیی، سسك دولتی لیکندن بو بوکدن کرجو که قدر هامی استفاده ایدیر.

چوق شیشه لری ییز حیاتمیزدا او گرنیرك. بال آریسی شان قاییرماق، بال آراماق باجارینی آلدینی کیی، چوق شیشه لری ده ییز ارنأ آلیریق. کورپه اوشاغك حنا ایلک آبالاردا قاشقاباقلی یوزو گولر یوزدهن، آجیقلا نماغی باشقا سسدهن سه چدیگینی هر آنا آب-آچیق سوبله. جوجوق بونلاریك «امیسینی قانیر و مطابق حالده دوشور: آغلاییر، سونیر، گولور...

حیوانات عالمینده. بیرنیک دیشله مهسی، بونوزلاماسی، مهلمهسی دیگرنیک طرفیندهن اویغون و طبعی ره فله قسلر دعوت ایدیر: «باتمیش قومله رنی» اویاتیر. گوستر بلدیگی کیی ده انسانك هم جسمانی جزالهری (وورماسی، جور-جور طرزده «آیاق اوستونده قویماسی» والخ)، هم ده سوز ایله تاثیر گوستر-مهسی (باقیشله، سس یو کستمه که، نصیحت ایله والخ) دیگرنده مطابق ره فله قسلر عمله گنیریر.

جوجوغا دوزگون ترییه ویرمهك نیتیه. قطعیا اوستونه چیغیرمالیق، یس قش قاباق گوستر مه، لیك. قوی، جوجوق بوکی حادئه لری اولدهن کورمه-سین و اوند «باتمیش حیوان» هیچ بیر واقیت اویانماسین.

قیشقیرماق، وورماق، قورقو آلتینا آلماق بولی ایله ییزیر طاقیم شرطسبز و (شرطسبز لاریك واسطه سیله) شرطی ره فله قسلر دعوت ایدیرك. بونلار-حرص، قان اچیجی لك و کوبودلیق دیر.

• مهربانلق، اهمیتلی و انسانیتلی رفتار ایله ده باشقا بیر طاقیم حسلر اویاتیرق بودا-اجتماعی اینستیتقلرله باغلانان دوستلق، الفت و فداکارلیق خاصه لری دیر. بیر جهتهن انسان صفتینده حیوان حاضر لایریق. دیگر جهته ایسه انساندا بولان بوتون یاقشی خاصه لری کشف ایدیرك. آخر کی لاریك دوزگون ترییه بولو ایله آپاریلماسی اجتماعی حیات ایچون لازمی بیر عضو ویریر.

بعض غروپلاریک (انسانلاریک) نریه سینده کی نقصانلار سوکرا حیاتیک تاثیر
ایله اصلاح ایدیلیر.

عكسینه اولاراق، حیات بعضاًده منفی تاثیر گوسته ردهك نقصانلاری داهادا محكملاشدیریر.

يېرىنجى بە مثال اولاراق، گوتورەك فاسىقدا ياخود زاووددا ايشلەين جوان يىر شىخى. بورادا اشتراك ايدەنىك آيرى-آيرى حرەكى، عمومى قىقاتىك (kikant) مەركەب مېخانىزىمىدە نقش باغلادىقېندان، تېجەلەندىگېندن، جوان ايشىجى بە تاثير ايدەرمەك اونىك داخلىدە بويوك دەگېشكەر عملەگېر. ساخە، خېردا شىرەر وسىلەلەرلە ابو ترىيەسىنىك كسەب ايتىرىمىش اولدوغو يىر چوق، اوزونو بېگنە، شىخى مەراق، عائەلە و قروۇقا مەخسوس دار مەئالى مەراقلار كىيى اعتىادلار بورادا بوزولاراق، يىرلەرنى ياواش-ياواش اجتماعى اىنسىقتلەرە وىرىر، آرتىق تەكمىل ايدىلەمىش اولان طىيىمى اجتماعى رەفلەقسەلەرىك (آنايا عائە مەجەت، دوستلىق، خېردا قروۇقلاردا اولان مەل و الخېك) تەطىقىنە بورادا گېش مەيدان آچىلىر. همان رەفلەقسەلەر وسەتلەرمەك، صفى اىنسىقت قاراقەدرى آلب: «يىرىمىز ھامى مەزا، ھامى مەزا يىرىمىزە قارشو مەسئولوق». شەارنى جوانلاردا مەسكەم لىشىرىر. بو طەرزىلە ايشلەمەك-استىصالدا اجتماعى اشتراك اىتمەك طەرزىنى تەشكىل ايدىر.

حياتيڭ بۈيۈكلەرە گۈستەردىكى تاثيرىڭ باشقا بىر تىپى دە بولىدۇ:

بىر جوان، كىندە دوتقۇز تۈكۈ، يۈمۈرتا، تاۋۇق، بزاۋ و ساىرە آلېر، بورادا آلېش-ۋېرىشك و جداتلا گىندەجە گى بارەسىندە دانىشماق آرتىق بىر شىۋى اولدۇغۇ معلوم. «قازانجا گىلىدىكە، يالڭىز قازلارا دىگىل، آداملارادا ال آپارىلاچاقدر»، سۈزلەرى ھامى يا بىلىدۇر. مذكور، كىندەن اوجوز آلېب، شەرە بھا ساتارسا، آرتىق دە قازانچ ايدۇر. دىگىر بىر نۇردە الدەن كەنە شىۋى آلاراق، يۈزىنى رىنگەلىپ باخۇد سۇطى قاعدە دە تەمىر ايدىپ، تازە شىۋى قىمىنە ساتىر. اۈچۈنچۈ بىر شىخس اىسە اولولەر اىچون اىشلەيىر؛ خىصوصى دىكاندا ياشىك حاضرا لىپ ساتىر. قازىك، بزاۋىك اولمەسى قازانچ ۋېردىكى

کی، مذکورده انسانلاریک اولمسی: قع کتیریر. اهلینک آراسیندا خسته لیک آز اولدوغو ایچون، اولن آزالیدا باشیکلریک کیچ - کیچ سابلعاسینا باعث اولماسی فکری اونی آز مشغول ایتمه ز.

بونلار ایسه، اجتماعی مال مبادله سینده، بلکه ده استحصالدا اولان ایندوبودال اشتراک قاعده لری دیر. بورادادا شعار: «یرینیک هامی یا، عموه قارشى اوغراشما. سیدیر». بوبله لیکله تریه نقصانلاری داهادا محکمله شیر.

ایشته حیات، تریه ساحه سینده گوسته ریلدبکی قاعده ده اصلاحات یاپا ییلر. بوکا گوره، وحشی لیکیک جلاوسیزلیغی عمویتله پروله تار صنفه دگل بورژوازیبا آرتیق شامل اولدوغو ثابت اولور. (باریس قومونارلارینیک فاجمه. سینده بورژوازیبانیک اشتراکی؛ رادیکاللاریک تا کیدیلر جماعتیک، قارشى سیندا اجرا اولتان جزالهر؛ بولغاریا رئیس و کلاسی ساقوف ایله قومانیاسینیک حرکتله ری والنخ).

چوجوغا جزا ویرمهک ممکن اولمادیغینیک مختصر اساسلاری.

1 - چوجوقلاریک بوتون ایشلری، حرکتلری اراده لریندن آسیلی اولمیان خارجی سیلهره باغلی دیر. همان سیلهره، چوجوغوگ ایجریسینده یاشادیغی محیط دیر، (عائله، مکتب، جمعیت، کتابلار دوستلاری والنخ دیر). ذکر اولتان محیطده چوجوق عمرونوگ ایلک گونلریندن باشلاراق، بوبوک حالته گلبنجه قدر یاشاییر.

چوجوق ایشلرینیک (عملینیک) ده گیشمه سی، اصلاح ایدیلمه سی ایچون، همان سیلهریک ده گیشمه سی یاخود باشقا شکلده وضع ایدیلمه سی لازم کلیر.

2 - چوجوغا هر جور جزا (اویله ده بخشایش) ویرمهک معلم ایله اونوگ آراسینداکی صمیمی علاقه یه مانع دیر. دوزگون تریه ایسه مذکورلاریک علاقه سی اوزرینده اساسلانا جاق دیر.

3 - هر نوع جزا (حتا سیلک یوکتلیمه سی، ناراضی یوز شرارت والنخ). بلاختیار چوجوقدا کوبود، رحمسیز، بضاً ظلمکار رفله قسلر دعوت

ايدىب، ھالىنى دە كېشىر. تېجەدە مەقبۇل، مەككوس و مشروط رەفەقەلەرىك
 ەملە گەمەسىلە، شەرتىبىزەلەرىك چەكىسى داھا آرتىر.

4 - ەكسىنە اولاراق ەرجور خوش رفتار، بلاختيار چوقۇدا باشقا
 رەفەقەلەر دوغوراراق (مېل، مەجت، دوستىق، صداقت، الفت و غىرە كېيى)،
 مەقبۇل و مشروط رەفەقەلەرىك ەملە گەمەسىنە باعت اولور. مەنى رەفەقەلەرىك
 ايشەلەلمەدىكە. بىدن ترك اولوب كېدىر. تېجەدە اجتماعى ھاياتە يارار ەضولەر
 ھاضرلانىر.

يەككى مەلمەلىك و اونىك اساسى مەقسەلەرى (*)

بازانى: ەبدالكرىم زادە آغا بالا

مەلمەلىك و باخود تەدرىس - آقتيورلىق، رساملىق و موسيقى شناسلىق كېي
 نەپىس سەنئەتلەردەندىر.

يىر آقتيور، يىر رسام و ياير موسيقى شناسلىك سەنئەتكارلىقى دەرجەسى اوز
 اختصاصىنە ەائىد مەخلف ەعتىاد و تەجرەبەلەرىك آرتىق سورتە بەنەمسەنەسەندەن آصلى
 اولدىنى كېيى يىر مەلمە سەنئەتكارلىقىنىك دەرجەسى دە تەدرىس مەتودى پرىنسىپلەرى،
 مەلمەلىك اصوللارى و پەداگوژى تەجرەبەلەرىنىك آرتىق بەنەمسەنەسىلە تەيىن ايدىلەر.
 ايلك دورە ايشە باشلادىنى زمان مەلمە اوز پەداگوژى فەالىتىنىك اكااىندائى
 ھەلەرنى الدە اىتمە كە كفايەنەمەلەيدىر. مەلا: وقت ايتىرمەمكى اوكرەنەك،
 كوزل نظام و انتظام باراىماق. كىچىلەن دەرسلەرىك چوق ھەسەنى چوقۇقلارا
 بەنەمسەتمە كە چالاشماق كېيى. يىر - ايكى ايلەن سوگرا مەلمە بوبوك تېجەلەردە
 الدە ايدە يىلەر. مەلا: اوشاقلارى استعداد، احتياج و فەالىتەلەرى نەقطة نظرىنە
 قەسلەرە آيرىب اولاردا ھەر يىر ايشە دوغرو مراق اويادار. بو نەقطة بە
 چاىدىقەدان سوگرا مەلمەلىك سەنئەتكارلىقى انكشاف و ترقى بە باشلار. مەلمە چوقۇق

(*) چىقاغۇ دارالفوننىك پەداگوژى پروفىسورى پادكىر تەرىفەن يازىلمىش (926)، قروىسقايا تەرىفەن تەرىس
 اولونموش كىتابە استاد يازىلمىشىدەر.

روحىنى اوكرىمەكە تدرىس و تربيە اصوللارنى بېسىمەكە دوغرو مۇراقىپانار. بو زمان-زىمىنلارنىڭ بەئىسى يالڭىز كۆي اورمان رىسمىيە و بەئىسى انسان شەكلى تىرىشىمىيە آرتىق مۇراقىپانار ئىدىكىلەرنى كېيى بىر چوق مەلۇمەردە كوچۇك چوقۇقلارنىڭ احوال روحيەلەرنى اوكرىمەكە و اونلارنىڭ تربيەسىلە مشغول اولماغا آرتىق مۇراقىپانار ئىدىكىلەرنىڭ ھېمىشە چوقۇق باغچاسىندا و ياخۇد كوچۇك مىننەتلەردا معلملىك ئىمەكلە اوز پىداغۇزى مىننەتلىقلارنى بو ساحەدە ترقىي ئىدىرەرلەر.

مەلىملىك ھازىرقى ئەدەن ئىبارەت اولمىلىدىر

(1) اورتا درجە مەكتەپ پروگرامى اوزىرە ئىلمىي مەلۇماتىي اولمىلىدىن علاوہ مەكتەپنىڭ مەكمل جىغرافىيىنى بىلمەلى. خەلىق و مەكتەپنىڭ تارىخىي ھەقىقەتدا مەلۇماتىي اولمىلىدىر.

(2) مەلۇم ئىتىقاد و باجلىقلارنى ئىلە ئىشلىش اولمىلىدىر. مىللا: بىرىنچى درجەلى مەكتەپ مەلىمىنىڭ كوزەل خەتلى لوھە اوزەرىنە رىسم چىكىمەك ئىقتىدارى اولوب مىخەلف مودىللەر ياپماغى و روان سورتىدە ادبىي تور كىچە دانىشماغى باجلىمىلىدىر.

(3) چوقۇقلارنى مىشغول ئىمەكلىچۇن يوزلەرچە تىجىرەبەلىي اصوللار بىلمەلىدىر. مىللا: بىرىنچى مىننەتدا چوقۇقلار مىخەلف مىدالەرنى اورتا مىننەتلىرىدە كىراغىشارىي اصوللىنى اوكرىمەكلىچۇن مىخەلف اوپونلاردان ئىستىقادە ئىمەلىدىر.

(4) مىتودىك ھەر بىر ھەتتىنى شەورلى سورتىدە ھىيەت كىچىرەلىدىر. مەلىم بىلىسۇنكى ھېچ بىر فەالىتەلى اوز مقصدىنى ئىلە ئىدەمىز؛ اكر اورادە مۇراقىپ ئىشراك ئىمەبۇب دقت بىر نەقشەبە جىلب اولونماشسا و ھەر بىر فەكرچوقۇغىڭ قاقابچا كىچىردىكى بىر تىجىرەبەلىي اوزىرە اساسلانماز چوقۇق طەرىفەندەن بىمەنىلەمىز.

(5) مەلىم اوز تەلىقاتىنىڭ ھاموسىنى آڭلامىلىدىر. بىنى مەكتەبە ھىيەت كىچىرەلىجەك اصوللارنىڭ ھەر بىرىنىڭ مقصدى نە اولدىغىنى بىلمەلىدىر. مىللا: مەكتەبەلى ئىشنى نە ئىچۇن ياپىلدىغىنى بەئىس مەلىم بىلمەدىكىندەن بۇنى نە اصولدە ياپماق لازىم اولدىغىنىدا تەئىن ئىدەمىور و تىجەدەلى ئىشەندىن كوزەلىلەن مقصد ئىلە ئىدەمىور.

مکتبله رده ال ایشیندهن مقصد چوققلاری - ایچینده یاشادیققلاری - حیات اجتماعی و موجود یشه و صنعتلرله تانیش ایتمه کدیر. بونو گچون چوققو غا ال ایشی ویربلدبکده ایله ایش ویربله لیدیر که اونیک یاشادینی حیات اجتماعی و موجود یشه و صنعتلرله اویغون اولسون. بعض معلملر بو جهتی نظره آلمادان چوققلارا محلی شرائطه هیچده اویغون اولمیان ال ایشی ویریرلر. چوققو غیک والدینی بونی کوروب دیلکیر اولور و سوبله نیرلر: «جانم ییز چوققو غی مکتبه کوندرمیشیک که اوقوماق، یازماق، حساب اوکرمه سین! بونلار قالوب کناردا چوققو «معلم ویرمیشدر» دیه همیشه لازمه سز ایشله اونیور» معلم ویردیککی ایشدن مقصد نه اولدیفینی یلمه دیککی ایچون والدینیک اعتراضیه جواب ویرمهور، نتیجه ده مکتبیک قیمتی خلق نظرینده دوشور.

نه اینکه ال ایشی حتی خلقیک رغبتینی قازانمیش اولان مکتبیک اوج اساسی ایشی که اوقوماق، یازماق و حسابدان عبارتدیر؛ بونلار اوزلری حیاتله علاقه دار کیچیلیمه زسه اوز قېتمه لرینی خلق نظرینده ایتیرمیش اولورلار. هر اوقوماق، هر یازماق و هر حساب درسی نیک حیاتله بیر رابطه سی بیر تطبیق اولونا جاق یشی معین ایدبله لیدیر. تجربه لی معلم نه اینکه مکتبده اوقو، یازی و ال ایشینی حیاتله علاقه دار بیر صورتده آباریر، حتی کوچوک چوققلارا ویردیککی اوبونلاریک (ایستهر اوشاق باغچاسیندا ایستهر بیرنجی غروپلاردا) هر بیرسینی بیر مقصد اوزره اساسلاندیریر. کناردان بری گلب کورور که اوشاقلار اویناییرلار. ظن ایدیر که چوققلار ایستدیکلهری کیبی اوبونلار اویناییرلار؛ فقط سو گرامعلم بو اوبونلاریک هر بیرسی خصوصیندا معلومات ویردیکده کوزولور که بورادا کی موجود اوبونلار اجتماعی حیاتیک بیر میناتوراسی (کوچوک مودیلی) اییش. حیات اجتماعی ده بولنان هر بیر حادثه و ایشیک بورادا بیر نمونه سی وار اییش. چوققلاریک اوبونلارینا بو ملاحظه ایله دقت ایتدیکده کوزولور که کوچوک چوققلار اوز بو بو کله رینیک یاشایشلارینی و ایدینی ایشلهری به نیمه مییش و تقلیدینی پاییرلار. بو حادثه طبیعی خلق آراسیندا تعلیم - تربیه یه قارشو آرتیق مراق و معلمه قارشو آرتیق اعتماد توره ده ر.

هر بیر اویون چوقوقدا بو خاصه لهریک عمله کله سینه خدمت ایتمه لیدیر:

(1) چوقوقدا اجتماعی و اخلاقی خاصه لهر یاراتمالی، اوز بولدایشینک ایشینه مانع اولماق کیلی. اوزینی ضبط ایتمه کی باجارمالی. مثلا: ییری دانیشاندان اونیک سوزینی کسب اوزی دانیشماق کیلی هر بیر ایشده سیسیم و ترتیب اولدییینی دوشونوب بوتون ایشلهری سیسیم و ترتیب اوزره یاپماغا آلیشمالی. سوزه دقتله قولاق آسامالی.

(2) اوز فکر و حسله رینی آکلانماغی چوقوق باجارمالی؛ رنگلی قاراندیشلارله چیچه کلی نباتات رسمی چکدیکلی زمان رسم واسطه سیله اوز ذوقینی آکلایا یلمه لی و یا خود چوقوق اوز سیاحتینده ن حکایه ایتدیکلی زمان بولداراست اولدییی و نظر دقتینی جلب ایدن شیلهر خصوصیتدا اوز انطباق و فکرلهرینی سوبله یلمه لی.

(3) صنایع نفیسه دهن ذوق آلماغا آلیشمالی: آهنگلی سسلردن، اوبنامادان، توللانمادان و اوله جه ده رسم موسیقی و نقل-حکایه دهن حظ آلماغا اوکره نمه لی.

تعلیم و تربیه دهن معلمیک اڭ بویوک مقصدلهری بونلار اولمالیدیر:

(1) تربیه ویردیکلی چوقوقلاری ساغلام بئشیدیرمه ک.

(2) اونلاردا جمعیته خدمت قابلیتی یاراتماق.

(3) غیریسینه ضرر ویرمه دهن آسوده و قتلارینی حیاندان ذوق آلاراق، کیچیره یلمه ک.

ساغلاملیق دیدیکیمیز شیئی بوتون حیاتیک اساسیدیر. بو اولمادان حیاندان هیچ بیر موفقیت الده ایدیلهمز. خصوصا ایمدیکلی حیات شرائطی ایجریسینده که هر کس اوز بختیارلیغینی صرف ایتدیکلی اینیرزی سیله الده ایدیر. دوغرو دیمیشلهر که: «ساغلاملیق بیزیم سرمایه میزدیر، چوق اولارسا چوق قازانچ کتیرمه؛ آز اولسا آزه. ساغلاملیق کهچیشده یله حیاندان بیرنجی بئر دوتدیغینی خلق

آراسىندا ايشلەنلەن سوزلەردەن آڭگىلا يىلەرىك. مىثلا: ھەكس يىرىيرىنە راست اولدىقدا يىرىنجى دىفە «نېچەسىك، جانىك، باشىك ساغدېرمى؟» دىيور.

بو گونكى علم و مدنىت انسانلارىك ساغلام اولماسى جەھىنە صرفا ئىدىكى ائىرىزى و مېلقلەرى كوتورسەك بوتون دىنا وارداتى اىچىندە بونلارىك بويوك يىر يىكون تشكىل ايتىدىكىنى كورەرىك. ھىكومتلەردەن علاوہ دىنا مدنى ملتلەرى اىچرىسىندە بويوك جەمىئەلەر بولنور كە بونلار بوتون بشرىك ساغلاملىقى بولوندا چالشماق فەكرىلە بو يولدا بويوك سىرمایەلەر قوياق بوتون دىنا مېياسىندا بشرىك خستەلىكىلە مبارزە آپارىلار. مىثلا: آمىرقادە (روق فېللىئىر **) قومپانىياسى يوز مىليون دوللار سىرمایە اىلە دىنانىك يىر جوق بشرلەرىندە (يىكرىمى يىش اجىنى اولكەلەردە و اون اىكى آمىرقا اىچرىسىندە) ھىفظ الصەھە شەبەلەرى آجوب بشرىك ائىرىزىسىنى آرتىق سورەندە مەھو اىدەن (سالىئىر) آدىلى انسان باغىرساغىندا اولان قوردلە مبارزە آپارىلار.

ساغلاملىق خىصوصىندا قانون و قاعدەلەر تىطىق اىدەمەن مەكتىبى، مەكتەپ آدلاندېرماق اولماز.

چوقوقلارى ھىفظ الصەھە عائد كىتابلار مطالەسىنە آلىشىدىرمالى. مطالە مەسىلەسىندە مەلم چوقوقلازى يورەكلەرىندە اوقوماغا اوكرىتمەلىدېر. چونكە تەجرىبى پىداغوزىنىك كوسترمەسىلە يوزەكىندە اوقودىنى زمان انسان ھوندوردەن اوقودىنىك دورت مىلى قدر آرتىق اوقويايلەر. قاباقدا مەطبوعات، ادبات آز اولدىنى زمان ھوندوردەن اوقومانىك اھمىتى بويوك اىدى. اىمدى ھەر طرف مەطبوعاتلا دولدىنى اىچون جوق اوقوماق لازم كلوركە بودا آھستە اوقوماقلا لدە اىدىلە يىلور.

تەمىزلىك، يەك، اىچىك قانونىنى اوكرەتمەك، ادامان ھىركىتلەرى يادىرماق، ھانسى ھىركىتلەرىك ضررلى، ھانسىلارىك فائىدەلى اولدىقلارنى چوقوقلارلا اوكرەتمەككە مەھلى دوقتور واسطەسىلە چوقوقلارىك ھىفظ الصەھە رەابت مەسىلەسى مەلمىك كوندەلىك ضرورى اىشلەرىندەن اولمالىدېر.

(**) روق فېللىئىر شىمالى آمىرقادە بىر شىركەتتە مورغان شىركىتە بىرەر 93 نىر ھىزورى وارەكە دىنانىك اڭزىكىن اولان يىر مەلىكى يوز مىليوناق نىقوسىلە بىرەر ھىمىن 93 نىر قايتالىستىك ائەدەر دىمەك اولار.

خلقه ضرر ویرمدهن آسوده وقتلارینی حیاتدان ذوق آلاراق

کیچیرہ ییلماک مسئلہ سی

بو مسئله يى بو كون مەكتەپ و يىداغوزى مسئله لرى صىراسىنا قويماغاسىب
اولان ابكى شىدىر. بىرىنجى سى اىمىدىكى صنایع دورىندە حيات شرايطىنىڭ
آغراشماسى و انسانلارنىڭ صىقىتىسىنىڭ آرتماسى. ابكىنجى سى ايسە اىمىدىكى
تربىيەنىڭ انسانلارنىڭ حياتدا سەۋدەلەرنى آرتىرماغا چالاشمايدىر. ضررىزىر وقت
كىچىرمەنىڭ نمونەلەرى: اوقومالار، چالغىلار، اويونلار، تاتىرۇ - كىنولار، سىرقلەر
و غىر عمومى نەمەشە مەللەرى اولايىلور. چوقۇقلارنى كىچىك كىچىك دەن يە
شەردەن ذوق آلمىغا آلىشىدىر مەلىدىر كە اولار اوز طىيىسى و ذوقى اىحتىاجلارنى
تامىن اىچون مضر يوللارلا ساپماسونلار، شىخىسە ويا. جەمىيەتە ضرر گىتىرەن ذوق آمىز
تەسىلەر دالەنچە قوشماسىنلار.

جمعیتہ خدمت یعنی ایچندہ یاشادیفی جمعیتیک محتاج اولدینی ایشلری بآرماق. بو مسئله هم شخصیتیک اوزی و هم جمعیت ایچون مهم بیر مسئلهدیر، چونکہ شخصی جمعیتہ لازم اولان ایشلری اوکرئمہ کلہ هم اوز حیاتی نی تأمین ایشیک ایچون بیر بول بولور و هم جمعیت ایچیریسیندہ فعال بیر ایشچی اولوب جمعیتہ بیر پارازیت کسبلمہ ییر. جمعیتہ لازم اولان ایشلر ایشلر ایشلر تجارت و صناعته عائد ایشلر اولسون ایشلر رسمی اداره ایشلری اولسون و با قیز چوققلاری ایچون عائله ایشلری اولسون بونلاریک هر بیریسیندہن محلی شرائط ایستہن ضروری ایشلرلہ چوققلار آشا ایدیلملہ لیدرلر.

بوقارودان بى سويلەدىكەرىمىز بشرىنىڭ حياتىدا سعادىنى آرتىرماق ايجون مكنبلەردە تطبقىنە لزوم كورولەن اجتماعى تربىەنىڭ اڭ اساس يوللاريدىر كە عموم مكنب چوققۇلارنىڭ بو شكىلدە بىشدىرىلمەلەرى مطلقەلىك اساسى مقصدلەرى اولمالدىر.

بوتون سوز ياخود آمەرىقا اصولى

«الفبا تەلىمىندە»

بازانى: حاجى زادە آغالار

كوهنە زماندان بىرى الف - باتەلىمىنىڭ تەكۈملىك ايدىنامەسى مەسىلەسى كەسكىن بىر ۋەقەدە ئوقۇغان ايدى. آخىر كى ابلەردە تازە حىيات اچچون تازە مەكتەپ تەشكىل اتمەك فەكرى، خەسۋىلە تەدرىساتدا تورەين بوتون يەڭى لىكلەر بو ۋەقەنىدە كەنە جىيەرىدەن تەرتەدى. حال حاضردا عىن پەروىلەمىك يەڭى تەللەر اوزرىندە كەشكى پىداغۋى سەسەنىدە بو يۈك جەريان عەملە كەتەرمەكتەدە. بو يولدا آمەرىقادان چىقىش اولان «تام كەلمە ۋ جەملەر مەتودى» نىڭ حال ۋ اۋساعىمىزدا اۋدورولاراق، دىكەشەلمەسى ۋ تەطىقى فەكرىدە ابلەرى سورولمەكتەدە.

بو ۋاقىتتا قەدر مەدانە چىقارلان مەتودلارنىڭ ياخود سەبلە يوللارنىڭ ھەر بىرى پىداغۋى عەلمەندە. آز - چوق تارىخى اھمىت كەسب ايدەردەك كەلپ كەچمەشلەر. استفادە اولتان اصوللاردا كەنە تەخنىقا سەبلە ۋ باشقا جەتلەردە نظرا الف - باتەلىمىندە الەنە سۈك سوزو تەشكىل اتمەير. الف - باتەلىمى حەقىقتا يۈنكۈل مەسەلەدە دىكلەير. خەسۋىلە مەكتەپلەرىمىزدە بو مەسەلەدە عەندە اشلەر ھەلەك يىر اۋقەردە مەين شەكلە سالىنامەشەير. ھەر بىر مەكتەپ ايدەدەكى اصولى يەلدەكى سىاقدا اشلەير. حالۈكە، الفبا دورىندەن عەتبارا اۋقۇماق ۋ يازماق عەتبارلارنىڭ اساسلارى قوبۇلەلدەير. بىرە دوزگون قورولمازسا چۈجۈغۇك بوتون استفالىنە قەتائىر ايدەجكى شەھەسىزەير. عەمۋىتە قرائىك سەلسۈلەسى، املا اشنايك دوزگونلەككى، لىك يازىدا تەخنىكى خەركلەرە حەقلە وردەش، تەلىمى ائطباعلارنىڭ اولەن دۈغرو وىرەلمەسى ۋالغ. چوق ۋاقىتتا ياخود تەمەملە بو دورىك تەدرىس ۋ تەرىيەسەنە باغلىدەير. چۈجۈغۇك بوزغون قرائىتى، ائشا - املاسىنداكى باغلىشىنى. خەطلىك پەسلەككى ۋ عەمۋىتە بونۇك كەي باشقا عەلى فالىقلاردا تەلىم ۋ تەرىيەنك بو دورە وىردەككى اساسلاردان آسەلدەير.

اسكىدە و حاضردا كى آاز - چوق معروف اصولار تخمينا آاشاغى -
كىلاردىر:

1 - حرف تركىبى مەتودى (bykvaslakatelniy metod) بو اصول
ابله اولجە حرفلەرى صرە ابله باشدان آياغا ازرلەتەر، سوگرا حرکە
واسطەسە (بويلە: ا ب ب ت... اب ب ت... والڭ) كىبى ھىجالاردوزتير
و بونداندا ھجەلەمك بويلە ياواش - ياواش اسد، حمام، بالئا والڭ كىبى
كەملەر تركىب ايدردیلەر. بو مەتودوڭ منقى ھەتلەرى چوق چوق دیر. اوزو
اسكىلشەرەك اونوتولوب گىتىشىدیر.

2 - ھىجا مەتودى (slokovoj metod)، بو اصولدا (آ، او، ى)
كىبى سىلى حرفلەردەن ياواش - ياواش سىسزىلەرە كىچەرك (آز، زاء، اوز
زوء، ایزى... آت، تاء، اوت. توء، ایت، تی... آر، راه، اور، روء، ابرى،
آزار، اورا، اورتا والڭ كىبى) ھىجالار و سوزلەر دوزلتمە كەدن عبارت ایدی.
بو مەتود ھىمىشە تركىب سىستەمىندە اجرا اولونوردى. تحليل بوندا ھىچ بیر
موقع دوتمازدى. اساس قصانلاریندان يیری دە آخیركى جەت ایدی.

3 - صوت اصولى. بو اصولا مەلملەریمىز دخى آشادیرلەر و مەكتبلەریمىزك
اکرىسیندە جوجوقلارا الف - بانی بو اصول اوزرە تەلمیم اینمكده دیرلەر.
اصول، صوتینك مثبت ھەتلەرىندەن الكاھمیتىلىسى؛ كىدبىستە تحليل - تركىب
سىستەمىنىك ھر واقىت قوللانیماسى اولدوغو كىبى، منقى طرفینى دە تك سس
لەرىك تامایلە دوزگون، تەمیز سويلەنلە یىلمەمەسى تشكىل ایدیر.

4 - ھىجا اصولى (foneticheskiy metod)، مذکور بول كىنەدە ھىجا
مەتودى بولیدیر. فقط بو مەتود ابله اسكى سىنىك آراسیندا بر ابله گوک
قدر فرق واریدیر. ھىجا اصولى صوتىیە استناد ایدەرەك صوتىس سسلەرىك
صوتلىلەر ابله یرلیگدە افادە ایدیلەلەرىنى طلب ایدیر. بو اصول اوزرە سوز
اصول صوتیدە اجرا ایدیلدیكى كىبى ھىجالارا، سسلەرە دگل، يالگىز ھىجالارا
تحليل اولونور. سوگرا ھىجادا كى سسلەرىك برلەرىنى دە گىشەرك ياخود جور
جور نەماشلەر يابارق صوتىس سس اوگرە دیلیر، فرض ایدەك كە «رە سىنى

تعلیم ایدمه جه پیک. «آرا» سوزونو اوشاقلارا آچیق، آیدین سویله ییب، بیر نیجه دفعه تکرار ایتدیریریک، شفاها هجلاارا بولدوروروک. اوندان سوگرا متحرک حرفلر واسطه سی ایله هجلاارا تحلیل ایدلمش کلمه ترتیب ایدیب، گوستره رک اوزومیز اوقوبوروق. «آ - را» و چوچوقلارادا اوقودوروق. سوگرا اولکی هجانی ازاله ایدیب قالان هجانی «رای» اوقودوروق. سوگرا «آرا» سوزونده آخیر کی هجانی ازاله ایدمه رک اوقودوروق. «آرا» بونلاردان سوگرا، تازه سبک «ره» نیک اطرافیندا متحرک حروفاندان مطابق سوزلر دوزله دیریک. آرا، آرا - با، او - را، آری والخ کیی. چوچوقلار بو سوزلری اوقوبورولار. و لوجه دن صورته رینی یازیرلار. بو اصولدا اوقو یازی موازی اولاراق اجرا اولونور. تازه سسی او گرن دیکیمیز زمان چوچوقلارا آرا صبرا لوجه ده یازدیریریک. سس کلمه ایچریسینده یازدیریلما لیدیر. تازه سوزله دوزله تمهک ایچون استفاده اولنان سسلره چوچوقلاریک قاباقجا او گرن دیکله ری سسله رده ن اولمالیدیر. هجا اصولی دا مکتبله ریک بعضله رینده تطبیق اولونور. بو مه تودوگ مثبت جهتله ری منفی طرفینده ن آرتیق دیر.

5 - آ میریقا. اصولی: «بوتون سوز مه تودو»

سوگ اصول. اصل موضوعیمیزی تشکیل ایدیر. بو مه تودی (1) یز عین شکلده. یعنی آمیرقادا اولدوغو کیی بئیمسه مه دیک جهتنی ایله ریده اضا ح ایدمه جه ریک. هله لیک بعض اساسلاریک قیدییه کیچیریک:

حیلقی شرائطیمزده کنی بعض عاملیک، خصوصیتله ریک املا تعلیمینده نظرده دوتولما یینی اونوتما مالیق. یز آذربایجانلیلار، دیمهک اولار که اکثریت اوزره مکتبه چوچوقلایونیزی اوز واقیندا ویرمه ییریک. بو جاده کنده رده گوزه آرتیق چارنیزه بونوگلا دیمهک ایسته یرم که: تدریسلیک هر هانکی بیر ساحه سینده عمومیتله قبول اولونمیش اولچولر همان خصوصیتله ر اوجوندن بعضایزده کی حقیقه اویسویادا یلر. همیشه بویه حاللاردا گینه ده اورتا یولا کیچمه میز فائده لی چیقلار.

الف - با تعلیم ایدیلن چوققلار 7-9 قدر یاشی اولانلار دیر. چوققوشینه عائد ره قله قسولوز یانیڭ تجربه و سیناقلارنا گوره مکتبه قدر تریه یاشیندا اولان چوققلاریڭ ابریلهری (5-6 قدر سنی اولانلاری) سه چمهك، تفریق ایتمهك، تحلیللر یایماق استعدادینا داها چوق مالکدیرلر. بونلاردا جمله مهك بکون وورماق، ترکیب ایتمهك ملکه سی ایه ذکر اولان استعدادا نسبتا هله ضعیف بیر حالدا اوور. بونوڭ کیبی 4-5 یاشیندا کی چوقغیڭ اشیاسینی الیندن آلیب قلفه ایتدیگدن سوگرا تاکیدا گیر یاشه دیگی زمان همان شییڭ باشقاسینی فقط لاب مئانی وبریر کهن. عوض ایدیر کهن، چوقق باقوب یاقین دورما بیر، اعتراض ایدیر. بیر قاج آلمانیک ابعیندن چوقق اوزونه وریله نی سه جیب گونورور والخ..

مکتب یاشیندا (7-9 قدر) چوققلاریڭ فعالیتی مکتبه قدر یاشدا کیلارلا مخصوص فعالیتک دوامی انکشافیندا بیر فازیس تشکیل ایدیر. بو یاشدا چوقغوڭ آتالیز یایماق، تفریق ایتمهك، سه چمهك باجاریفی دولتلندیگی کیبی ترکیب ایتمهك بکون وورماق قابیلی آز مقیاسدا اولسا ایلهریله ییر.

حاصلی ذکر اولان نه قهیرمه ته موافق اولاراق الف-با تعلیمی ترکییدن (sinter) باشلامالی ییق. سله رده ن، هجالاردان سوزو جمله ترکیب ایتمهك طبیعی بول اولدایب داها دا ایشی انکشلدیریر. اڭ دوغرو - دوزگون بول آتالیز سیتنه ز بولودیر. بو قاعده اوزره کلام اوزر عنصرلرینه (جمله لره، سوزلره و آخیر کیلار سله ره) تحلیل ایدیلیر. چوقق جمله نیڭ هر کلمه سینی ایشیدیر، دوشونور، کلمه لرده کی سله ره دقت یتیریر، سه چیر والخ... هر دریمده تازه سله ره فونه تیق قاعده اوزره تفریق ایدیلیب یازیلیر: نه له مه تلر - سله ره ایله اشارتلر، حرفلر رابطه لیر. بویه رابطه دن آلتان انطباع. داها دوغرو سو اشارتلر - حرفلر (گوز موثرلری) مطابق نطق رقله قسلره نی دعوت ایدیر. بو وه تیره ترکیب تداعیسی نوزره عمله گله رمك اوشاغیڭ اوقوماسینی موجب اولور. بونوڭ کیبی یازیلا نی اوقوماق ایچون جمله نی نیمه مهك، سوزلره نی تفریق ایتمهك هر سوزوڭ سله ره نی دوشونمهك، سه چمهك ملکه سینی اوشاغا ویرمهك

مەم عامل سايىملىدېر. بۇ ايشىدە چوق آسانلىقلە «بوتون سوزلەر مەتودو» اوزرە اجرا اولتا يىلەر. آنچاق بۇ مەتودوڭ دەگىشمەسى لازم كىلر، آمىر بىقادا اولدوغو شىكلدە يىزدە تطبيق ايدىلمەمەلىدېر. اسكى حرف تركىبى مەتودو، ھىجا اصولو ھىچ بىر طىبعى قانۇنە مطابق كەلمەيىر. اسكى زماندا چوق بويە بىر صنعى شرائط ايجرىسەنە دوشەرەك، دوشونجەسىز داورانىردى. ازىرلەمەك ايجوز اوڭا تەيىن ايدىلەن ھىجالارىڭ نەدەن اوتىرى اوگرنىلەجەگىنى اوزون مدت آڭلامايدىردى. مشهور پىداغوقلاردان ن. ى. شاپونىقوف دىير كە: «بۇ خالى يىز مەلەملەر الف - بانى تەلىم اتمەك ايجوز، صنعى اولاراق ياراتىدېق. بويە بىر شىئى حىقىقەدە بوقدېر،» دوغروندان اويەلەدېر. كەنە اصوللار ايشىدە داھا چىتىلىك عملە كىرىرىدى، حىاتە، حىقىقە اويمامىردى،

«بوتون سوز مەتودى» ايسە چوقوغوڭ حىاتىندان، لسانىندان، مەجىتىندەن آيرىلمامىر. كىچىلەن ماتىرىياللار چوق اوز حىاتىندا گورموش، گوتورموش و كندىسى ياشامىشىدېر. مذكور مەتودا مطابق اولاراق، چوقوغوڭ يىلدىكى شىلەر، حادثەلەر «اوقو - يازى» ئەلەمەتلەرى اوزرىندە آتارىلان تەرىنلەرە مراقلى شىكلەردە تىكرار اولونور، آناليز - سىنتەز نىجەسىندە اوقوماق، يازماق اوكرەدىلەر والنخ.

آمىرىقان مەتودونوڭ اصل خصوصىتى بورادادېر كە، او، تام تصوردەن (غايەدەن، شىكلەن، كەمەدەن) باشلىاراق تصوروڭ ئەلەمەتلەرىنە كىچىر. بروفەسور آرياموف بۇ اصولا رەقەقسالوزى نقطە نظرىندەن ياناشاراق، دىير كە: «تام كەمەنىڭ تەطىقى چوقوغوڭ بىيىن پىردەسىندە چوق بارلاق و دواملى (*) دوامىئاتا حصولە كىرىر، اونىڭ فەكرىنى جىلپ ايدېر. زىرا بويىڭى گوز احتىساسلارى چوقوغوڭ بىيىندە بولۇنان (چوقوغا مەلوم اولان) قوللاق احتىساسلارنىڭ موافقىلەرىلە رابىئەلەنەرەك اوڭا اوقوماق امكانىنى وىرىر، تەيىن مراق مىدانى چىقارېر. چوقوغا تەقدىم ايدىلەن تام كەمە مركب - مونر اولماق اوزرە بىر نىچە ئەلەمەتەن عملە كىلر. فقط مذكور ئەلەمەتلەرىڭ عىن آناليزاتورا (analizator) مەتلوق

(*) دوامىئاتا - رەقەقسالوزىدا بىن پىردەسىندە عملە كىلن اهتزاز مەنىى دىيەكىدېر. بۇ مەنىع شەيف مەتبەلىرى چىكىپ اوزى ايلە يىرلىشىدەرەك بويەلىككە جانلانېر.

اولماسى ممكن اولدىغى كىيى، عين واقىندا باشقالارنىدا تعلق ايدى يىلەر. مثلا: سويلەنلەيدىگە سوزوڭ يالگىز قولاق انطباعىنە ئاندېتى واردىر. سوز سويلەنەر كەن، گوستىرەلەر كەن و يازىلەر كەن ئەلەمەنلەر مەخسۇس مەركەزلەر (آئاليزاتورلار) باغلانير، بورادا گوز و حرەكت انطباعاتىدا اشتراك ايدى سىدىرلەر. اولكى اتفاقدا - مونىر يىر نوعلى، مەركەب دىر، سوككى اتفاقدا ايسە - مەخسۇس نوعلى مەركەب دىر.

رەفلە قىسالىرى سىنقارلارنىا مطابق اولاراق، مەركەب مونىرىك واسطەسى ابلە شرطى رەفلە قىسلەر داھادا آسان دعوت ابدىلە يىلەر. آتجاق اڭ اھمىيىتى مسئلە بورادادىر كە. ابتدا مەركەب مونىرە مەخسۇس شرطى رەفلە قىسلەر عملە كىلەر كەن اونىك (ھەمان مونىرىك) ئەلەمەنلەرىدە شرطى رەفلە قىسلەر دعوت ايدىر. فقط بو رەفلە قىسلەر آرتىق ضەيف اولدوقلارنىدان او قدر گوزە چارپامىرلار؛ زىرا مەركەب مونىرە (تام كەلمە) نىسبەتەن خىردا مونىرلەر (كامەنىك ئەلەمەنلەرى: سىسلەر، حرفلەر پك ضەيف دىرلەر.

رەفلە قىسالىرى قانۇنلارنىا گوزە اساسا خىردا ضەيف مونىرلەرىك مەخسۇس ايسە اونلارنىك تفرىق، تەدقىق ابدىلەمەنلەردەن عملە كىلەر. بودا مونىرى - كەلمەنى ئەلەمەنلەرىنە تەھلىل ايتىمە كەنەن عبارت دىر. بورادا سوزوڭ تەھلىلى فونەتىق قاعدە ابلە اجرا اولونمايدىر.

آمىرىقا مەنودو؛ تەھلىلە الف - با تەلىمىنىك آخىرلارنىدا بر وىرەر. بونوڭ ايجون بو مەنودوڭ عين شەكلە قوللانماسى چوق واقىت اومولان تەبجەبى وىرمەيدىر. بو جەھەت روس پىداغوقلارى قەد ايتىدىكى كىيى، آمىرىقا پىداغوق - لارىدا انكار ايتىمەيدىرلەر. مەزكۇرلارنىك مەشرك اغترافىنە گوزە بو اصول اوزرە (عبنى ظن ابدىلەمەيدىر) چوققۇلار، اوزون مدت ايجرىيىنىدە تام جەملەر، كەلمەلەر ابلە اوغراشاراق. كىچىلنى حافىظەدە ساقلاپا بىلمەيدىرلەر. تەھلىلە ايتىدەن بول وىرەلمەدەيدىگەن سوزوڭ سەلەرىنى تفرىق ايتىمەك، تەبىئەتەك مەلكەسى اونلاردا چوق كىچ عملە كىلەر. سوادىك اوگرەنەلمەسى چوققۇلار ايجون تاخىرەدوشور و بويلە... بونو كچون آمىرىقا مەنودى ا. ش. ج اتفاقىدا باشقا شەكل آلدى.

اساسا روسىدە اونىڭ دېگىشمەسى، تھلىل - تىركىيىڭ: قاۋىشەسى بىرىنچىسى
اوزىرئە قونىلمىشىدىر. (ى. ن. شاپوچنىقوف، پ. او. آفاناسىيەف وسايرارىنىڭ
الف-با كىتابچىلارنىى نظردەن كىچىرمەلى).

ورادا مذكور مەتودوڭ گىت - گىدە آرتىق اتشارئە سبب عمومىتلە
اونىڭ غوس پروگرامىنا مطابق كىلەسىدىر.

يوقارىدا كىي جەتلەرى سطحى اولاراق ايضاح ايتىدىك، ايمدى اصل آمرىقان
«بوتون سوز» مەتودىنىڭ تطبيقىنە عائد تىجرىبى. بىخلەرە كىچەك.

مختصر قونىسەقت اوزرە مەتودوڭ تطبيقى بويە بىر شكىل آلا يىلەر.

1 - ايتدائى حاضرلىق ايشى. 2 - قراتى كىتابسىز اوگرىتمەك. 3 - قراتى
كىتاب اوزرە تىلمى ايتەك.

ايتدائى حاضرلىق ايشلەرى

غوس پروگرامىدا قىد ايتىلمىش كە: «اوقو-بازى اوگرىتمە چوچوغوڭ
طبيعى احتىياجى اولماقسىزىن، ألف-با تىلمىنى باشلامالىدىر. چوچوق قوئەسىنە
موافق كىلەن رىسم مشغلەلەرىندە، آل ايشىندە چوچوقلار لىزوملى اعتيادىڭ وىرىلمەسى
چوق مەمەدىر. آيدىن، رابطەلى نطقە چوچوقلارى آلىشىدىرماق، رىسم و آل
ايشى وەردىشلەرى وىرمەك اوشاق باغچاسىندا ايكەن ياخود صىنف مشغلەلەرىنىڭ
اوللەرىندە اجزا اولونمايلىدىر. بوندان باشقا، ألف-بانىڭ آسانلىقلە اوگرىدىلمەسى
ايچون آشاغىكى شىرطلەرىڭدە وارلىنى لىزمەدىر:

- 1 - چوچوغوڭ لىزم اولدوغو قدر طبعىتى، انسانلارىڭ حياتىنى يىلمەسى.
- 2 - فكىرىنى يان ايتەك ايچون، قوئەسىنە مطابق اولاراق، عادى، حياتى سوزلەر
نىمىسەمەسى. آمىرىقانلارىڭ افادەسى اوزرە، كندى تىجرىبەسىنى بولداشلارنا اظهار
ايتەك اقتدارىنا چاتمايان چوچوق، ەلە سواد اوگرىتمەنى باجارا يىلمەز. 3 - حكايە
و نظمىڭ ادبى شكىللەرى ايلە چوچوغوڭ آز-چوق آشنا اولماسى و 4 - غومو-
مىتلە چوچوغوڭ قراتە مىللەتمەسى والنخ.

گوستريلهن شرطلهره نائل اولماق بوللارى:

1 - چوجوقلاريك تجربه سيني گنیشلنمهك نيتيله، اونلارى طبيعت ساحه لهرينه تنزه آبارمالى؛ ابو ايشلهرينده چاليديرمالى؛ صحنه اويونلاريندا و عادى چوجوق اويونلاريندا اشتراك ايتديرملى و النخ. (تنزه اتاسينده ممكن قدر هوايه، آقان سوياء، علفه، حيوانلاراء، قوشلاراء، حشراتاء، جوز-جور شينلهره و حادثه لهره دقتله- رينى جلب ايديب، قوملهرينه گوره اضااحات و یرملى. چوجوقلاري سوال-جوابه آرتيق مراقلانديرمالى).

2 - لغتله رينيك دولتمه سى ايچين، اونلارا حكايله ر سويله ملى؛ نظم لهر ازيرتملى؛ مصاحبه لهر ايتمه لى و النخ.

3 - چوجوق حياتيندان نقل لهر ترتيب ايتمه لى. بوبله نقل لهرى معلم لوحه ده يازيب بير نيچه دفعه چوجوقلاراء اوقويور و سوگرا صورتلهرينى بايلايير. چوجوقلار ايسه ابولهرينه آباريب والدينلهرينه اوقودورلار. بو طرزده مشغله لهر حرفى سيموولوگ (حروفات اشارتلهرينيك) اهميئينى يوكسلدير، چوجوقلاريك مراقلا رينى آرتيرير و النخ..

4 - چوجوغوك گنیش صورتمه استفاده سى ايچين اوگما ياواش-ياواش ساده شكلى كتابچالار و یرملى. بو ايشيك 3 ينجى ماده ده بازيلانادا منفى آرتيق دير. قيد: ابتدائى حاضريق ايشلهرينيك قرائت كتابى ماتيرياللارى ايله سيقى رابطه ده اولماسى گرگليدير. زيرا بو حاضريقلار همان ماتيرياللاريك چوجوقلار طرفينده ن بونگول ليكله هضم ايديلمه سینه خدمت كوسترمه ليدير.

قرااته كتاب سيز آليشديرماق پرينسيپلهرى:

1 - بونوع قرائت ايچور موضوعى چوجوق حياتيندان، فعالتلهريندن آلماء ليدير. خصوصيله اوشاق اويونلارى مراقلى ماتيريال تشكيل ايدير. عموميت اوزره چوجوقلاردان چوغونوك قرااته هوسى اولماير. بو جهتيك هميشه نظرده دوتولماسى لازمدير.

2 - مراقلى مضمونى اولان ماتيريال قرااته بوبوك هوس اويادير. 3- لوح ياخود طابلو اوزره اوقوتماق فكرلهرى صنفدا عمومى بير مركز اطرافينا يغير.

- و 4 - قرائت دە چو جو غولك اولجە تام فكري بنیمەسی، سوگرا حصەلەرنە
آیرومسی مەم دیر.
قرا تە کتەبیز آلیشماق و تیرەسی ایکی قسە بولونور:
1 - تصادفی قرائت و 2 - خصوصی درسەر.

تصادفی قرائتیک مقصدی و ماتیریا لاری:

- بو درسەردەن مقصد - سیمووللاریک (اشارتەلەریک - حرفەلەریک) یراقیق اھمیتی
اولدوغونو چو جوقلار تەجربەدە کوسترە کدیر. بونو کچون تصادفی قرائتیک
ابتدائی ماتیریا لارینی تخمینا آشاغی کیلار تشکیل ایدە یلەر:
1 - چو جوق فەالییتە دائر سوزلەریک و جملەلەریک لوحەدەن اوقودولماسی،
مثلاً: صنف محیطیندە اولان و چو جوقلار علاقلی شیلەردەن: چنگال، صندالبا
و الخ... یک اوزریندە کی قیدلەری؛
2 - گوندەلیک ایش جدولینی؛
3 - حفظ صحبە، مخصوص طابولاری، اعلانلاری و
4 - چو جوقلار معلوم حکایەلەریک و نظمەلەریک سرلوحەلەرینی و غیرەیی
اوشاقلار اوقومالیدیرلار.
قید: قرائتە کسکین مراق اویاتماق ایچون ماسانیک اوزریندە قیدلتمیش
شکلەر، شکلی کتەبچالار و الف - بالار اولمالیدیر.

خصوصی درسەلەریک اجراسی

- خصوصی درسەر تخمینا آشاغی کی شکلە و یریلیر:
1 - نجی شکل: لوحە اوزریندە یازیلیمیش، جورجور حرکتی کوسترەن،
آزەجالی سوزلەری معلوم آجیق، آیدین و آراملە اوقوبور. سوگرا چو جوقلار
اوقودور. آخیردا، یر چو جوق یازیلانا مخصوص حرکتلەردەن یرینی اجرا
ایدیرکەن، دیگر چو جوقدا لوحەدە اویغون سوزو کوستریر. نهایت، معلوم عین
سوزلەر ایلە مختلف امرلەر یازیر، چو جوقلار ایسە امرلەری اجرا ایدیرلەر.

2 - نجى شكل: بو شكلى؛ گودك (دورت مصراعلى) و چوچوقلارلا معلوم اولان نظملىرىك قراتتى تشكيل ايدير. چوچوقلار، نظمى تدرىجلىه اوچودوقجا معلم، لوحده قيد ايدير. ايرتمسى كوني چوچوقلار همان نظمىك تصوير ايديلمىشنى دالابله دان اولجه بير يرده، اوندان سوگرا تئ - تئك اوچوبورلار. سوگرا چوچوقلار، معلمىك: «فلان سوزلەر اولان سطرى كيم گوسترەر؟» سوالينا جواباً سوزلرى صبرا ايله و تئكلىكه گوسترلەر.

نهایت، معلم، نظمى زول - زول مصراعلارلا كسب چوچوقلارلا ويرمەك تكليف ايدير كه بارجالارى چرچيوده لازم گلن بيرلەرينه قويسونلار. بو ائاده تام طابليه دقت ايدىب چوچوقلار تكليفى عمله كئيرلەر. آخيره، بوتون زوللارى چوچوقلارلا ويرىب، معلم: «يرىنجى بارچا كيمده، ايكنىنجى - اوچونجو - دوردونجو كيمده دير؟» ديه سوال ويرير. چوچوقلارلا، الله رينده اولانى تام طابليه مقابسه ايدەرمەك جواب ويريرلەر و چرچيويه قويورلار. آخيره كى تمرينده چوچوقلار، شكله دكل، بالگىز وضعينه دقت ايدەجكله ريندن، سوزلەريك شكللەرىنه: نظره آلماق لازم اولدىنى ايچين آشاغى داكى قاعدهده تمرينلەر يايىلمالى: نظمه مخصوص سوزلەرى معلم، آيرى - آيرى قارتوچقلار اوزرينده چوچوقلارلا يايلايب، تكليف ايدير كه، مطابق سوزلەرى تام طابلودا تاپسينلار، عموميت اوزره چوچوقلارليك اكرى سوزلەرى دوزگون تاير، آتچاق سوزى چتئليكله اوچوبورلار.

گوستريلن چتئليكك قالديريلماسيندا آشاغى كى تمرين خدمت ايدە ييلير: قارتوچقلار آيريلقداء، تام طابليه مقابسه ايديلمە كسيزين، اوچودولور. بونوع مشغلهنى دوام ايتديرەرمەك، معلم، چتين سوزلەر آرتيق فكر ويريلمەسنى طلب ايدير.

عين قاعده اوزره باشقا نظملەر و گودك حكايلەر اوكرەدليلر، يعنى: اول بوتون جملهلەر و سوگرا هر بير سوزلەر تعليم ايدليلر.

قرايتيگ گلهجك تدرىجى درسلەريندن اوترى آشاغى كى ماتيرباللاردان بىخى استفاده ايتەلدير:

1 - حادثەلەر ايچون كوندهليك طابلولاردان،

2. - «هفته لیک» غزیده. دهن.

قید: غزیده نى چوقوقلار دوزملىدیرلەر. معلم ایسه لوحده یازیر، سوگرا طابلولارا کیچیریب، تصویر ایدهرمک، چوقوقلارا پایلایر. چوقوقلار طابلولی ابوله رینه آباریرلار.

قراستی کتاب اوزره تعلیم ایتمه نیک مقصد و یوللاری

یوقاریدا کی حاضرلیقلاردان سوگرا، قرائتیک کتاب اوزره تعلیمینه کیچمهک طبیعی ییله تشکیل ایدیر. بو ییله ده تعقیب ایدیله جک مقصد - قرائتیک رابطلی و روان اولماسی مسئله سیدیر. کتابدان ویریلن ایلک قرائت اوشاقلارا کوچ اولدوقدا، همان حکایه قاباقجا لوحه یه یازدیریلماق بولیله اوقودولور. اول چوقوقلار حکایه نى آلیچاقدان اوز - اوزله رینه اوقوبورلار. سوگرا بیرى حکایه نى قلیدن اوقوبور. بو قاعده ایله تمام حکایه اوقونور.

اوقودولماق حکایه نیک معلم طرفینده ن نقل ایدیلمه سی؛ سوزله رینه مخصوص معنا و شکلله ریک قارتوقچالارلا ازیرله نیلمه سی؛ حکایه نیک شکلله ر اوزره سوبله - نیلمه سی وغیره... کتاب ایله قراستی تعلیم ایتمهک ایچون گینه ده حاضرلیق واسطه لهریدیر. چوقوقلاری قرائتیک تیخنیقاسینا آلیشدیریماق، اونلاریک مراقینی آرتیرماق ایچون مختلف حکایه لهر اوقودولمالیدیر. بنیمسه نیلمیش سوزله رى حافظه ده منجکملشدیرمهک مهم دیر. بوندان اوتریده جورجور بوللار واردیر، مثلا: آشنا اولدوقلاری سوزله رى، چوقوقلاریک غزیده لهرده، کناچالاردا، آفیشالاردا قابماسی؛ جمله لهرى تکرار قیلان حکایه لهریک اوقودولماسی و الخ..

آیری - آیری سوزله رى دگل، تام جمله لهرى، کسکین پارچالاری جلد بنیمسه مک بلکه سینی اوشاقلارا ویرمه لیدیر. عمومیتله قرائت تیخیکى چپتجه آقوماتیق شکلده اجرا ایدیلمه لیدیر.

آشماقلى قرائت

آشماقلى قرائته مالیک اولماق بوللاری بونلاردیر:

1 - مبین سواللار جواب اولراق، اوقودولموش حکایه دن جمله لهر و سوزله ر سه چمهک.

- 2 - وىرىلەن سوالىڭ جواىى ايجون تمام صحيفەنى اوقوماغا مجبور اولماق.
- 3 - حكاىەنىڭ مختصر مضمونىنى قايلابان عمدە جملەلەرى معين صحيفەلەردە آراماق.
- 4 - حكاىەنىڭ اصل غايەسىنى معين صحيفەدە آراماق.
- 5 - وىرىلەن نظمى اوقور كەن، نە ايجين اونىڭ عين واقتىدا اوقونماى موافق گورولموش اولدوغونو آڭلاماغا چالېشماق.
- 6 - حكاىەدە اوقودوقلارى فاقتلار اوقشارى اولان تصادفلەرى ئوز جاتلا-رىندان چوجوقلارىڭ سويلەمەلەرى.
- 7 - حيوانلارىڭ، قوشلارىڭ، ئاتلارىڭ اوبلە بىر قاعدەدە تصوير ايدىلمەسى كە، مذكورلارىڭ آدلارى مجهول قالاراق، هر بىرى يالڭىز تصويردەن بللى اولسين.
- 8 - اوقودولان حكاىەلەردە مخصوص مطابق شىكللەرىڭ چىكىلمەسى.
- 9 - حكاىەنىڭ اختصار ايدىلمىش واقتىدا اوقونماى. (بو جەت چوجوق طرفىندەن ذقىڭ داھادا آرتماستىنا سبب اولور).
- 10 - سى سىز، آتچاقدان، اوقونان حكاىە و پارچالارىڭ نقل ايدىلمەسى ياخود پەسا گىيى اوبناىلماسى. (بوجور مشغلەلەر اوشاقلارىڭ سىمبوللارى دوشونمە كەمى كى فردى استعدادلارنى يوقلاماغا امكان وىرە يىلەر).
- بو كىسكەن قرائت يالڭىز تحليل نتيجهسىندە تعين ايدىلمەلىدېر: چوجوق اول حكاىەنى كاملا دوشونمەلى هر بىر سوزونو تفرىق ايتىمەلى، سوڭرا ايسە بو كىسكەن اوقومايدىر.
- ھوندوردن قرائتدە چوجوقلار اعتىاد كىسب ايتدىرمەك ايجون، اوقودولموش ماتېرىاللاردان استفادە ايدەرمەك، غروپلار بو كىسكەن قرائت اوقومايدىر.
- بوتون گوسترىلەن مشغلەلەر حسابسىز جملە و كىلمەلەرى حافظەدە ساقلاماق ايجوندىر. بۇدا مذكور يوللار ايلە چىن عملە كىلىگىدەن، الف - با باشلاندىقدان بىر مدت سوڭرا گىنەدە فونەتىق تمرىنلەر باپماغا اقدام ايدىلىر. آخىر كىلاردا، سوزلەرىڭ اوقشار حصەلەرىنى و سىلەرىنى دوشوندورور. اونلار سىز ھىچ بىر چىرچوغوڭ مستقل اوقوجو اولماسى مەمكىن دىگىدېر.

فونەتيق تەمرىنلەر

چوققلار، لازىمى مىقداردا سوزلەرنىڭ شەكىللەرنى، مەزمونلارنى ياقشى آشنا اولدۇقدان. سوڭرا، فونەتيق تەمرىنلەر اجرا ابدىلىر. واقت اولور كە، چوققۇلا- رىڭ اوزلەرى سوزلەرى مەقسە ائىمەك، اوقشار حەسلەرنى آراشدىرماق فەكرىنە دوشۇرلەر. بوجور تەشەنلەر اونلارنىڭ فونەتيق مەشغەلەرە دخى حاضىرلىغىنى اثبات ايدىر. فونەتيق مەشغەلەرە آيرىجا واقت وىرمەك كىرەيدىر. تحليل اىچون چوققلاردا معلوم و قرائەتدە ياقىلىغى اولان سادە جەملەلەردەن استفادە ائىمەلىدىر. ضەيف چوققلارلەر ھەركون، ھىچ اولمازسا، بىر نىچە دىققە مەشغول اولماق اىجاب ايدىر.

فونەتيق تحليلە ئائىد بىرىنچى تەمرىن- عادەتاً نەظمىڭ سوزلەردەن قورولما- سىدىر. سوڭرا سوزلەرنىڭ باشلانغۇچىدا كى سەسلەرى آيرىماغا شروع ابدىلىر. بودا ھىمىشە سىس سىز حەرقەلەردەن باشلانىر. معلوم، چوققلاردا بىر صىرا عمومى سەسلە باشلانان سوزلەر وىرىپ، ھەمان سوزلەدە عمومە شامل نە وارسا، تەفرىق ائىمەلەرنى تەوصىە ايدىر. عمومى سەسلە باشلانان سوزلەر چوققلار تەرىقىدەن سويلەنەر و اوقشار سەسلەر سەچىلىر. سوڭرا چوققلار، بىر سەسلە باشلانان يىڭى سوزلەر آرايىپ سويلەنەرلەر. چوققلارنىڭ سويلەدىگى يىڭى سوزلەرى معلوم تاماماً لۇحە يەزىر.

سىس سىز حەرقەلەر بوتون علاقەلەرى ايلە تەدقيق ابدىلىپ، او كىرىلدىكىدەن سوڭرا، معلوم كىچىر سەسلەلەردە. آخىر كىلارنىڭ تەفرىق ايدىلمەسى داھادا آساندىر. معلوم بىر نىچە سوز كوتۇرەلەرەك، نوبتە اونلارنى بىرەر- بىرەرە تحليل ايدىر: بودا، سوزدەن تەدرىجە سەسلە حەرقەلەرى ازالە ائىمەك يولو ايلە عملە كىلەر.

قرايتەدە اولدوغو كىيى، بو مەشغەلەردەدە اوزرىدە آبرى- آبرى سوزلەر يەزىلمەش قارتۇچىقلاردان استفادە ائىمەلىدىر. قارتۇچىقلار باشلانغۇچدا اولان حەرقەلەرنىڭ (سەسلەرنىڭ) تەز قايىلماسىنا آز كۆمەك ائىمەلىدىر.

بو مەشغەلەردەن سوڭرا، سەسلەرنىڭ افادە سەننە مەخسۇس قاعدەلەر او كىردىلەر. يوقارىدا كۆستىرىلەر ايلە الف- با تەلىمىنىڭ بىرىنچى قونە تەيرەسى قورتۇلور. بو قونە تەيرە چوققلاردا آشاغى كى باجارقىلارنى وىرمەلىدىر:

- 1 - بىر درجىلى مەكتەپ مەوافىق كەلەن ھەر تۈرلى قرائت كىتابىنى يۈكسەك دەنە و سىلىس اوقۇماغى باجارماق (بىر دىقەدە 50 سوزوك اوقۇنماسى عادىدېر).
 - 2 - كىرەك طبع اولونۇش و كىرەكسە ال اىلە يازىلىش ھەر بىر سىموولا اھمىيەت وىرمەيى باجارماق.
 - 3 - ھەمان كىتابلارى اوز-اوزونە، آلچاقدان، اوقۇيۇپ مەزمونلارنى بىنەسەبە بىلمەك و
 - 4 - عىن چىنىلىككە اولان ھەر بىر تازە كىتابى ذوقىلە مطالعە اىتمەبە ھەمەسلىمەك والىخ..
الفبا تەلىمىلىككە اىكىنچى قونەتيرەسى بو مقصدلەرى تەقىب ايدىر:
 - 1 - جوجوقلار اعمومىيەتلىك فەكرى جەلد بىنەسەمەك اعتىادى وىرمەك.
 - 2 - تازە سوزلەرى آنالىز اىتمەيى اوكرەمەك.
- اوشاقلار باشچا بويوك اولدوقدا آلچاق قرائتە داھادا آرتىق بىر وىرمەلىدېر. آمىرىقادا اك مشھور اىشچىلەرىك دىدىكىنە گورە: «جور جور سورغولار جواپا ماتېريال ھازىرلاماق؛ اوقۇنان شىئەلەر بىكون وورماق ياخود مەخلف مەسئەلەرى تەدقىق اىتمەك اىچون آلچاق قرائتەك (مطالعەنىك) اھمىيەتى بويوكدېر. اوكا كورە ساكت قرائتەلە يۈكسەك دەنە اولان قرائتى كىت-كېدە مەكتەپ دە عوض اىتمەلىدېر.
- آلچاق قرائتەك اىكى شەرتى واردير: 1 - اوقۇجونوك اعمومىيەتلىك قرائتە مراقى اولماسى
- 2 - اوقۇدوغونو آھلاماق اىچون اوقۇجونوك مەلۇماتلىنى.
- جەلد قرائتە اىچون مەكتەپكە بىتون قرائت كىتابلارىندان، ھىوانلار ھادىئەلەرە عائد ھىكايەلەردەن، غزىئەلەردەن استفادە اىتمەلىدېر. مەكتەپ خىيىندە كى كىتەخانە بو اىشەدە بويوك يارديم كوسترمەلى دىر.
- روان قرائتە آلىشىدىرماق يولو بويەدېر:
- 1 - ھىكايەيى اوقۇتمادان قاباق مەلم جوجوقلارلە مەصاحبە ايدىر. مەصاحبەدە ھىكايەنىك مەھ شەئەلەرى؛ رول اويناپان اشخاص مەختەصر شەكلدە اىضاح ايدىلېر.

سوڭرا چوقۇقلار خىكايەنى سىسسىز اوقۇماغا باشلاير، چىتىن سوزلەرى سەچىرلەر. اڭ ضەيف اولانلار معلم كومك وىرىر.

ايشىك اىكىنجى ئەنئەنىۋى-سواللار اوزرە خىكايەنىڭ چوقۇقلار طرفىندەن نقل ايدىلمەسى و كىزلى اوقۇنمىسى تىشكىل ايدىر. بەضا خىكايەنىڭ شىفاهىي نقل اولونمىسىنى، سوال-جواب بولو ابلە يازدىرىلمىسى عوض ايدىر.

2 - چوقۇقلار: اوقۇدوقلار خىكايەنىڭ غەمدە مەزمۇنىنى مەين، يىر نىچە جەملەي يىر-يىرىنىڭ داللىجا بازماغا ياخۇد كىدىلەرى يولداشلارنا املا كىيى سويلەيىپ يازدىرماغا ھۆسەندىرمەلىدىر. يازىلانى سوڭرا «يوللەتەن» يىرلىشىرىپ دىواردان آسمالىدىر كە، باشقا چوقۇقلاردا استفادە ايدەيلىسىنلەر.

غەمدە فەكرى سەجەمك بولۇنۇڭ اوڭر دىلمەسى بويلەدىر: قاباقچا معلم يىر خىكايەنىڭ اساس فەكلەرنى سەجىپ، لوخە يەزىر، چوقۇقلاردا اوڭا باقۇپ، قىد ايتىدىكەرنىڭ تمام صەفلە و تىك-تىك تىكرارنى ياپىرلار.

تىخىنىكى تەرىنلەردەن اوتىرى آيرىجا واقت تەيىن ايدىلىر. آنجاق بەضا قرائىنىڭ واقتى قەدا يىر نىچە دىققە اختصار ايدىلىر كە، چوقۇغۇڭ فەكرى تەركىز ايتىن؛ دىققە آرتىن، بونۇڭ كىيى چوقۇق: مەين صەجفەنى جلد تاپماغا، سىرلۇخەلەردەن استفادە ايتىمە و سائىرە... آلىشىرىلەيلىدىر.

گوسترىلەن تەرىنلەرنىڭ نىتىجەسى اولاراق، نامعلوم سوزلەرى جلد سورماغا، اوڭرەنمە چوقۇق عادت ايدىر. يو كىسكەن اوقۇدوقدا، قرائى 100 سوزە، آلىچاقدانسا يىر دىققەدە 150 سوزە چاتىر.

بويلە تەبجەلەر آلدە ايدىلىرسە، چوقۇقلار ابتدائى سوادى نىمەسەمىشلەر دىمەك مەككىدىر.

نەيات اساس يىر مەسىلەنىڭ ايتىش ايدىلمەسى لازم كىلىر. اودا آمىرىقان مەتودو اوزرە الف-با تەلىمىندە «اوقۇ-يازى»نىڭ يىر يىردە اوڭر دىلمەسىدىر. آنجاق ايشىك اوللەرىندە كىتاب خرفلەرى قوللانمىسى آسانلىق نۇرەتدىكىندەن، دىخى يازى خرفلەرى يىر قەدەر كىرىپە دوشور. بوندان باشقا، غەمەنلە ھانكى خروفايتىڭ قاباغا دوشمەسى آلىزم اولدوغونو اثبات ايدەجك قىتى يىر مەلاخظە ايمىدىپە قەدەر مەيداندا موجود دىگىدىر.

عادی کسریک ضرب و تقسیمینه دائر مه

علی راغب

«بکی مکتب» مجموعه سینک 4 پنچی سایه سیندا (خ. م.) بولداش طره فیندمن
 «عادی کسریک ضرب عملیاتی تدریس ایچین عیانی و آکلاقلی بوللاره»
 سرلوحه سیله یازیلوب مباحثه بولو ایله درج ایدیلیمیش مقاله بی بنده اوقودوم.
 مکتبله ربمیزدهن بیر چوغوندا بو عمللر دوغرو دانداندا سطحی صورتده،
 طوطی واری طرزده و آنجاق تعریف بولو ایله، آکلاقلیز و دوشونجه سیز
 اولاراق، نوکره دبلدیکلری ایچین بو مسئله میدانا آتیلیمیش اولسون کرک.
 «کسریک ضرب و تقسیمینه دائر عیانی بوللاره» گوسترمه ک فکریله خ. م.
 بولداش ایلک اول کسریک ضرب قسمینی آلیر و

«عملیاته عیانی واسطه اولاراق ده حیاتی مسئله لهر» (ص. 37) گوتورور.
 ضربه عائد بشن جور مسئله عملیاتی گوستریر، بویه:

- 1 - تام عددیک (خ. م. «کل» دیور.) جزینی تابماق؛
- 2 - تام عددیک کسره ضربی؛
- 3 - کسریک تام عدده ضربی؛
- 4 - کسریک کسرینی تابماق و
- 5 - کسری کسره ضرب ایتمهک.

کسریک ضرب عملیاته مخصوص آکلاقلی سایدیغی بوللاری عیانی صورتده
 گوسترمه ک ایچین $50 \frac{3}{6}$ مثالینی گوتوریر، کنیدی سوله دیکی کبی
 «مه تود زییللیگیندهن چقماغا چالشیر و بو مقصدله ده اوغون «عیانی بوللاره»
 آراماغا باشلایر؛ بویه عیانی بوللاری دا نه ده نه آنجاق «حیاتی مسئله لهرده»
 گوریر. (؟)

لاکن ییزجه، بارلاق و دگرلی مقصدله مقاله یازان خ. م. بولداش بیر
 آز دوزگون داورانمیر؛ چونکه حسابیک هر هانکی عملینی عیانی و
 آکلاقلی صورتده تدریس ایتمهک، بو عمله عائد آنجاق حیاتی مسئله گوتوروب

اونو غير عياني و قارما - قاريشيق بول ايله حل ايتمهك، دن عبارت
مه بگلدبر. بلكه ده حقيقي محيطه حياتدان آلنما جانلى مسئله لر
كوتورمه لي. بو مسئله لر يده شاگردلر يك آقيف اشتراكيله و همده عياني
و آشفلاقل واسطه لرله آيدينلاشدبرمالى و شاگردلره مال ايتدبر
مه بگلدبر.

مقاله حاجی ایبه 50. $\frac{3}{5}$ مالبینی عیانی و آكلالقی صورتده ئوكرتمك
ایچین، مثالی «احمدك 50 قبك بولو واردی؛ اونوك بشده ایكسینه كتاب
آلدی. كتابه 2 قدر بول ویردی؛» کیی حیاتدان آلینا برمستله فورماسینا
سایر؛ سوكرادا مـ. ئله نك حلیته گیریشیر؛ صورت حلیده بو جور
گوستریر.

عینا: 50 ق. : 5 = 10 ق

$$20 = 2 \cdot 10$$

دوستور: $(5 : 50) : 2 = 20$ بیتدی.

(باقی ص 37)

عجب بوراسیدیر که، مسئله‌ی، اسکی اصولاردان هیچ‌ده فرقلی اولمیان
بول ایله حل ایتدیگدن سوگرا خ. م. یولداش (دابانماق ایسته‌میر، «ایسته
دیگیمیز وەردیش اوشاقلاردا عمله کلدییی؟ دورماق لازم ده گل‌دیور،
مسئله‌ی عمومیلشدیرمه که یعنی جیر شکینه سالماغا چالیشیر و معلمه‌ری‌ده
50. $\frac{3}{5}$ عومضه

كل. ^{مورت}مورخ و يا قىغ فورمادا يازديرماغا و نوكرتمكه تلهسير؛ مسئلهدن دوستور جيقارماغا قناعت ايدير و داها سوگرادا دوستوردان مسئله دوزهتمكه كيريشير، مثلا (40 : 8) . $3 = 15$ كيبي دوستوروك «جور-جور مسئلهلر» شكلنه سالينماسيني اوشاقلارا توصيه ايدير و اڭ نياه بومسئله بى ده شاگردلر واسطه- سبله حل اينديروب، «40 يك سكزده اوجونو تابماق عملياتيني تاختادا يازديرير» اساس وظيفه سيني ده كنديسى سويله-يگى كى «هم 40 . $\frac{3}{8}$ قيلقلى عملياتك ماهيتيني، هم ده عيانى بول ابله عملياتيني اوشاقلارا قانديرديق» جمله سبله ييتيش ساير (!؟) چونكه سوگرا آنجاق حليك صورتيني يازديره، قلا اوغراشير.

ايمىدى دە مقاله دە گوستەرىلەن مثال لارى مسئلەلەرى و تطبيق ايدىلەن يوللارى آراباق. تام عددىڭ جزئەلەرنى آڭلاتماق اپچىن خ. م. يولداشنىڭ گوستەردىكى يوللارىڭ اُسكىلەردەن ھېچ دە فرقى اولمادىغىنى سويلەمىشەك. ايمىدى دە ئوز فكىرىمىزى سويلەك.

يىزجە، 50 عددىنىڭ $\frac{8}{6}$ حصەسىنى عادى يوللار ايلە بولمادان و يازدىر. مادان اول، مجرد (آدسىز) سوڭرادا مقيد (آدلى) عددلەر اوزەرىنە نەرىلەر ياپدىرماق، عانى و آڭلاقلى يوللار ايلە دە شاڭرەلەرلە يىرلىكە حل ايتەك ياقشىدىر. مقصدىمىزى داھا آيدىن ايتەك اپچون كوچوك يىر مثال كوتورەك و اونو شاڭرەلەرىڭ يارەمىلە عانى و آسان سورتە يىلدىگىم كىبى حل ايدەك:

معلم، شاڭرەلەر 5 باغلاماچوبوق (مقيد عددىر) گوستەرىر؛ ھر. باغلاما. مادادا 10 ھر چوبوق اولدوغونو شاڭرەلسايازاق، يقين ايدىرلەر. سوڭرادا تقريباً بو جور سوللار وىرىر.

س - نچە باغلاما (چوبوق باغلاماسى) واردىر؟

ھر باغلامادا نچە چوبوق وار؟

س - ھر باغلامايى اولتوق آدلاندىرماق اولارمى؟ ھامىسى نچە اولتوق اولور؟

معلم، 5 شاڭرە چاغىر؛ ھەرەسە يىرەر باغلاما كوتورەكى تەكلىف ايدىر. شاڭرەلەر باغلامالارى كوتوردىكەن سوڭرا معلم تخمىناً بو سوللارى وىرىر:

س - نچە باغلاما واردى؟ باغلامالارى نچە شاڭرە كوتوردى؟ ھر شاڭرە نچە باغلاما اولدو؟ بديع، ضياء، والدە، شقيقە، زكە! سندە نچە باغلاما واردىر؟ ھاموسى نچە باغلاما ايدى؟ 5 باغلاما، سندەكى باغلامادان نچە دفعە چوقدر؟ ھر باغلامايى نچە آدلاندىرمىشەك؟

س - سندەكى باغلاما دىمەك 5 باغلامانىڭ نچە دە نچە حصەسىدىر؟

ج - بشە يىر حصەسىدىر. (يىر نچە اوشاغا سويلەدىر)

مەلۇم: بونا بىشە يىردە دىيرلەر.

س - نىچە دىيرلەر

ج - بىشە يىر. (مەلۇم يازىر)

قىد: بو كىيى مىللارنى باشقا عىانى واسطەلەرلەدە حل ايدىزلەر، شاگردلەر، تام عددىك يىر جىزىنى بولماغا آلىشدىقدان سوڭرا، مەلۇم ھەر شاگردە سىرا ابلە ئوز پاينى يازدىرير و يازدىقلارنى دا يىر بىر ھامىسىندان آبرىجا سوروشور. داھا سوڭرادا ابكى شاگردىك يازىلارنى، اوچ شاگردىك يازدىقلارنى... ياناشى قوبور (يازدىرير) آخردادا يىرنى كوستە رىر و سوروشور:

س - سكىنە بوڧو اوڧو! ابكىنجىسىنى، اوچونجىسىنى، دورىنجىسىنى اوڧو سكىندە اوڧوبور:

يىر $\frac{1}{5}$ ؛ ابكى $\frac{1}{5}$ ؛ اوچ $\frac{1}{5}$ ؛ والىخ. بونودا ئو كىرندىكەن سوڭرا بىشە ابكىنىڭ، بىشە اوچىڭ، بىشە دورىك والىخ نىچە بىشە يىردەن عملە كلىككەرنى و نىچە يازىلدىقلارنى دا ئو كىرەدېر.

ابكىنجى سىرادادا (اىستەرسە، يوقارىداكى مىثالى، اىستەرسە، باشقاسىنى) 50. $\frac{3}{5}$ مىثىلداكى تامى، مقىد عدد شكىنە سالىر؛ سوڭرا، ىندە يوقارىدا كوستەردىگىمىز كىيى عىانى يوللار واسطەسىلە بىرەر جىزىلەرنى آرايىر، ياناشى يازدىرير، اوڧودور والىخ...

فرض ايدىك، 50 مىثىك $\frac{5}{6}$ حصەسىنى تابماق لازم كلىر.

س - 50 مىثىك بىشە يىرى نە قادار اولور؟ بىشە يىر، نىچە يازىلير؟ تابدىنىگىز حصەنىڭ آدى نە ايدى؟ مىثىك ھارادا يازماق لازم دېر؟ شاگردلەرە $\frac{1}{5}$ مىثىك... يازىرلار. $\frac{2}{5}$ مىثىك، $\frac{3}{5}$ مىثىك، $\frac{4}{5}$ مىثىك والىخ.

نىچە بىشە يىردەن عملە كلىككەرنى و نىچە يازىلدىقلارنى ئو كىرەنلەر. مىجرىد و مقىد عددلەرە عائد مىجرىد و جىاندان آلىنما يىر نىچە مىثىك ابلە بو مىثىكەلەردە كى مىثىكەلەر كوستەرىلدىكەن و عىانى واسطەلەرلە آسان صورتە ايدىنلاشدىرىلدىقدان سوڭرا، خ. م. يولداشنىڭ قبول ايتدىكى 50 تام عددىنىڭ

$\frac{3}{5}$ جزئله رىنى ده بولماق اولار؛ چونكه 50 نامىك $\frac{3}{5}$ نى تابماق ايجينده
 اڭ اول 50 نىك بشده بيرلەرىنى يعنى بش دفعه $(\frac{1}{5}, \frac{1}{5}, \frac{1}{5}, \frac{1}{5}, \frac{1}{5})$
 $\frac{1}{5}$ لەردەن عبارت اولدوغونويەلەجە گبك. سوڭرادا هم كىتابا ويريلەن $\frac{2}{5}$ نىك
 $(\frac{1}{5} + \frac{1}{5}) = (\frac{2}{5}) = 20$ قى؛ هم ده 50 نىك $\frac{3}{5}$ نىك $(\frac{1}{5} + \frac{1}{5} + \frac{1}{5}) =$
 ياخود $(\frac{3}{5}) = 30$ اولدوغونو آسانجا و هيققانمىراق آنلا تاجاغىق.
 تام عددىك كسره ضرينده تصادف ايدىلەن اتفاقلاردان خ. م. يولداس
 نەدسە، آنجاق ايكيسىنى گوستەرىر:

1) صورتلەرىك حاصل ضرينى مخرجه تقسيم ايتەمەك و
 2) مشترك قاسملى صورتلە مخرجى اختصار ايتەمەك اوزره آلىنان جوابدیر:
 خ. م. يولداس 5 م. لە $\frac{3}{5}$ نىك حاصل ضرينى بولماق ايجين با $\frac{3 \cdot 5}{5} =$
 $= \frac{15}{5} = 3$ مانات آلیر، يادا كى صورتدە كى و مخرجدە كى 5 رقملەرىنى هيچ
 بير ايضاحات ويرمەدەن اختصار ايدیر، 3 مانات جوابىنى آلیر. (حالبوكه
 مسئله نىك بو جهنى داها اهمىتلى دیر. بو خصوصدا سوڭرا) بويلە ليكلە آلدیقى
 5 پوت دوگويەدە آنجاق، آنجاق اوچجە مانات بول ويریر(!؟)
 آی يولداس انصاف ايدىگزدە؛ بو مسئله حياتيدىرمى؟ جانم اڭ آلجاق
 دوگونوڭ پوتونو بو گونلەردە 23 - 25 ماناندان آشاغا ساتان بير آدام
 و ساتیلان بير يىر يىر وارمى؟ بو حقيقتى خ. م. يولداس دانكار ايتەمسین
 كىرەك. بويلە ايسە، حياتى بير مسئله آلاق:
 «بير گوندە $\frac{3}{5}$ دەقاميترو بەز توفويان بير توفوچى، 6 گوندە نە قادار
 بەز توفوبار؟»

س - بير گوندە نە قادار بەز توخونور؟ 2 گوندە، 3 گوندە، 4 گوندە،
 5 گوندە، 6 گوندە نە قادار بەز توخونار؟
 س - نيچە كىرە $\frac{3}{4}$ دەقاميترو توخونوبدور؟
 ج - 6 گوندە، آلنى دفعه $\frac{3}{4}$ دەقاميترو بەز توفونوبدور.
 س - آبرى-آبرى يازيگىز! شاگردلەردە يازىرلار:
 $\frac{3}{4}$ دقم $\frac{3}{4}$ دقم $\frac{3}{4}$ دقم $\frac{3}{4}$ دقم $\frac{3}{4}$ دقم

س - بونو قیسا یول ایله داهایچه یازماق اولار؟ یازیگیز! شاگردلرده یازیملار:

$$6 \times \frac{3}{4} \text{ دهقم}$$

بونیک حاصل ضربی ده $\frac{18}{4}$ دهقم غیر حقیقی کسرنی عمله کتوریرکه، بونداندا تام عددلری چیقماق لازم کگیر. یله:

$$\frac{3}{4} \text{ دهقم} = 6 = \frac{18}{4} \text{ دهقم} = 4\frac{2}{4} \text{ دهقم} = 4\frac{1}{2} \text{ دهقم}.$$

قید: غیر حقیقی مقید عددلر دهن اولان 18 گیرههی اولدوغو کبی قوبماق بارامادینی کبی، $\frac{18}{4}$ دهقمی ده او یلهجه، غیر حقیقی کسر حالیندا قوبماق بارامادیر. 18 گیرههی آرشینا چه ویرمهك لازم اولدوغو کبی $\frac{18}{4}$ دهقامیترو داندای تام عدد چیقارماق لازم کگیر. 18 گیرههی 16 واحد قیاسی سینه تقسیم ایدوب 1 آرشین 2 گیره مرکب عددینی آلان کبی، $\frac{18}{4}$ دهقم غیر حقیقی کسریندهنده تام عددی چیقماق ایچین 18 صورتینی 4 مخرجینه تقسیمله $4\frac{2}{4}$ دهقم تام عددلی کسرنی آلیریق. سوگرادا کسریك صورتیله میخرجینی قاسم مشترکله ری اولان 2 به اختصار ایدیریک، نتیجه دهده $4\frac{1}{2}$ دهقم تام عددلی کسرنی آلیریق، یله:

I آداما 6 شر گیره قاتنان آلان اوچ قزیک آلدینی قایتانیک، مقدارینی بولماق ایچین.

$$1 - 6 \text{ گیره} = 3 = 18 \text{ گیره},$$

$$2 - 18 \text{ ك} : 1 = 16 \text{ آرشین} = 2 \text{ گیره}$$

$$\text{دوستوری (6 ك} : 3) : 1 = 16 \text{ آرشین} = 2 \text{ گیره}$$

II گونده $\frac{3}{4}$ دهقم بهز توخونور؛ 6 گونده نه قدر توخوندوغونو ییلمهك ایچین ده..

$$1 - \frac{3}{4} \text{ دهقم} = 6 = \frac{18}{4} \text{ دهقم}$$

$$2 - \frac{18}{4} \text{ دهقم} : 4 = 4\frac{2}{4} = 4\frac{1}{2} \text{ دهقم}$$

$$\text{دوستور} : (\frac{3}{4} \text{ دهقم} = 6) : 4 = 4\frac{2}{4} = 4\frac{1}{2} \text{ دهقم. یازیریق.}$$

شاگردلرده اساسلى ملكه حاصل ايتديرمك ايچين بو كيى مثال و مسئلهلردهن بير نيجه سيني موازى صورتده. همده عياني بوللارله و لاباراتور طرزده حل ايتمك لازم كليلر.

خ. م. بولداس سوكرادا $\frac{3}{5}$. $\frac{2}{3}$ كسرلرينيك . ضرينه كيچير و ئوز - ئوزيله بويله سوال جواب ايدير:

س - «بورادا آڭلاقلى مەتود نه اولماليدر؟»

ج - كنه عيني: اولاي حياتى مسئلهلر گوتورولمجهك، سوكرادا بوقايداكى قاعده ايله (خ. م. گوستهردىكى قاعده ايله) حل اولوناچاقدير.

حالبوكه، كيچميش مثاللارليك حلينده بولداسيك هيچ بير عياني بول و واسطهلهر گوستهردىكى بللىدير. خ. م. بولداس عياني واسطه، بوقايدا آنجاق حياتى مسئلهدن عبارت ييليردى. بونودا بيز عادى بير خطا كيى ظن ايدىردىك. لاكن افسوسلار اولسون كه خ. م. بولداس بو خطاسيني بوردادا تكرر ايدير، آڭلاقلى و عياني مەتودى، حياتى مسئلهدن و حياتى مسئله بى ده تكليف ايتدىكى:

« $\frac{3}{5}$ ماناتيك $\frac{2}{3}$ سى، ماناتيك نيجده نيجه حصه سيني عمله كتيرمه؟» كى مسئلهلردهن عبارت ييلير.

بيز بنده ئوز فكر بىزى تكرر ايدىريك و دىيربك كه خ. م. بولدا. شيك گوستهردىكله رينده هيچ بير عياني واسطه قوللانمايشدير؛ عياني بول حياتى مسئله اولمايان كيى، حياتى مسئلهده عياني بول و واسطه ده كىلدير. بونلار بام - باشقا اصطلاحلاردير. بلكه ده حياتى و حقيقى مسئلهلرى آڭلاقلى صورتده حل ايتمك ايچين عياني واسطهلهر اڭ ده كىرلى بوللاردان ساييلرلار.

ايمدى ده خ. م. بولداس بىزى بوقايداكى مسئله سيني عياني واسطهلهرله آڭلاقلى صورتده حل ايتمكه، فولاي و آسان بوللار گوستهرمىكه كىرشمك (ئوزى عادى طرزده حل ايدير؛ آدينى دا عياني و آڭلاقلى بوللار قوبور؛ ع. راغب.)

عيانى واسطە اولاراق، مثال ايچىن بىر كاغذ مانات و بش دانەدە آباسىلىق
آلاق. اولجەدە كاغذ ماناتىنى گۈستەرۈپ بۇ سۈلالەرى وىرەك:

س - بۇ، نە قاداردىر؟ بۇ كاغذ ماناتى نە كىيى كۈمۈش بولاردا خىر-
دالاماق اولار؟ نەچە دانە ابكى شاھىلىق، نەچە يارىم - ماناتلىق و نەچە
آباسىلىق اولار؟

بۇ سۈلالەرىك ھامىيىنا شاكردلەر جواب وىرىرلەر. مەلۇمەدە آباسىلار او-
زەرىندە دورىر.

س - بىر آباسىلىق، ماناتىك ھانكى ھەسەيدىر؟ ماناتدا نەچە آباسىلىق؛
نەچە $\frac{1}{5}$ وار؟

س - ماناتىك $\frac{1}{5}$ ى نە قاداردىر؟ بىشەدە، بىكسى، بىشەدە، اوچۇ، و الخ... نە
قادار اولار؟

س - مەسلەدە ماناتىك ھانكى ھەسەسى وىرىلمەيدىر؟ نەچە آباسى اولور؟
ماناتىك بىشە يىرىنى تاپماق ايچىن، نە ايتەلىيك؟

ج - ماناتى، 5 آباسىلاردا خىردالامالىيق، بىنى مانات واحدنى 5 دانە داھا
كۈچۈك واحد يابىمالىيق؛ ھەمدە ضرب عملى ابلە بولمالىيق.

س - بۇ كۈچۈك واحدلەردەن يىرىنىك (بىشەدە يىرىنىك) اوچەدە بىر ھەسەنى
بولماق ايچىن نە ايتەلىيك؟

ج - ماناتىك بىشە بىر كۈچۈك واحدنىدە اوچەدە بىرە خىردالامالى و
ھەمدە ضرب عملى ابلە خىردالامالىيق. يىلە:

$$5 \cdot \frac{1}{5} = \frac{1}{3} \cdot \frac{1}{5} = \frac{1}{15} \text{ م}$$

س - بىشە ابكى ماناتىك، اوچەدە يىرىنى بولماق ايچىن، نە قايرىمالى؛
بىشە اوچۇنۇ بولماق ايچىن، نە ايتەلىيك؟ يوقارىدا گۈستەردىكىگە يىزى نەچە
دفعە يازمالىيق؟

ج - بىشە ابكى ماناتىك، بىشە اوچ ماناتىك اوچەدە يىرىنى تاپماق ايچىن،
اوچەدە بىرى ابكى دفعە، اوچ دفعە يازمالىيق. يىلە:

$$\frac{1}{5} \cdot \frac{1}{5} = \frac{1}{15} + \frac{1}{15} + \frac{1}{15} = \frac{1}{3} \cdot \frac{1}{5} = \frac{1}{15} \text{ م}$$

س - $\frac{1}{15}$ م. ى نەچە دفعە تەكرار ايتىدىك؟ يازىگىز!

شاگردله رده یازیرلار. بيله:

$$\cdot \text{م}^{8/15} = (3 \cdot \text{م}^{1/15}) = (\text{م}^{1/3} \cdot \text{م}^{3/5})$$

س - مسئله ده $\text{م}^{8/5}$ ماناتیک هانکی حصه سینی تاباق ایسته نیلیردی؟

ج - $\text{م}^{8/5}$ ماناتیک $\text{م}^{2/8}$ حصه سی.

س - $\text{م}^{8/5}$ ماناتیک $\text{م}^{1/3}$ حصه سی نه قدار اولدو؟ اوچه ایکی حصه سی نیچه دفعه آرتیق اولار؟ بازیکیز. شاگردلر یازیرلار:

$$\cdot \text{م}^{2/5} = \overset{3}{\text{م}^{6/15}} = (2 \cdot \text{م}^{3/15}) = (\text{م}^{2/3} \cdot \text{م}^{3/5}) : \text{م}^{3/15} = \text{م}^{1/3} \cdot \text{م}^{3/5}$$

س - ماناتیک بشده ییری نیچه آباسی دیر؟ بشده ایکیسی نیچه آباسی اولور؟ مسئله نیک صورت حلینک کبدیشی:

$$\text{I} - \text{م}^{1/5} = \text{م}^{1/3} \text{ تیک}$$

$$\text{II} - \text{م}^{2/5} = \text{م}^{1/15} + \text{م}^{1/15} = \text{م}^{1/3} \text{ تیک}$$

$$\text{یا خود: } \text{م}^{2/15} = 2 \cdot \text{م}^{1/15}$$

$$\text{III} - \text{م}^{3/5} = \text{م}^{1/15} + \text{م}^{1/15} + \text{م}^{1/15} = \text{م}^{1/3} \text{ تیک}$$

$$\text{یا خود: } \text{م}^{3/15} = 3 \cdot \text{م}^{1/15}$$

$$\text{IV} - \text{م}^{8/5} = \text{م}^{8/15} + \text{م}^{8/15} = \text{م}^{2/3} \text{ تیک}$$

$$\text{یا خود: } \overset{3}{\text{م}^{2/5}} = \text{م}^{6/15} = 2 \cdot \text{م}^{3/15}$$

دوستورلار:

$$\text{I} - \text{م}^{1/15} = (\text{م}^{1/3} \cdot \text{م}^{1/5})$$

$$\text{II} - \text{م}^{2/15} = (2 \cdot \text{م}^{1/15}) = (\text{م}^{1/3} \cdot \text{م}^{2/5})$$

$$\text{III} - \text{م}^{8/15} = (3 \cdot \text{م}^{1/15}) = (\text{م}^{1/3} \cdot \text{م}^{3/5})$$

$$\text{IV} - \overset{3}{\text{م}^{2/5}} = \text{م}^{6/15} = (2 \cdot \text{م}^{3/15}) = (\text{م}^{2/3} \cdot \text{م}^{3/5})$$

بیرده مقاله صاحبی خ. م. یولداش کسریک ضرینه عائد، سوبله دیککی کیی، بش قورولوشدا مسئله عملیاتی گوسته ریر، بیلدیگی و دوشوندوگو طرزده آجیر، آیدینلاشدیرماغا چالیشیر، لاکن آدیم باشی راست یکن ضرب عملیاتینداکی کسریک احتصارینا ده گهرینه اهمیت ویرمیر، نظره آلیمیر،

بلکده اهمیتیز بیر شیئی کییی اوستوندهن واز کبیچیر. اوزون - اوزادی یازمیش مقاله سینیک هیچ یئرینده ایضاح ایچین بیر کلمه ایله ده اولسا ییله، قیملدایمیر. حالبوکه، خصوصاً ضربلا تقسیم عملیهلرینه قولایلیق ویرن، آسانلاشدیران، زحمتی بوگیلاشدیران قیسا بوللاردان بیریدیه بو اختصار مسئله سیدیز. بونودا وقتینده و یئرینده، دوشونه رهك و آگلایاراق یابوب یابدیرماق، فایده الیدیر. اختصار مسئله سینیک اساس معنا و ماهیتینی دوشونمهك و آگلایماق ایچینده، کسریك مناجه تقسیمدن باشقا ده گیل، بلکه تقسیمیک عینی و آنجاق ظاهری یازیلشیندا فرقلی اولدوغونو دوشونمهك و سوگرادا شاگردله ره آگلایماق لازم گلیر. ییاه:

$$\left. \begin{array}{l} 2 : 4 = \frac{4}{2} \\ 4 : 2 = \frac{2}{4} \end{array} \right\} \text{مثال} \quad \dots \text{الخ}$$

بوراسی آگلاییلدقدان سوگرادا کسریك صورتی = مقسوم، کسریك مخرجی = مقسوم علیه و خارج قسمت ایسه، = کسر اولار. بویله اولدوغو ایچینده مقسوملاریك ده گیشمه سیله خارج قسمت اوزره رینه بوراقیلان تاثیر، کسریك صورتیه مخرجی ده گیشدیگی زمان گورمهك اولور. بونودا عیانی واسطهله ريك قولایی و اویفونو اولان کاغذ و باشقالاری ایله عیانی صورتده گوستهرمهك و آگلایماق اولور. چیقاریلان تعریفده تقریباً بویله اولور:

- مقسوم مقسوم علیه خارج قسمت
- I - پایلاناتان جوق، پای آلاناتار آز اولدوقجا، پایدا چوغالیر؛
 - II - پایلاناتان آز، پای آلاناتار جوق اولدوقجا، پایدا آزالیر؛
 - III - پایلاناتان و پای آلاناتار عین عدد دفعه چوغالوب آزالدینی زمان، پایدا ده کیشمز.

عیانی واسطهله ر و آگلایلی بوللارله شاگردلریك بنمسه دیکله ری بو حقیقی، کسری اختصار ایتمهك بولوندادا ایشلتمهك اولور. مثال ایچین ینده خ. م. بولدایشیک حیاندان ده گیل، هوادان فایدینی و مقاله سینیه سوفدینی 5 بو 3 ماناتا آلینان دوگو مسئله سینیه کوتورهك.

مسئله:

1 بوت دو گو $\frac{3}{6}$ مانات؛ 5 بوت؟

حلیک صورتی:

$$\frac{3 \cdot 5}{5}$$

مسئله یی حل ایتمهك ایچین سواللار:

س - بو کسرده نیچه صورت و نیچه مخرج وار؟ اوفویگیز! تقسیمبك مقسومی، مقسوم علیهی کسریك نهینه مساویدیر.

ج - مقسوم = صورت، مقسوم علیه = مخرج.

س - مقسومی چوغالتساق، خارج قسمت نه حالادوشهر مقسوم علیهی آزالساق.

نه حالا دوشهر؟

س - صورتی آزالساق، کسر نه حالا دوشهر؟ مخرجی آزالساق، نه

حالا دوشهر؟ و الخ...

س - $\frac{3 \cdot 5}{5}$ کسرینی اوج دفعه آزالساق ایچین، نه ایتمهلی یک؟ صورتده کی

5 ی قالدیرساق. کسر نه حالا دوشهر؟ مخرجده کی 5 یرنه 10 بازساق،

کسر نه حالا دوشهر؟ بو کسریك مخرجنده کی 5 ی قالدیرساق، کسر نه

حالا دوشهر؟ کسریك مقداری ده کیشمه مهك ایچین نه ایتمهك لازم دیر؟

ج - کسریك صورتینی و مخرجینی عین عدد دفعه آزالساق و یا خود

چوغالتساق لازم دیر.

س - بو کسرده کی رقمه ريك هانکیلارینی قالدیرساق، کسر ده کیشمه ز؟

ج - کسریك صورتنده کی 5 ایله مخرجینده کی 5 ی قالدیرساق،

کسر ده کیشمه ز.

س - بویله ایسه، یوقاریدا کی مثالی و بونا اوقشارلارینی قیسا جاحل ایتمهك

ایچین نه قایرماق لازم دیر؟

ج - صورتده کی و مخرجده کی عددهری مشترک قاسما، رینه (بوردا 5

رقمیدیر) تقسیم ایتمهك لازم دیر.

شاگردلەردە قىسا يول ايله حل ايدىرلەر. يىلە:

$$\overset{5}{3} = \frac{3 \cdot 5}{5}$$

اويلەدە خ. م. يولداشنىڭ گۈستەردىكى:

$\frac{2}{8} \cdot \frac{8}{5}$ مثالى قىسا يول ايله، يىنى اختصار واسطەسىلە، بو جور حل اىتمەك اولور؛ اولجە صورت حلىنى گۈستەردەك:

$$= \frac{2 \cdot 3}{3 \cdot 5} = \frac{2}{8} \cdot \frac{8}{5}$$

اختصار اوزرە جلى:

$$\frac{\overset{3}{2}}{5} = \frac{2 \cdot 3}{3 \cdot 5}$$

بورايە قادار بىز يولداش خ. م. نىڭ گۈستەردىكى مثاللارى و مسئلەلەرى باجاردىقجا و ممكن اولدوقجا، آسان و قولاي بولارلە اطرافلى و عىانى صورتدە حل ايتدىك؛ صورت حلەدە ضرب عملىنى جمع على واسطەسىلە يابماغا و بويەلەكلەدە ضرب عملىنىڭ قىسا يوللو جمع على اولدوغونو گۈستەردىك، بازىدېرىق و دوستورلارنى دا چىقاردىق.

لاكن مقاله مېنىڭ سۈگىندا دېجىمىز بوندان عبارت اولاجاقدىر:

معلم آرقاداشلاريمىز كىرىك نېجە دوغدوغونو، نېجە عملە كىلدېگىنى، نەدەن عبارت اولدوغونو اطرافلى و محكم صورتدە دوشونمەلى، آڭلامالى، آتا-بابادان قالما و كۈنە حساب كىتابلارنىدا يازىلان «بىر واحدنىڭ مساوى بارجالارنى كىر دەنىلەر» تەرىفىنى طوطىوارى صورتدە دىلىندە تىكرار اىتمەسەن و ھەمدە بو جور اساسسىز لافلارلادا شاگردلەرنىڭ قولاقلارىنى دولدورماسىنلار كىرەك. كىرىك عملياتىنا كېچمەك اېچىن، مجرد، مقيد و مركب عددلەر اوزەرنە محكم زمىنلەر حاضرلامالىدىرلار.

مشهور روس مەتودچىلارنىدان لەقسىن بو بارادا بويە دېر كە، «بو ايشدە تەلەسەتلەر ايشىك كىلەجە كىنە آغىر ضربەلەر آندىرىر، ايشىك تىجەلى اولماسىنادا بويوك مانىلەر تورە دېرلەر».

بەدە اونوك فكرينبە، «كسره» كېچەدەن و كسرلە تائيش اولمادان
اول شاگردلەر مختلف آدلى حصەلەرىك يىر يىرىنە نىسبەنە نېجە اولدوقلارىنى
دقتلە يىلمەلى، فرقەلەرىنە وارمالى و نېمىسەمەلدىرلەر.

كسرىك عملياتىنى آڭلاڧلى صورتدە ئوكرەتمەك ايچىن گونورولەن مانەرىل
اويئون اولماقلا برابر، عىانى واسطەلەرلە آڭلاڧلى صورتدە ئوكرەدىلمەلەرىنەدە
يارار اولمالبدىرلار و الخ...

عادى كسرىك ضربى و تقسيمى نەجور قاندىرىلمالى دىر.

يازانى: م. ت. عسكرىگلى.

«يىڭى مەكتەپ» مەجموعەسىنىڭ بويلىكى، 4 يىنجى نومروسىندە عادى كسرىك
ضرب عملياتىنى تدرىس ايچىن عىانى و آڭلاڧلى يوللار «سرلوحەسى آلتىندا
«خ. م.» بىرلداش طرفىندىن يازىلمىش يىر مقاله درج ايدىلمىش دى. بو مقاله
خلق معلملەرىندەن يولداش (ا. ح.) نىڭ يازدىنى يىر مەكتوبىندە، «كسرىك ضرب
و تقسيمينه دائر عىانى يوللار» اىستەمەسى ناستىلە يازىلمىش دىر. بو مسئلە حال
حاضردا دگىل قضا، حتا شەر معلملەرىندە مراحلا تدرىر. اونا گورە با كودا
معارف ايوى تردىندە اولان رياضيات درىنگىندە سويلەمەك ايچىن حساب قورسى نە
جور قاندىرىلمالى دىر موضوعىندا يىر معروضە حاضرلامىش دىم، فقط درىنگىڭ
فعاليتىبىزلىكى يوزىندەن اوقويا يىلمەدېم و اونا گورەدە عىن مانەرىلنىڭ بعض
يىرلەرىنى «يىڭى مەكتەپ» مەجموعەسىنە وىرمەگى لازم يىلېرم. دوغرىداندا،
يولداش (خ. م.) نىڭ دىدىگى كىيى مەكتەپلەرمىزدە كسر قورسى چوق ضعيف
يىز حالدا كىچىلىر. بو ضعيفلىك يىر و II درجەلى مەكتەپلەردەدە كورولمەكەدە دىر.
بونى هر زمان II درجەلى مەكتەپلەردە رياضيات درىسىنى وىرەن معلملەر
اعتراف ايدىرلەر. II درجەلى مەكتىبى يىنروب دارالفتوندا تحصيل ايدەن يىر
طلبەنىڭ، كسر قورسىنى نە درجەدە ضعيف يىلدىگىنە بن اوزوم شاھىدەم...

بۇ ھال، مەكتەپلەرىمىزدە كىس قورسىنىڭ آڭلاقلۇق بىر طرزىدە مەتەلەلەر
 طرفىندەن بىنەسەنەلەمەدىگىندەن ايلەرى كەلەر. اىندى موزوعىمىزدا كىچەلەم:
 بولداش (خ. م.) اوز مەقالەسىندە چوق مەم بىرلەر كوستەردىگى كىيى،
 بىر چوق مەلم (علىالخصوص قضا مەلمەلەرىنى) و مەلمەلەرى چاشدىراچاق
 نەقەلەردە كوستەردىر. بىزىم بۇ مەقالەمىز اوز ھەجەمىلە بۇ نەقەلەرى آيدىن
 اىتمەگە و بەزى بىراقىق بول كوستەرمەگە خەدمەت اىتمەگەن عبارت اولاق دىر.
 چوققۇلار طرفىندەن، عادى كىس، اعشارىيە نەسباً نە قەدر كۆچ - قانلىقنى
 رىئايەت مەلمەلەرىگە كۆزەلجە مەلۇم دىر. بىر قەدەر اوشاقا كىس نە اولدىنى
 آيدىنچە عىانى اولاراق قاندىرەلمەيدىغاندا و ھەر بىر عملەياتى بىر دوستور بىر قەدەر
 شەكىلنە - الوب ازىرلەندىگە، بۇ جەتلىك داھا قاپا بىر ھال آلىر. طەبىئىي كە
 بولە مەخانىكىكى ازىرلەنمەلەر، مەخانىكىكى دە ياددان چىقىپ كىدەجەك دىر.
 كىس عادىنىڭ ھەر عملەياتىدا دائىر بىر چوق قەدەر چىقارماق مەمكىن دىر.
 مەلا، ھەربى بىر چوق قەدەر اولار:

- (1) كىسنىڭ كىسە ھەربى
- (2) كىسنىڭ تاما ھەربى
- (3) تامىڭ كىسە ھەربى
- (4) تاملى كىسنىڭ كىسە ھەربى (۴)
- (5) كىسنىڭ تاملى كىسە ھەربى (۵)
- (6) تاملى كىسنىڭ تاملى كىسە ھەربى (۶)
- (7) تامىڭ تاملى كىسە ھەربى (۷)
- (8) تاملى كىسنىڭ تاما ھەربى (۸)

گوروروك كى، كىسنىڭ ھەر عملەياتىدا 8 قەدەر چىقارماق، او زامان اوشاق
 32 و بىلە بىر آزادا چوق، قەدەر يىلمەلى دىر. بۇ ايسە اوشاقلارنى چاشدىرماقدا
 باشقا بىر شەيى دىگىل دىر. بۇ ھال مەكتەپلەرىمىزنىڭ چوقلارنىدا مەشھەدە
 اولونماقدا دىر.

ییزجه اوشاق کسر عملیاتی نیک آگلاقلی اولاراق ماهیتینی یلمه‌لی دیر. اوشاق قوی بیر شئی قانسین، قانديقدان سوگرا اونى هانکی اصول ایله اجرا ایدیرسه ایتسین، عیبی بوقدور.

اوشاق چنین بوللار ایله گیدمسه، معلم اونا آسان بوللار گوسترمه‌لی دیر. اما اوشاغی او «چین بوللاری» یلمه کده‌ده محروم ایتمه‌لی دیر.

کسر عادی نیک ضرب و تقسیم بجه بنجه معلم ایله ریدن کسر عادی نیک آرتماسینی و اکسیلمه‌سینی آگلاقلی صورتده اوشاقلارا قانديريدقدان سوگرا کیچمه‌لی دیر. چونکه ضرب و تقسیمده بوللار اولديقجا لازم دیر. بونی‌دا اوز بئرینده اثبات ایدمجه گیک. کسر عادی نیک آرتیریلماسی و اکسیلمه‌سینه ایکی آیدا صرف ایتسهک، بیر شئی ایترمه‌ریک. چونکه عین زماندا ییز اولاریک تاما تقسیمى و ضربینی اوگرمه‌ریک. بعض معلملر نه‌ده‌سه کسر عادی نیک آرتماسی و اکسیلمه‌سینی آیری «تاما ضربی» و تقسیمینی ده آیری کیچیرلر. بو ایش اوشاقلاری جوق چاشدیریر. فلان کسری آرتیر و فلان کسری تاما ضرب ایت دیدیکده اوشاقلار اولاریک هر بیرینی باشقا بیر شئی ظن ایدیرلر. کسر عادی نیک ضربینی همیشه کسریک، تاما ضربیندن «کسریک آرتماسینان» باشلامالی دیر. و بونی‌دا بویله قانديرمالي دیر:

دوتاق که $\frac{2}{12}$ بی 3 ضرب ایتمه‌گی قانديريريق؛ بونی اولجه عیانی قانديريريق، بونی اولجه عیانی بوللارلا قانديرماق لازم دیر. اوناگوره معلم اوشاغیک بیرینه بیر آلا ویریر و اونى 12 مساوی یرره بولمه‌ک لازم اولدوغونو سوبله‌یر. اوشاق بولور. سوگرا ایکی پای کوتورولمه‌سینی سوبله‌یر. اوشاق ایکی پای کوتورور و یازی تاخاسینا یازیر:

معلم:

— اون ایکیده 6 پایدا گونور .

اوشاق $\frac{6}{12}$ پایدا گونورور و بونی‌دا یازی تاخاسیندا یازیر و سوگرا $\frac{2}{12}$ آلمایى اوشاغیک بیر الینه $\frac{6}{12}$ ده دیگر الینه وروب، اولاری مقایسه ایتدیریر. طبعی که بورادا اوشاق $\frac{6}{12}$ نیک $\frac{2}{12}$ دن آرتیق اولدوغونو سوبله‌یه‌جک دیر .

مەلۇم:

دەن نېچە دېمە آرتىق دېر. $\frac{2}{12} + \frac{6}{12}$

دەن 3 دېمە آرتىق دېر. $\frac{2}{12} + \frac{6}{12}$

سوڭرا مەلۇم اونى يازى تاخاسىنا باقۇدېر.

يىز نە ابتدىك كە $\frac{2}{12}$ ، 3 دېمە آرتىق دېر؟

- يىز اونىك سورتىنى 3 دېمە آرتىق دېر.

- ابتدى سىز $\frac{3}{14}$ ى 4 دېمە آرتىق يىگىز كۆرەك. آرتىق ارالار: $\frac{12}{14} = \frac{4 \cdot 3}{14}$

شاگرد كۆرەك يىگىز كە $\frac{12}{14}$ يازدى.

دېمەك كىرى يىر نېچە دېمە آرتىق (ياخود ضرب ابتەك) بىچون نە

ابتەك لازم دېر؟

- او كىرىك سورتىنى او قدر دېمە آرتىق لازم دېر.

يىر نېچە گونىك بىچىدە! كىسىكى 30 مىئال و مىئەلە كىچىدەكەن سوڭرا

كىرىك تاما سورتىنى (اكسىئەك يولىلە سورتىنى) او كىرەمە باشلار. عىانى

بول كە اولكى كىيى كىدەر.

مەلۇم:

دېمەك كە كىر عادىنى داھا نە طور آرتىق (ضرب ابتەك) اولار؟

كىرىك مىخىجىنى مەين عدد دېمە اكسىئەك ابتەك ضرب ابتەك.

مەلۇم:

- دېمەك كىر عادىنى نېچە جور آرتىق اولار؟

- ابكى: كىر عادىنى يىر نېچە دېمە آرتىق (عدد تاما ضرب ابتەك) بىچون

يا اونىك سورتىنى او قدر دېمە آرتىق، و ياخود مىخىجىنى او قدر دېمە اكسىئەك دېر.

كىر عادىنىك يىر نېچە دېمە اكسىئەك سى دە بو پىرەنسپ اوزرە قاندىر بىلپ
آخىردا بو نىجە بى كمالى دېر!

- يىر كىرى يىر نېچە دېمە اكسىئەك تەقسىم ابتەك بىچون، يا اونىك
سورتىنى او قدر دېمە اكسىئەك و ياخود مىخىجىنى او قدر دېمە آرتىق.

كسر عادىنى كسر عادىيە بولمەگى دە و ضربى دە بو پرەنسېپ اوزە قاندىرماق اولار. دوتاق كە كسر عادىنى كسر عادىيە ضرب اىتمەگى قاندىر بىرىق.
 $\frac{3}{7} \times \frac{4}{5}$ بورادە يىز بويلە دىمەلىك. ايندى بەدەك يىز كسرى تاما ضرب اىتمەگى يىلىرىك. اونا كورە $\frac{3}{7}$ ى موقتى تام اىتمەك اىچون مخرجىنى آتوب ضرب ايدەك:

$$\frac{3 \cdot 4}{5} = 3 \times \frac{4}{5}$$

فقط $\frac{3}{7}$ يك مخرجىنى آتيدىدا يىز اونى 7 دفعە آرتىردىق.
 بناء عليه: حاصل ضرب $\frac{3 \cdot 4}{5}$ دە يىز اىستەدىگىمىز حاصل ضربىدەن 7 دفعە آرتىق اولدى. اونى اوز قىمتىنە سالماق اىچون $\frac{3 \cdot 4}{5}$ ى 7 دفعە اكسىلدەك. اونا كورە مخرجىنى 7 يە ضرب ايدەك:

$$\frac{3 \cdot 4}{7 \cdot 5} \text{ دىمەك كە:}$$

بورادا چوجوق آيدىنچە كورور كە، كسرى $\frac{12}{35} = \frac{3 \cdot 4}{7 \cdot 5} = \frac{3}{7} \times \frac{4}{5}$ كسره ضرب اىتمەك اىچون صورت-صورتە ضرب اولتوب صورت يىرىندە، مخرج دە مخرجە ضرب اولتوب مخرج يىرىندە يازىلمالى دىر.
 كوردىگىزمى، كسرىك كسره ضربىنى قاندىرماق اىچون اونلارىك آرتماسى و اكسىلمەسىنى ايلەرىدەن يىلمەك اىجاب ايدىر. كسرىك كسره تقسىمى دە بو منوال ايله قاندىر يىلىر. دوتاق كە:

$$\frac{5}{6} : \frac{4}{7} \text{ لازم دىر.}$$

يە بويلە سويلەيە جەيك!
 يىز ايندىيەدەك كسرى بالىگز تاما بويلە يىلىردىك. اونا كورە $\frac{5}{6}$ ى موقتى

اولاراق تام اىتمەك اىچون اونىك مخرجىنى آتوب $\frac{4}{7}$ ى 5 بولەك:

$$\frac{4}{5 \cdot 7} = 5 : \frac{4}{7}$$

اما يىز $\frac{5}{6}$ يك مخرجىنى آناندا، اونى 6 دفعە آرتىر بىش اولمىشدىق.

بناء عليه: $\frac{4}{5.7}$ دە حقيقى قىمتىدىن 6 دىفە كىچىك كۆرۈنۈپ، اۇنى ئۆز قىمىتىگە سالىماق
ايچىن 6 دىفە آرتىرماق لازىم دىر:

$$\frac{6.4}{5.7} = \frac{5}{6} : \frac{4}{7} \quad \text{دىمەك كە:} \quad \frac{6.4}{5.7}$$

بورادا اوشاق نىسبە باقۇپ كۆرۈر كە، كىسرى كىسرى تەقسىم اىتمەك ايچون،
مقسومىك صورتىنى. مقسوم عليهك مخرجىگە ضرب ايدوب صورت؛
مقسومىك مخرجىنى مقسوم عليهك صورتىگە ضرب ايدوب مخرج يازمالى دىر.
كۆرۈلدۈگى اوزىر بورادادا كىسرى تاما بولمەگى يىلمەك لازىم ايمىش.
شەبىز كىسرى عادىنىڭ كىسرى عادىگە ضربى و تەقسىمىنى دىگر بوللار ايلەدە
قاندىرماق اولار و لازىم دىر. آنجاق، فكىرىمچە، بو اساس قاندىرىلدىقدان
سۆگرا، دىگر اصوللار را مارجت اىتمەك قائىدىلى دىر.

اوز تەجرىبەمدە بويىلە اىتمىشەم و موقتەدە كۆرمىشەم. كىسرى عادىنىڭ
اختىصارىنى قاندىرىلدىقدادا نىسبە كىسرىك تاما ضربى و تەقسىمى لازىم دىر. مثال:
دوتاق كە $\frac{4}{12}$ ى 4 ايلە اختىصار اىتمەك لازىم دىر. اوندان اوتىرى صورتىنى 4.
بولەك: $\frac{1}{12}$.

فقط يىز اوندان $\frac{4}{12}$ ى 4 دىفە اكسىلەدىك. اوز قىمىتىگە سالىماق ايچون 4
دىفە آرتىرات. اوندان اوتىرى $\frac{1}{12}$ ىك مخرجىنى 4 دىفە اكسىلەدەك: $\frac{1}{8}$. اعتراف
اىتمەلىز كە مەكتىلەرىمىزىك چو غوندا بو سەكت كىسرىك اختىصارىنى يالگىز
«كىسرى اختىصار اىتمەك ايچون، اۇنىڭ صورتىنى و مخرجىنى عىن عدد دىفە
اكسىلەتمەك لازىم دىر» دىمەك ايلە كفايەتلىرىلەر. بو ايسە دوغرى دىگىل.

كىسرى عادىنىڭ تاما ضربى و تەقسىمى (آرتىماسى و اكسىلەمەسى)، اۇنلارى
توچىد مخرج اىتمەك زامانىدا لازىم دىر. فرض ايدەك كە $\frac{4}{5}$ و $\frac{3}{7}$ ى توچىد مخرج
اىتمەك لازىم دىر؛ بو ھەت مەكتىلەرىمىزىدە مەخانىكى قاندىرىلىر. اوشاغا «يالگىز
كىسرىلەرى توچىد مخرج اىتمەك ايچون، ئايلان عمومى مخرجى، ھەر كىسرىك
آيرىجا مخرجىگە بولۇپ صورتىگە ضرب اىتمەلى دىر» دىيلىر. سېنىنى چو چوقدان
سوردىقدان، كۆزلەرىنى دوگمە كە باشلايور... نىچە كىسرىلەرىك توچىد مخرجىنى

معلم بویله قاندریلمالی دیر: $\frac{4}{5}$ ایله $\frac{3}{7}$ نیک مخرجله رینی 35 یازدبقدا، ییز اونلاریک آیری - آیری مخرجله رینی آرتیرماق، $(\frac{3}{35}, \frac{4}{35})$ ایلمه که I نجی کسری 7 دفعه، II نجی کسری ایسه 5 دفعه اکسیتدیک. اونلاری اوز قیما تارینا سالماق ایچون، $\frac{4}{35}$ ی 7 دفعه، $\frac{3}{35}$ ایسه 5 دفعه آرتیرمالی ییق. اوندان اوتری $\frac{4}{35}$ یک صورتینی 7 به، $\frac{3}{35}$ یگکینی 5 ضرب ایتمه لی دیر: \times

$$(\frac{3}{7} =) \frac{15}{35}, (\frac{4}{5} =) \frac{28}{35}$$

ایندی اوشاق قانمالی دیر که، اونا گوره ییز تابدیغیمیز عمومی مخرجی (35) .. هر کسریک آیری - آیری مخرجینه بولوریک که، گوره ک اونیک مخرجینی نیچه دفعه آرتیرمیشیق، یعنی او کسری نیچه دفعه اکسیتدیمیشیک. و اکسیتدیکیمیز دفعه ده صورتینی اوندان اوتری آرتیریریق که، کسریک قیما تینا خلل ده گمه سین. مثلا: کوتوردیکیمیز مثالا: $\frac{4}{5}$ ایله، $\frac{3}{7}$ ده 5 و 7 مخرجله رینی نیک عوضینه تابدیغیمیز عمومی مخرجی، یعنی 35 ی یازیریق:

$\frac{4}{35}$ و $\frac{3}{35}$ بویله ایندیکده $\frac{4}{5}$ یک و $\frac{3}{7}$ یک هره سین نیچه دفعه اکسیتدیکیمیزی یلمه ک ایچون 35 ی 5 بولمه لی دیر. بولدیکدن سوگرا باقوب کورو - روک که اون ییز 7 دفعه اکسیتدیمیشیک. اوز قیما تینا سالماق ایچون صورتینی 7 دفعه آرتیرمالیدیر، اونا گوره ده: $\frac{28}{35} = \frac{7 \cdot 4}{35}$ یازمالی ییق. 35 ی II نجی کسریک، یعنی $\frac{3}{7}$ یک مخرجینه بولدیکده، گورو روک که اونی 5 دفعه اکسیتدیمیشیک اونی اوز قیما تینا سالماق ایچون $\frac{3}{35}$ ی 5 دفعه آرتیرمالی دیر:

$$\frac{15}{35} = \frac{5 \cdot 3}{35}$$

کسر عادی نیک آرتماسی و اکسیلمه سین اوشاقلارا گوزله یچ، او گره تدبیکدن سوگرا، تحویل التازیل (خیردالاما) و تحویل الصاعد (بوتوله تمه) بی ده قاندریماق و براقیتی حل ایندیرمه ک آسان اولاجاق دیر. مثلا: $3\frac{2}{6}$ بونی لونا جه - ویرمه ک لازم دیر.

اوشاقلارا بونی، بویله چتین ییر طرزده او گره دیرلر:

$$133\frac{1}{3} = 120\frac{40}{3} = 120\frac{80}{6} = 40 \times 3\frac{2}{6} \text{ کبر و نکه.}$$

$$(2) 32 \text{ لوت} \times 133 \frac{1}{3} = 4256 \frac{32}{3} = 4266 \frac{2}{3} \text{ لوت.}$$

بورادا نە قدر وقت ايتدىكى آيدىنجا كورولور. حالبوكة كسر عادى نىڭ تاما ضرب پرىنسىپى اوزره بونى چوق تيز حل ايتەك اولاردى:

$$\frac{2}{6} \text{ بوت} = \frac{32 \cdot 40 \cdot 20}{6} = 4266 \frac{2}{3} \text{ لوت.}$$

وياخۇد، دوتاق كه $6 \frac{2}{5}$ لوتى بوتاچه ويرمەك لازم دىر:

$$\frac{2}{5} \text{ لوت} = \frac{32}{40 \cdot 32 \cdot 5} \text{ بوت} = \frac{1}{200} \text{ بوت}$$

ايندى بويلە بىر سوال و بويلە سيلەر: ياخشى، $\frac{1}{12}$ آر شىنى سازىنە چە ويرمەك
 اىچون 3 (آر): بولدىكەم كەمى $\frac{1}{12}$ آر شىنى 3 دفعە اكسىلدېرىك. البتە
 خاير: آتچاق $\frac{1}{12}$ آر. 3 آر $= \frac{1}{36}$ (ساز) يىنە $\frac{1}{12}$ آر شىن ابلە $\frac{1}{36}$ سازىنىڭ
 ماددا تىقلىق بوقدور، تفاوت يالگىز عدد اعتبارى ابلە دىر. دوغرىدا $\frac{1}{12}$ ، $\frac{1}{36}$ دن
 3 دفعە آرتىق دىر.

موضوعىمىز يالگىز كسر عادى نىڭ ضرىنە و تقسىمىنە عائد اولدىقندىن،
 اوزگە عملياتى حقىقەتە يىر سوز سويلەمەكچە كېك؛ فقط اونى قىد ايدەك،
 عمومىيە مەكتەپلەرىمىزدە رياضيات درسلىرى چوق قتا حالدا كىچىلەر و كىچى
 معلملەرىمىزە بو ويا دىگر درسلىرى حقىقەتە پراقتىق يوللار كوستەرنەن بوقدور.
 بو يولى كوستەرمەك ايلك دفعە «يىڭى مەكتەپ» مجموعەسى نىڭ بونونا
 دوشورسەدە، ئاسفەر كە، بو مجموعەدە معلم كىلەسى ياقىندىن چوق آزا اشتراك
 ايدىر. رياضيات درسلىرى حقىقەتە پراقتىق يوللار كوستەرمەك تىشپاقتىدە بولونان
 (خ. م.) يولداشادا تشكرام ايدىرىك.

تدریس و تربیه دهن عملی قسم

کند تصرفاتی ساحه سینده چوقوقلار بک روحی حاللاری و مراقلاری.

بازاتی: سه رغی یفسقایان.

(معارف قومیسار لیغینیک تطبیقات استاسیونینا منسوب II درجه لی مکتبیک تجربه لهرینده ندیر.)

سوک ابله رده دقتیمیزیک بویوک قسمینی چوقوقلارلا گورولن ایشیک عملی طرفینه ویرمیشدیک. تدقیقات یاپیردیق، آنکه تلر دولدوزوردوق، تدقیقاتا مخصوص نتیجه لهری قید ایدیردیک، دیاغراملار، بلانلار چیزیردیک، داها نه لهر اجرا ایدیردیک. یالکز چوقوقلاریک حساسیتلهرینه، روحی مراقلارینا و یاشا-دیقلارینا عائد هیچ بیر شیئی ایتمه ییردیک. بو ساحه بی اونوتمیشدیق. بونیگله برابر، گوستریلن جهتیک فوق العاده اهمیتی واردی.

شادلیق حسی تونیندا اولان ایشلهریک تأثیرلی اولدیغی، چابوق ابله رله دیگی و اعلا نتیجه لهر ویردیگی آیدیندیر.

مکتبیک اُکین ییرلهرینده چوقوقلارلا کند تصرفاتینا عائد ایش تعین ایتدیکده تصرفاتیک جور جور نوعلهرینه اولان مراقلارینی نظره آلمالیدیر.

چوقوقلاریک روحی مراقلارینی، ایفا ایتدیکلهری یازی موضوعلارلا داها آجیق آکلاماق ممکندیر.

بو مقاله ده بن ابکی کند مکتبیک چوقوقلاری «باز، یای و بایزدا نیم سودیکیم ایش» سرلوحه سینده موضوعه عائد یازی ایشلهریندهن بیر طاقم چیقا-ریشلار تقدیم ایتمه ک ایستردیم.

چوق اولاندادا شاد و هوسله ایش گورولور. پاییزدا ایشله‌میی بن کته آرتیق سورمه، چونکه کلم‌لیکده آتلی آتسیز ایشله‌ین آدام چوق اولور.» (4-غرو-بوک طلبه‌سی یاز.)

آشاغیدا گوستریلن موضوع چوق آدامیک اشتراکیله عمله کلن زحمنی تصویر ایدیر. (موضوع بوتون گوتورولمیشدیر). «قارتوبو اُکمه‌نیک اوزو یازدا چوق سوبملی ایشدیر. او جهته بونو بن آرتیق خوشلایرامکه اُکبن بیرینده آدام چوق اولور. قاری لاریک گولمه‌سی اُکینچیلریک فرح ایله آتلاری سله-مه‌سی اطرافنی قابلایر. یابدا چوق خوشلادیغیم ایش-اوت بیجیتدیر. چمن‌ده بیجینچیلر ماهنی اوقوبورلار، حکایه سوبله‌یرلر، هر طرفی گولوشمه آلیر. کلتیلر جینگیلیدی. پاییزدا ایسه قارتوبو قازماغی بک سورمه. بورادا قارتوبو بشیر-مه‌ک داهادا مراقلی دیر. «چوق-چوق قازمیسکیز؟ چوق قازمیسکیز؟» - «دوغروداندا چوق دیر!» بوبله سسله‌ری اوردان بوردان قولاغیکیز تیز-تیز چالیر. - بودیر بنیم یازایله‌جه‌گیم.» (4-غروبوک طلبه‌سی).

مکتب طرفینده ن تکلیف ایدیلیمش آنکه ته چو چوقلاریک ویردیگی جوابلار چوق آدامیک اشتراکیله اولان زحمنی نه سییه سودیکلرینی ییزه ایضاح ایدیر. (آنکه‌تیک مضمونو بوبله‌دیر: چو چوقلاریک نه جورده ایشله‌مه‌یه مراقی آرتیق دیر: بوتون غروب ایله، تک، یوقسا آرتیل ایله و نه سییه؟)

یگی ییمه بعض چو چوقلار یالکز بیر آظرافت یاماق، شبتلیک ایتمه‌ک ایچون آدامیک چوق اولماسینی ایسته‌یرلر. «غروب ایله ایشله‌مه‌ک داهادا فرحلی دیر، اوندان اوتریکه ظرافت ایدیر بک، قاجیشیرق، بیر بیریمیزیک کوره گینی قایب آلیرق.» «اویناماق، گولمه‌ک بیر بیریمیزه سو آتماق، ساواشماق مراقلیدی.»

دیگرلری بواشه باشقاجور یاناشیر. آخیر کیلاریک نظرینجه، چوق آدا. میک اشتراکیله اولان ایشله‌رده آسانلیق عمله کلیر: «بوتون غروب ایله ایشله‌مه‌ک یاقشیدیر. هم شاد و سسلی کوبلی اولور. هم ده هر بیر نفریک بونونا آزا ایش دوشور.» چو چوقلاردان چوقلاری، بو صورته یایلان ایشیک جلد اجرا اولونماسینی ملاحظه ایدیرلر. «بوتون صف ایله اجرا اولان ایش داهادا فرحلی، دیزی اولور، تیز عمله کلیر.»

چو جوقلاردان چوغودا زحمته عائد و تیرمه لریك راسبونال تشکیل اولونا. سینی خواهین ایدیرمه. «البته هر بیر شبنی دهن آرتیق بن بتون غروب ايله ایشله. مهی سورمه. زیرا بویه ایش شاد، دیری و محبتلی کچیر، تیز و یاقشی حصوله کلیر. فقط غروبيله ایشله بیر کهن چو جوقلاری تشکیل ایشله می. عکس تقدیرمه ایشله نیله جک سده ایشله بیر اوقدر محبتلی لیک اولما جاقدیر.»

زحمتیک نوعلرینه مخصوص و تیرمه لردمه چو جوقلاری جلب ایدیر. «قارتوبو قازماغی بن سورمه، چونکه عمومیتله بیر قازماغی سورمه» (4- غروبوک طلبه سی). «بازدا گوگرتی سوو ارماق بنیم سویملی ایشیمدیر، زیرا سو تاشیمانی بن چوق سورمه» (4- غروبوک طلبه سی). «بایزدا آلم، کیله نار، گوالی و گوگرتی درمه پی بن خوشلایرام. بونلاری آدام یغیب ساقلایر و سوگرا سیر. بو ایش بگا اونو گچون چوق خوشدیر که، آدام چقیر آلم آغاچینا (و باشقلارینا) و آلملاری دریب بانیندا کی ویدر مه قوبور.»

آشاغیدا گوستریله ن منالار، ایش حادنه سی نیک و بر دیک کی کوکل خوشلوغونا ییمه کده ن آلتان لذتیک ده ملحق اولماسینی اثبات ایدیر. گینه همان قیز بویه یازیر: «کلمی کسب آبار اراق پیچاقلا اوزه گینی سو یوب ییمه گی یابدا آرتیق سورمه»، دیگر یسه یازیر: «اود قلامانی بن سورمه، چونکه قارتوبونو آدام اوستونده یشیر یب سیر.» ییمکده ن آلتان لذتله ر چو جوقلاری بیر چوق نباتلارلا و غراشماغا جلب ایدیر، محبت باغلاتیر.

چوق واقیت چو جوقلاریک میوه لره و نباتلار اولان رغبتله رینده بورونا یخود گوزه مخصوص احتسسالار، داد احتساسیندان اوستون اولور. «مکتبه قولوبنیقای شیتله مه پی بن چوق خوشلاردیم. قولوبنیقا نه گوزمل چیچکله بیر؛ چیچکله ری ده آغ و بویوک اولور. ناتلی. قیرمیزی میوه لره ده گده ن سوگرا چوق گوزمل و عطری ااورلار.» (3- غروبوک طلبه سی یازمیش) «نوخودوک دینه دیک آغاج ساچماغی بن سورمه، چونکه سارمانا جاق ینغلاری بوقاری سارما شیر. نوخود بویوک چیچکله رله چیچکله یر. او واقیت که یشیر، بویوک، گوک و وزون- سوو قایقلی میوه لری ااور. باق بونو گچون بن بو ایشی سورمه.» (3- غروبوک طلبه سی).

چوجوقلاریك یاشادیقلاری ئەستەتیک حاللار حقیقتاً درین اولور. ئەستەتیک سیلەر زحمیتك چور چور ساحهلەرنە (چیچكلیك، مالدارلیق و الخ کیبی) بویوك محبت باغلایر. آلمانی تمیزلەمەك خوشدیر «اوندان اوتریکه آلمانا یاخشی چیچك آجیر» (آنکه تەن گوتورولمیشدیر) قولونبقانیک آلاسنی ایشەك گەدە خوشدیر «اوندان اوتریکه یابراقلاری چوق یاقشی دیر» عومیتلە چیچکلەرە عائد ایشلەری اوشاقلار سومه بیلمەیرلەر، چونکه چیچکلەر گوزەلدیر و عطری قوقوبورلار... مکتییک آکین بیریندە چوجوقلار نە کیبی شیلەر یجرمەك ایستەیرلەر؟ سوالینا جواب اولاراق، اکتری چیچك اکەمی گوسترمیشدی. آریلقدا ایشلەمەك اوشاقلاردا بعضا ئەستەتیک هیجان (emotsja) دوغوروز. چرچیولەری موملاماق خوشدیر، «اوندان اوتریکه موم قوقوسی گلیر». آنالیقلاری کسمەك گەدە خوشدیر «اوندان اوتریکه آریلار آدمی احاطە ایدیر». ومەچی دوتماق ایی دیر «چونکه آل دە گن کبی آریلار چوق گوزەل صدا قوباریلار، ویزیلدا ییرلار».

عمومی منفعتی حاوی سیلەردە (کند تصرفاتی، عائله و غیرە ایچون منفعت ویرمەك) چوق واقیت اوستون رول اوینایر. «چمنە گیمەك، پرنجی بیچمەك، دیرلیك گوگرتیلەرنی سوارماق، اوت ییماق یایدا منیم سوکیلی ایشلەریمدەندیر. بو ایشلەری بن اونو گچون سورمەك بونلاریك هامیسی عائله بزیک احتیاجیندان اوتری لازمدیر» (4- غروبوك طلبەسی یاز). چوجوغوك لکلەر ایچون ییری قازماسی همان یازدا تویراغیک یاخشیلاشماسی نیتلەدیر.

بعض چوجوق بین گتیریب ییرە توکور. بودا تویراغی قوتلشدیرمەك ایچوندیر. عادتاً بو شکلدە ایشلەری چوجوقلار سومەزلەر. فقط اونلار مکتبه مخصوص آکین بیریندە اساسی ایشلەریك غایلی قوبولوشونا منفعت ویرمەك ملاحظەسی ایلە مسئلە یە باناشیرلار. «سنيك فکریگچە ییز نە ایچون کند تصرفاتی ایشلەری ایلە مشغول اولوروق؟ سوالینا جواباً نوو- دەرەوینسکی مکتیینیک 3 نجی غرو- پونا منسوب طلبەلەر یازمیشلار: «کند تصرفاتی ایشلەرنی داهادا یاقشی اجرا

اىتمە كەدن اوتىرى. 4 نەنجى غروبوك طابەلەرىسە: «مدنى تصرفاتىك ايشلەرنى اوگرەنىپ اجرا اىتمەك اىچون كە، يىزدەدە اوچ ئارالالى سىستەمىك عوضىنە چوق ئارالالى سىستەم اولسېن،» دېە جوابى داھادا قونفەرت قىلمىشلار.

ئارىشكىن مەكتىپىنە مەنسۇب 4 نەنجى غروبوك طابەلەرى بۇ مەسىلە يەلگىز يىلگى كىسب اىتمەك سۈگىسى ملاحظەسى اىلە ياناشىر. 50% ياقىن طابەلەرى يىلگى قازانماق. كەند تصرفاتى ايشلەرنى تەلىمى نىتە تەجرىبە اىتمەك خواھىشىندە. دېرلەر. «كەند تصرفاتىمىزى اوگرەنمەك، اھمىيىتى مەن اىتمەك اىچون، نە كىيى ماكتىلارمىز، آلەمىز وار؛ نە جور ئوراغى يىجىرىك؛ تەجرىبەوى يىرلەردە و كەندلەرە مەخسۇس اكين يىرلەرىندە مەخسۇلات نە جور مەلە گىلەر؛ فرقىنىك سىيلەرى نەدن عبارتدېر والىخ... يىلمەلىك. ئاخىل پىس مەلە گىلەر، سىيىنى تەدقىق ايدەرەك كۈسترمەك، ياقشى مەخسۇلات آلەمىنىك يوللارنى اوگرەتمەك گر كەدېر» (5- غروبوك طابەسى ياز). «اونوك موضوعىنى تەدقىق اىتمەك و جەمىع تصرفاتى بىزىم ئاھىدە...» (5- غروبوك طابەسى ياز).

- «كەند تصرفاتىنا عائد تەجرىبەلەر ياقماق و ئىباتلارنى مەشھەد اىتمەك سىنىك خوشوگا كىلەرمى؟» سوالىنا چوقچولار ھامىسى بىرەر مەبىت جواب وىرەرلەر.

عمومىيەتە سودىكەلەرى ايشلەرە دائىر سوالىك جواپىندا يىلگى سۈگىسى ماتىوى (motiv) اظھار ايدىلمە يىلمەيىر. بىر چوقچوق شۇكر قامىشىنى يىغماغى سۈر. «قامىشى يىغىدىقدان سۈگرا چكىرىدىلەر. قوتە گىلەرىلمىش يىرلەردەن ھانكى. نىك چوق مەخسۇل وىرمەسىنى مەن اىتمەك آرتىق مارقلى ايدى». (مەزكۇر چوقچوق بويە يازمىش). بىر قىز چوقچوغۇدا ئىباتاتى سۈوارماغى چوق سۈر. «لەك سۈواران قابدان سۈتۈكۈلدەكە جلد قوروماسى چوق تەجىلى ايدى». (مەزكۇر يازمىش).

بۇ سەدالەرى دقت اىلە دىگەلمەلىك. چوقچوغۇك زەھمىتە عائد دىرىن انجە. لىكەلە، رۈھى ھاللارنىك الوان شەكلەرى قارشىمىزدا شاعرانە نەقش باغلايىر. چوقچولوغۇ تەدقىق اىتمەك، اوگرەنمەك نەقشە نەظرىندەن بونلارنىك ھامىسى عوضىنە ماتىرياللار دىر. آنجاق بۇ آزادىر. گىندەكەچە اونلارنىك زەھمىتىنى تەشكىل اىتمەك.

فکريله بو ماتیرياللاری بیز استفاده به آلمالی یق. چوقوق اینته رله رینیک مختلف اولاراق بیر بیرلرینه بعضاً مغایر کلمه سی، روحی حاللارینیک اکثر اوقات ایندی بیدو۔ آل خصوصیتلرینده ن آسيلماسی حقیقت ايسه ده، گنه بو جهتلاری مقایسه ایدیر که ن عمومی نوتالار بولماق امکان خارجنده دگیلدیر. همان بو عمومی نوتالاریک اوزم رینده چوقوغوگ زحمتینی تشکیل ایشمه ک اوتلار ایچون آرتیق مراقلی دیر. البته بورادا ارايه ایدیلن ماتیرياللار، معین و دوزگون نتیجه لر چیقارماق ایچون کافی اولایلمه ز. زیرا بورادا بالکُر بیر مثبت مامه تله ر (momentum) تور ایدیلیمش دیر. فقط بونیگله برابر گنده چوققلار ایچون تیپک خطله ر بیان ایدیلیمه میش دگیلدیر.

چوققلاریک زحمتی ایچون اویغون محیط حاضرلاماق؛ اوتلاریک نهنه تیک طلبه رینی بتر درجه ده تأمین ایشمه ک؛ همان زحمتی اویله شرائط اوزمه ره قور۔ ماق که، چوققلاریک اوتنامالارینا، واقیتلاریک خوش کیچیمه سینده امکان و موقع اولسون، بو اویوتلار زحمت ایله بیرلشسین یانوبته دوشون یاخود زحمته اویوتلار علاوه ایدیلسین؛ حاصلی، چوققلاریک داها دا سونج و مراقله ایشله مه سین، مشاهده لرینیک گیشلنمه سین امکان ویرمه ک؛ گوردینکلره ری مکتب ایشلرینیک اهمیتینی دوشوندورمه ک و بللی ایشمه ک که، بو ایشله ر ایتصرفاتینا عائد زحمتیک ساحه سینده ده بویوک اهمیت کسب ایدیرلر۔ بوتلاریک هامبیسینی اجرا ایشمه ک نییله همان ماتیرياللاری آتالیز ایدرمه ک درینده ن او گرنه لی ییک۔

گوستریلن بولدا تدقیقاتی ذاهادا وسعتلیرمه ک، درین قیلماق مراقبیز اولمزدی.

مکتبده دیوار غزته سی حقیندا

نضا مکتبینه جانلی - مراقلی دیوار غزته سی یاراتماق جتین ایشدیر. تقید قورقوسی ایشی انکه له سالیر.

دیوار غزته سینده بیر بارا سهولر و نقصانلار کوسه ریلدیگده، ال اوسنو قیل و قال باشلانیر. مقاله یازانی ده موغوزیادا تهمتلندی ریرلر، آختاریرلار، هده

له‌یرلەر، قورقودورلار و بویه‌لیکله‌ده دیوار غزته‌سینده چالبشماق هومسیندن سالیرلار. بونا گورده مکتب دیوار غزته‌سیده مکتبک حیاتینی اولدوغو کیی تصویر ایدمه‌یر. لاکن بو غزته‌لری او قودیقدا هرشیئک نوزیرینده بولوندوغو هیچ یر اگری - اسکیک، اولمادینی و تام %100 یاقشی اولدوغو گوزه چاریر. حتا او قادار یاقشی و احتیاجسیز که، یازماغا یر شئی قالماشیدیر! اونا گورده یازمیرلار، یازیلانلاردا تعریف و توصیفدن عبارت اولور. بو جور غزته‌لرده ده جهان انقلابیندان، جهان ایشچی حرکاتیندان بحث اولونور. قضالاردا بو جور جهان مقیاسلی مسئله‌لرله اوغراشیلیر. بونو داها آرتیق سه‌ور لهر. بویه‌که دیوار غزته‌سینده یازیلان ماته‌ریاللاریک %99 ی همان جهان مقیاسیندا مسئله‌لره عائد اولور. دیوار غزته‌سینه آنجاق رسمی فورمال صورتده یاناشیلیر. یر مای بایرامی مناسبتله اوزون - اوزادی مقاله‌لر یازیلیر، هامیسی دا بو بایرامیک مناسبتدن دم وورور، لاکن بو بایرامیک مکتبده گیدیشی و آپاریلیشی خصوصیندا یر کلمه‌ده اولسا، کیسه یازمیر. باخود اوقتیار انقلابی بایرامی. ینده همان اوزون - اوزادی مقاله‌لر؛ لاکن مکتب حقینده ینده هیچ یر کلمه!

دیمه‌ک که، جهان مقیاسیندا بویوک حادثه‌لر مکتب حیاتینا توقونمور، مکتب کناردا قالیر: نوز حاقیندا یازماغا یر شئی یوق! قالماشیدیر! هامیسی یازیلماشیدیر!

ایمیدیک دهرس ییلینده نوخابه‌داغوزی تیخیقومیندا حقیقی یر دیوار غزته‌سی یاراتماق ایسته‌دیلهر. روس دیلی دهرنه‌کینده بو مسئله طلبه‌لر طرله‌فیندن میدانا آیلدی. یخی دیوار غزته‌سی چیقارماق فکریته دوشدیلهر. عمومی اجلاس‌دا بویه قرار چیقاردیلار که، جهان مقیاسیندا مسئله‌لر حاقیندا اوزون مقاله‌لر یازیلما-سین، یازیلان ماته‌ریاللاریک هامیسیدا آنجاق مکتب حیاتینا عائد اولسون و همده مکتب حیاتینان آلینا موضوعلار خصوصیندا یازیلین.

بو فکره ضد گیده‌لهرده اولدو. بونلار بویه دییردیلهر:

(1) مکتب حیاتی خصوصیندا یازماق لازم ده گیلدیر؛

2) ماته ریال آ ز تایلار؛ چونکو مکتب حیاتیندا او قادار گوزه چاربار حادثه لر اولمور؛ غزته مراقلی اولماز، مراقلی اولمادینی ایچینده کیسه اوقوماز.

لاکن بیرنجی نومروده درج ائتمک ایچین مکتب حیاتینا عائد گونده ریلن ماته ریالار دیسیکجه مراقلی و اشته ریللی ایدی.

مکتب آدمینستراسیاسی، قناعت یوقلورباراق، قادین جماشیرینه اوقشار قیسا بیر جماشیر تیکدیر میشدی.

غزته دهده قادین باتالونو گیمیش بیر شاگردک شکلی چیقر و دانیشیق طرزیندهده بیر مقاله:

- محمد، سن اوغلانساک یوقسا قیز؟

- گولمه، احمد، گولمه: مکتبمیز قناعت ره زیمی گودور.

بو نومروده یشک و باتاق اوتاقلاریندا کی توز - توبراقلار، معلملرک درسه گلمه دیکه لر، درس بوراقدیقلا ری والخ حاقیندا قیسا - قیسا مقاله لر واردی.

اوقتایر انقلابینی دا تحقیقوم معلمی طره فیندهن چکیلیمیش شکل تمیل ایدیردی. بو شکله دهه بیر کشیش ایله بیر خاخم گوسته ریلر که بونلاریک ایکیسی ده ایمدی ایشیزلر دهسته سینه گیرمیشله. بو نومرو هامی نیک فکر و دقتینی جاب ائتمیشدی. بو نومرو خصوصیندا بیر نیچه گون هی گولوردیلر. هی دانیشیردیلار. ائک آخیردا بو نومرودان خوشلانمایانلار غزته بی جیریب دیواردان اندیردیلر و بیرداها ایکنجی نومرودن چیقار بلما ماسینی رجا ایتدیلر. مکتبمیزک چیرکلهرینی و باشقا قصانلارینی یازب یلدرمه که اونلار کیم اختیار وبرمیشدیر؟ معلملرک درس بوراقلارینک بونلار نه دخلی واردیر؟ غزته نه ایچین مکتبک ایشله رینه، حیاتینا قاربشیر؟

لاکن نه ائتمه لی که، سینیق قلبیلرک شکانتلری شاگردلرک جوغوئا تاثیر ائتمه دی و ایکنجی نومرو ایچین گونده ریلن ماته ریالار مکتبک دیدیکجه آلا - بهزهک اولان قصانلارینی و باشقا آغری - آخیلارینی گوسته ریردی، اونلاردان بحث ایدردیلر.

بو گونلەردەدە - مەركەزدەن مەقسەت كۆزلەندىرىدى. درس و پائىدالارنىڭ دوشە مەلەرى تەمىزلەنمەكە و نەفت يەلە سەيلەنمەكە باشلاندىرىدى. غەزەتنىڭ يەككەنجى نومۇرى سەندەدە بىر شەكىل و شەكىل يەلە بىرلە «مەقسەت كۆزلەندىرىدى» سەلۇھەلى بىر مەقالە درج اولۇنۇشۇدۇ. بو مەقالەدەدە آخىق قەتئىي زامانى تەمىزلىك سەلۇھەلەر سەخىرە قۇيۇلۇشۇدۇلار.

چوق يانېب درسه ساعت 10—11 ده گله نلەربك كېفنه و داماغنا ده گەن اېكېنجى مقاله غزتهى شاگردلەربك بىر حصه سېنه سەودىرەمەدى. نومرونيك چىقماسىنا اجازە وىرىلمەدى. لاکن يەنە شاگردلەردەن چوق حصەسېنك جدى طلبەرىنە گورە و ىر چوق دېدى - قودولار ياپىلدىقدان سوگرا اېكېنجى نومرو چىقدى و دىواردان آسلىدى.

اوجونجى نومرو ايشە مصادره اولونموشدۇ. سىيىدە - بو نومۇردە درج اولشان «زىمانوف وفات ايتىمىش، اما يىز - تانس ايدىرىك» مقالهسى ايدى. بو مقاله دە زىمانوفىك وفاتى مناسبىلە تريب ايدىلەن خىصوصى گىجە دە بايلان تانسلاردان بحث اولونوردۇ. بو دىقمە قىزا فرقه قومىتەسىنىك ايشە قارىشماسى غىزەبى خىلاس ائىدى.

بیر چوق مانعلره و انكه للهه باقياراق، غزنه ده جالشماق ايسته بن شاگرد
لهر يك سايي گوندهن گونه آرتماغا باشلا دی. غزنه نيك اوچونجو نومرو -
سينده شاگردلردهن تام 40 نفری مخبر صفيله اشتراك ايدردی.

مطبخده، ياناقلاردا، درس چاڭيندا، مسامره زماني گوزم چارپانلاردا ھاميسي خصوصي مخبرلر طرفيندن يازيليب غزتم سونلارينا كيچيردي.

شاگردلار بىك غزته واسطه سيله مكىب حياتىندا آقىف صورتده اشراك
اتمه لىرى، طلبه لىردىن بعضىلەرىنىڭ و مكىب آدمىستراسىياسىنىڭدا نقصان و
سوله رىنىڭ غزته واسطه سيله قالدىرىلدىقلا رىنى و اصلاح ايدىلدىكىلە رىنى ده كور
دىلەر، آڭكەدلەر.

اڭ ده گه رليسي ده. بودير كه، ساغلام تنقيده دوشمان نظريه باقيلمغا نهايت ويريلىدى و هامى غزته به كومك ايتمه گه باشلاىدى.

اولكى خلافيكىرلرده قباحلەرنى دوشوندولەر؛ ايمدى اونلاردا غزته جدى كومك ايدىرلەر. بويەكە، غزتهنىڭ دوردونجو نومۇرسى مانىسىز چىقىدى.

ديوار غزتهسىنىڭ مكتبده اڭ دە گەرلى رول اويندۇقنى تەجرەبە گۈستەردى. آنچاق ئوز - ئوزونو تەقىد ائىمەدن قورقمايلى. بىر داھا ديوار غزته سىندە جەھان مقياسىندا مسئلەلەرلە اوغراشمايدان، اونلارنى حل ائىمەدن بىر دىفەلىك واز كېچەملى.

ديوار غزتهلەرى سەر كىسى

بازانى: دەمىرچى زادە

بو يىلكى ايون آيندا نوخا ذكۈر پەتەختى قومى بناسىندا آچىلان ديوار غزتهلەرى سەر كىسى بورانىڭ اېلىڭ سەرگىلەرىندەن سايلىردى. سەرگىدە مەخفف تشكىلاتلاردان نمونەلەر واريدى سەدە آنچاق اڭ مەم قىمىنى وگۈزە چاربان نمونەلەرى I و II درجەلى مكتب طلبەلەرى طرفىندە گۈندەرىلەنلەر تشكىل ايدىردى. غزتهلەرىڭ تىزىلەرىندە، تەظىمەلەرىندە غومبىلە گۈزەللىك گۈزە چارباقدى ايدى. باش طرفلەردە ابرى خىطلەر ابلە اويغون شەارلار يازامىش، بو شەارلارنىڭ اكترىسىدە ديوار غزتهلەرىنىڭ فائىدەلەرىنى بىلدۈرىردى.

بورادا 61 نەسخە ديوار غزتهسى واردى، 14 نەسخەسى درىنكلەر طرفىندە چىقاريلمىش و دوغرىداندان نمونەلىك وظيفەسى كۈرمە گە ايدى. تەماشى كەرلەرىڭ ھامىسىنى قورولوش گۈزەللىكى، مىندىرجات زىنكىلىكى ابلە جەلپ ائىمە گەدە، قارشىسىندا ساقلاتماقدى ايدى.

بو غزتهلەر درىنكلەرىڭ مەفكۈرەسىنى نەشر ائىمە بە لايىقلى واسطە اولادى بىلمىشلەردى، بالىگىز بىر قىسورى واردى، اودا بازيلان مەقالەلەرىڭ اوزون و

مابعدىلى اولماسىندان عبارت ايدى. بونوڭ ايجون دە يىر چوقۇمقالەلەرى قارئلەر اوقۇ. ماقدان يىقىر و يىر چوقۇلار يىندان دابوتون معلومات الدە ايتەك مەمكىن اولمايىردى. الدە ايدىلەن تەجرەبەلەر گوستەردى كە مەكتەبلەر تەردىندە چىقاريلان ژورناللا. رېك قابىدەسى، تەريەوى مەنقىتى دىوار غەزەلەرىندەن قات - قات آزدىر. بونوڭچونەندە ھەر مەكتەپ مەختەلف درىنكلەر تەشكىل ايدەردەك كوجەلەرىنى دىوار غەزەلەرىنە وىرمەلى، اوزلەرىنىڭ مەسلىك و مەفكۇرەلەرىنى نەشر ايجىن آرتىق مەجمۇعە دە گېل غەزە نەشر ايلەملىدىرلەر.

قورۇلۇش و مەختۇيات جەھەتەندەن سەرگىدە اولان غەزەلەر 4 قىسمە بولۇنە يىلەر:

I - اڭ گوزل قىسم. بونلار يىك شەكلى تەرىفى غايت گوزەل ايدى. تەرىپى، خەطى سوبىلى جەمى ظەرىف گورونوردى. مەختۇياتى دا الوبىرشلى ايدى. چونكە مەخلى حىاتدان اوزاقلاشمايىر و احتىاجلارى گوستەرىر، نەقتانلارى تەقىد ايدىر، كودگى اوز دائىرەسى قورۇلۇشونداكى مەزىت و نەقتانلار يىك آينەسى كىبى ايدى.

تەسەف كە بو جور غەزەلەر موجدىك $\frac{7}{9}$ 17 فائىزىنى تەشكىل ايتەكەندە ايدى.

II - بو قىسمدە بوتون غەزەلەرىك $\frac{2}{9}$ 22 فائىزىنى تەشكىل ايتەكەندە ايدى. بونلار يىك شەكلى تەرىفى بىرىنچى قىسم كىبى مەختۇيات تەرىفى ايسە اوندان كىرىدە ايدى. زىرا اوز دائىرەسىندەن خارجە چىقىمىش مەخلى كىدىشلەر و قورۇلۇشلارى براقىب مەنسەبسىز موزوعىلار ايلە اغراشەمىشلار ايدى.

III - بو قىسم ايكىنچى قىسمىك ئەكسىنە ايدى. اونلار يىك مەختۇياتلارى مەخلى و شەكلى قورۇلۇشلارى جەبرىكىن ايدى. بونلار اڭ چوقۇ فائىزى تەشكىل ايدىردىلەر. «ئەقئادىمىزجە مەكتەپ غەزەلىكى جەھەتەندەن اڭ بىرىنچى لىكى قازانماغا بونلار لائەتدىر. چونكە دىوار غەزەلەرىنىڭ قىمىتى اونلارى چىقاران چوقۇقلار يىك سەلەرىندەن و ئەنكەشەف درجەلەرىندەن آسەلەيدىر. لېنە كوجوڭ چوقۇقلار يىك بازى قورۇلۇش و فەكر تەزىفەلەرى او قەدر دە گوزەل اولماق لازىم گەلەر. سوكرا

بو کبی غزتهلری اولچور کەن گوتورولمەسی لازم کلەن مقیاسی غزتهنیک داها دروغوسی اونى چقاران اوشاقلاریک محلی حیاته نه درجەده یاقینلاشا یامەسی اولمالیدیر.

یازیجی نیک سوبەلمەسیندەن بو سوک فائض هم اکثریتی تشکیل ایدیر، (اوزوده بیرنجی درجەلی مکتب طلبەلەری طرفیندەن گوتدەرلەمیشدیر.) هم دە محتویاتی محلی حیاتا یاقینلاشیر.

بو فائض و بو گوستەریش بیرنجی درجەلی مکتبەلەردە دیوار غزتهجی لیکی نیک ترقی ایندیگیکی گوستەریر. اداره.

IV - اڭ چیرکین قسم. بونلار دیوار غزتهسی دە کیل، ینتی شخصیک یازدیغی بیر پارچا کاغذدان عبارتدیر. نه شکللەریندە بیر یاراشیق و نە دە محتویاتلاریندا حیاتیلیک وار. % 28 فائضی تشکیل ایدیرلەر.

غزتهلەری بو جور بولەرکە هر بیرسی حاقیندا مثبت و منفی جەتەن عمومی معاومات ویردیک. ایمدی هر قسمده گورولەن و گوزە اڭ زیاده چاربان قوصورلاردان دانیشاق.

بیرنجی قسمی آلاق. ذکر بەتەختیقومی نیک «بکی شعلە» آدیندا نومرولارینا باقق، بورادا چوق اوزون مقالهلەر وار. مثلاً: طلبە تشکیلاتینیک ایشلەری، «مکتبیمزده سیاسی سوادیک وضعیتی»، «آبادانلیق ایشلەری» کبی (هر اداره و هر مکتبیک دیوار غزتهلەریندە اولان مقاله نیک اوزون کودەک لیکیکی اولچور کەن اوقوجیلاری نیک علمی سوبەسینی دە نظره آلماق لازم دیر. منفد بو قصوری او بیرى غزتهلەر اولجوسیلە اولچمیش ایسە سەو ایدیر. هر حالدا باجاغی اوزون اوزی ساغلام آداملاریک یشیم یاواشلیغینی اوز آرشینی ایله اولچمەسەک سەو ایتیمیش اولاریق. بەتەختیقوم طلبەلەری او بیرلەری قدر کودەک وچوق محتوباتسیر یازارسە اوزلەرنی اوزون باجاق آدامیک دار آدیملار آتماسی وضعیتینە قویارلار؛ گولدورەرلەر. بیردە اولاییلرکە، بوراداکى مقالهلەر، اورانیک اوزینە کوردە اوزون چقمیش اولار. او زمان منفد شەهەسیر حاقلیدیر. اداره).

بو قىسمە مەنسۇب اولان غزەتلەرنىڭ اكترىتىندە شەبە يوقدور. بودا بوبوك قىسورلاردان سايىلىمىلىدىر. ھەر ھانكى تەشكىلات و مەكتىدە درىك و باشقا بولمەلەر واردىر. غزەتلەر بونلاردا ئائىد نىچىن شەبەلەر آيىرماسىنلار؟ ھلە يىگى خروقات ايجىن ھەر غزەتدە مطلقا شەبە اولمىلىدىر.

ايكىنچى تىپ (قىسم) غزەتلەرە كىچەك. بونلارىك اكسىكلەرى مەتوئانچا خىتاي اولماقدا، و مەتوئىلىكەدن اوزاقلاشماقداىر.

بورادا ايكىنچى درجەلى مەكتىك «كلەك» آدبىدا غزەتسىنى آلاق. مەتبوعات كۆننە تەصادف ايدەن بو نەسخە باشىدان باشا مەتبوعاتا خىر ايدىلمىشىدۇ.

(گەرەك مەتبوعات كۆنى و گەرەكەسە فووقالامە بايرام كۆنلەرى مەنسەتلىە چىقان دىوار غزەتلەرىندە كۆنوك تەملارى الئە چوق ىش دوتماق گەرەكدىر. اوزگە مەتبوعاتلارى غزەتەدن قوغماماق شەرتلىە يالىگىز كۆن مەنسەتلىە بازىلان مەقلەلرىك اوشاقلار خىتايلىە كۆنوك علاقىسى اوزەرىندە چوق دورمايىب كىنار. لاردان اوزون اوزادىيە بىت اىنەمسى. دىوار غزەتلەرىك نەقسانلارىندىن سايىلمالى و بوىكى غزەتلەر تەرىيە و چوققلىقدان اوزاق عد ايدىلمەلىدىر. دىوار غزەتسى سىز ياشىندا آنادان اولوب ايكىنچى درجەلى مەكتەپ شەادتەمەسى آلان اوشاق كىي ھەر آي مە نظرىنى اوز دائىرەسىندە كەلتەنە. لىدىر. ادارە)

اوجونچى قىسمە كىچەك، بو قىسم مەتوئى خىتادىن، داھا دوغروسو، مەقەددەن اوزاقلاشماقلىقى خالدا تەرتىب و قورولوشچا چىركىن و فنا اولانلاردىر. بو خال يىزە كۆتەرىر كە غزەتنىك تەحرىر ھىتى بورالاردا باسىف ضەيف اولماقلا بىرەر غزەت ايشلەرىندەن دە بى خىردىر.

مەقلەلەرىك دىزىلمەلەرى تەرتىبسىز اولماسى داشەبەسىزلىكەدن نەشت ائەمىشىدىر. بو سوك تىيە نەمۇنە اولماق اوزەرە انات تەتەخىتقۇمى يۈنەرقەلارى تەرقىندەن چىقارلىمىش اولان «سەادت قابىسى» آدبىدا غزەتە بى كۆستەرە يىلەرىك.

بورادا يۈنەرقەلارىك ياشىشىندا ئائىد مەقلەلەر وار، آتەق چىركىن و تەرتىبسىز بىر خالداىر. عىن زاماندا غزەتنىك شەبەلەرى دە يوقدور.

دوردونچى تىپە منسوب اولاتلارنىڭ چىركىن لىر جىرگەسىنە قونۇشۇپ.
يىزى بۇ تىپ زىيادەسىلە مائۇس ابلەدى. چۈنكى بۇ تىپنىڭ اڭ بويۇك قىسمى
يىرىنچى درجەلى مەكتەپلەرىمىزنىڭ مەھسۇلىدۇر.

نوخا بېشىنچى اناڭ مەكتىپى طلبەلىرى طرفىندىن چىقاريلان «آذرى قىزى»
ۋە سىنجان كەندى كەنجەلەر اوزە كى ابلە اورادا كى مەكتەپ طرفىندىن براقىلان
«كەندىل حاتى» قوشاشىن يىرىنچى ذكور مەكتىپى طرفىندىن وېرىلمەكە اولان
«شرق يىلدىزى» ۋە سائىرە بۇ قىسمىڭ اڭ گور كەلى نەمۇنەلەرىندۇر.
بۇ غزتلەرنىڭ شەكىللەرى چىركىن ۋە مەنۇياتلارنى دا مەقسەدىن تەمىنلە
اوزاقىدۇر.

ئىچىن يىرىنچى درجەلى مەكتەپلەرىمىزدىن يىر قىسمىڭ غزتلەرى بويىلە بىر ياد
خالد اولسون؟ بۇ حال ايكى شىدىن نەشت ايدە يىلەر: ابداننى مەكتەپ مەلەم-
لەرنىڭ رەھبەرلىكە قىمورلو اولمالارنىدىن. يىردە رەھبەرلىكە اقتدارسىزلىقدان.
ھەر ايكى حال ھەلدە اولنارنىڭ يىگى جانا پائاشما دىقلارىنى ۋە اوگىرەنمەيە
مراق ائىمە دىكلەرنى گۈستەرىر اولنارنىڭ شورا تىرىيەسى وېرىمەيە جىكلەرنى
يىلدەرىر.

شورا مەلەمى آقتىو اولمالىدۇر؛ او ھەر يىردە ھەر كەس رەھبەرلىك كىرگە
اولدوقدا، ۋەزىپەسىنى ايفا ائىمەلىدۇر.

غزتلەرنىڭ تىسمى قىمورلارنىدىن سوگرا يىردە غومۇمى اكسېكلەرى واردۇر.
اودا جەملە املا باگلىشىنى (اولجوگوز نەدىر؟ ادارە) ۋە يىردە غلىظلىك دۇر.
بوغلىظلىك اڭ زىيادە پەتەختىقوم ۋەمەلە تەختىقومى غزتلەرىندە گورولمەكە دۇر.
بورالارنىڭ غزتلەرى ھەر شىدە خىسۇسىلە سادەلىكە ھەر يىرە رەھبەر
اولاجاق يىردە عەكسىنە رەھبەرلىكە بولونورلار.

دېۋار غزىتلەرنىڭ غومۇمى قىمتلەرى خاقىندا ھەر تەخرىر ھېتىنە خىسۇسىلە
يىرىنچى درجەلى مەكتەپلەردە آشاغىدا كى اخطارنى ائىمەكە مەقالەمىزى يېتەك:
1 - دېۋار غزەسىنىڭ نەقۇزىنى آرتىرماق ۋە قابدالى اولماسىنى تەمىن
ايلەمەك اچىن اونىڭ مەدرجاتى آراسىندا قىما ۋە آيدىن افادەلى شەارلارنى
اولمالى، بۇ شەارلار مەمكىن اولدوغۇ قدر ايرى ۋە گوزەل خەتلە يازىلمايدۇر.

II - دىۋار غزەتەسىندە ماقالەلىك تىزىملى دىزىلمەسى ايجىن شەبەلر اولماي. بونىك مەكتەپ مەبلەلەرنىڭ انىكشايىندىن اوتۇرۇدە، نەقىتى وادىر، بو شەبەلر اوزرە مەككە، آبارماق اوشاقلاردا تەقىف قابىلىتىنى آرتىرىر و تەحرىر باجلا- رىقلارنى يول آچار.

III - دىۋار غزەتەلىرىندە دائىرەنىڭ، مەكتەپنىڭ خەسسى جەننەلارنى چوق يىر وىرىلمەلى، بوراداكى كەمال و نەقىتلەر تەقىد اولونمالى، دائىرە نەسەبىتىدە اعتراض، اغراف، ھىجان و اجتناب اوياندىراجاق دىرىلىككە آيدىن ماقالەلەر مەم يىر دوتمالىدېر.

IV - دىۋار غزەتەسىندە يازىلمىش اولان نەقىتلەر كىدە رەلمەز سە تەكرار يازىلما لىدېر. ەيزدە ەيسە يازىلان نەقىتلەر دوزەلمەدىككە اوشا ەئەد اولماق اوزرە تەكرار يازىلان ماقالەلر يازىلمەلر و يوستە قوتۇسەندا اوشا جواب وىرىلمەلر.

V - تەكرار يازىلمىش زەمان نەقىتلەر دوزەلمەدىككە غزەتە ەيتى نەقىتلەر دوزەلمەسى ايجىن چارە آرمالى و يول گوستەرىجى يىر ماقالە يازمالىدېر، VI - دىۋار غزەتەلىرىنىڭ نەقىتلەر مەخبرلەر يىورولارى ەبلە ەلاقەسى اولمالى و مەخبرلەر ەيتى بولونمالىدېر. اڭ گوزەل دىۋار غزەتەسى اڭ چوق مەخبرى اولوب مەلى نەقىتلەرى اڭ چوق گوستەرىدېر.

VII - دىۋار غزەتەسىندە نەقىتلەرى گوستەرىن اويغون شەكلەردە اولمالى. بو رەسلەرى غزەتنىڭ ەيشەلەرى اوزلرى چەكە لاپ باقىشى اولار، خەسەبە مەكتەبلەردە، بولە اولمادىنى تەقدىردە غزەتە، ژورنەل و باخود باشقا يىر يىردن كەسلىب غزەتە ەزوملى يىر رەسەمك بايشدىرىلمەسەندە گە مەزىت سايىمالىدېر. دىۋار غزەتەچىلەرى غزەتە مەحتۇياتلى ماقالەلر وىرەك ايجىن بونا ەئەد ادبىياتى چوق اوقومالى و خەسەبە غزەتە مەلۇماتلارنى بىلە اولمالى. تەحرىر ەيتى ەخۇ لىرنىڭ آشاغىداكى كەنابلەرى مەلۇمەلرى ئائەدلىدېر.

قرونیکا و بیلوغرافیا قسمی

یگی مکتب مجموعه سی نیک ییلاک پلان و نظامنامه سی مقصدی

یگی مکتب مجموعه سی بو ییلکی قاعده اوزره نشرینی دوام ایتدیرمک،
بوتون معارف رهبر و رهبرلیکله رینه (مکتب داخل و خارجینده، مکتبه قدر
موسسه لهرده کی رهبرلره) آذربایجان احتیاجی دائرهمینه بول گوسترمه به
چالیشاجاقدیر.

او بو رهبرلیک اتاسیندا اسکیلبرلیک فائده لهرینی توصیه و ضررلیلهرینی
رد ایتمک، یگیلیکله ایلهر زمان معارف رهبرلیکله رینی آشنا ایتمک
ایسته یه چکدیر.

بوتون مقاله لهریمیزده بنوره، بو گونکی آذربایجان تربیه چیلکی نیک علمی
وضعیتی سوبه سی اولاجاق. مقاله لهریمیز او یله طرز مندرجاتدا بولناجاق که آکلا
شیلین، فائده ویرسین، بول گوسترسین.

مقصده سیمیش یولی ۱

یگی مکتب بو مقصده جاتماقدان اوترو ساده دبل و آجیق مندرجاتلی
مقاله لهر یازمالی؛ بش بولمده (قسمده) بونلاری نشر ایتمه لی اولور. ببولمه لره:
I - عمومی II - تدریس و تربیه دن نظری III - عملی IV - اوشاق
حرکاتی V - قرونیکا بولمه لهریندن عبارت اولاجاق و نه کی موضوعلارا
بر ویرمکچیندن آشاغیدا اطرافیه دانیشبلاجاقدیر.
آنجا ق بورادا بونی علاوه ایده ککه مرکز، مقاله سه جمک و بازماق
خصوصیندا اوز وظیفه سینی ایفا ایده جکسده اک بویوک کومکی ده قضالاردان

گوزله‌جکدیر. خصوصیه تدریس و تربیه دن عملی قسم و فرونقانیک مه‌تودبق سواللارا عائد حصه‌سی تامایله‌گوزینی قضایه دیکمه‌یه مجبور دور. یگی مکتب اڭ چوق قضادان گلن و دوغریدان دوغری یا آذربایجان احتیاجندان دوغان مقاله‌لره یر ویره‌جه کدیر.

بو وظیفه‌سینی یرنه یتیرمه‌ک ایچین قضا معارف رهبرله‌رنه سیقی علاقه‌لر دوزلتمه‌ک مخا‌بره و مراسله‌لرده بولونماق مجبورسینده‌دیر. گنه بو مقصد ایله ژورنالیک انتشارتا بوتون معارف خادمه‌رینی جلب ایله‌مه‌لیدیر.

مقاله خصوصیندا سوکه‌نه‌جکیمیز منبعه‌لر، قضا‌لر و مرکزدهن گلن یازیلار روسیه ژورناللاریندان محیطیمیزه اوغون اولاراق تبدیل ایدیلیمیش مقاله‌لر (ترجمه‌یه آز اهمیت ویریه‌جکدیر. چونکه هر زمان ییزیم شرائطیمیزه و معلم‌لریمیزیک سوبه‌سینه اوغون مقاله تاپیلما‌یر) اولاجاق‌دیر.

یگی مکتبیک هر نومروسیندا هر شعبه‌یه عائد هر آی مقاله اولما‌یاجاق، بوندان باشقاییل اورتالاریندا هر آی بیر نوع تمایلی مندرجات اولاجاق‌دیر. بو تمایله‌لرده هر تربیه رهبرینیک اشتراک ایده ییلمه‌سیندهن اوترو یازیلما‌سی لازیم گلن موضوعلار اوج آی قاپاق اعلان اولما‌جاق.

یگی مکتب مجموعه‌سینیک بولمه‌لهرینده یازیلما‌سی لازیم گلن

مقاله‌لردهن موضوع نهونه‌لهری

عمومی بولمه (قسم)

بو بولمه‌ده مکتب خارچینده، مکتب داخلینده و مکتبه قدر دورده اولان تربیه و تدریسیک عمومی مسئله‌لهرینی آڭلاتان مقاله‌لره یر ویریه‌جکدیر. آذربایجاندا معارف قورولوشو، قضا‌لاردا معارف شعبه‌لهرینیک عمومی فعالیتلهری، اینسپکتورلینیک باکودا یاخود قضا‌دا ایشله‌ری، معلم قولله‌کیشفله‌رینیک فعالیتلهری، معارف قومیسارلینیک حق - حسابی کیبی. بو تپیده مقاله‌لردهن باشقامعلم‌لر و تربیه عالمیمیز ایچین اجتماعی اهمیتی اولان عمومی مسئله‌لرده کند بولمه‌ده

مضبطلەری. طبیعت گوشەسی، دبل درنگی، اوز که درنگلەرک ایش نمونه‌لەری، پیریوتلاردا، اوشاق باغچالاریندا ایش نمونه‌لەری، پروگراملاردان، قومیلەقس سیستەمیندن اعمال اولونموش موضوعلار، یاریم موضوعلار نمونه‌لەری، قوللەقیسون ایشلەری نمونه‌لەری و بویله... بویله...

اوشاق حرکتلەری بولمەسی (قسمی)

بو بولمەدە تریه اساسی داخلیندە اولماق شرطیلە کوچوک یاشدا انسانلارک اجتماعی و تریه‌وی حرکت و فعالیتلەری نینگ نظری و عملی یوللارینی. قورولوشلاری نینگ تصویرلەرنی کوستریجی مقالەلەر اولاجاقدیر: اوشاق قوللەقیویلەری. اوشاق قونوپەرانیقلەری. بونلارک فعالیت یوللاریلە مثبت و منفی نتیجه‌لەری، پیونەرلەرک مختلف قورولوشلاری، مختلف اوشاق درنگلەری نینگ تریه‌وی ایشلەری، اوشاق حرکتلار کیمیک تکامللەر، طلبە تشکیلاتلاری نینگ فعالیتلەری، اوزینی اداره‌یی تامین مەتودلاری، اوزینە خدمتی تامین یوللاری، دیوار غزتلەری... و بویله... بویله...

فن بولمەسی (قسمی)

بو بولمەدە فنی مقالەلەر اولاجاقدیر: آنجاق ییگی مکتیدە اولان فنی مقالەلەری عمومی ژورناللاردا اولان فنی مقالەلەردەن آیریجی صنعت اولاجاقدیر که اودا بوندان عبارتدیر. (a) فنی مقالەلەر ییگی تدریس و تریه نینگ دوغریدان دوغری یا اساسی کومکچیسى اولمالیدیر. داروینیزم، لامارکیزم، مارکسیزم، لنینیزم، کیبی که بونلار بوگونکی تریه و تدریسک کومکچیلەریدیر. (b) مکتب پروگراملاریندان و یازیلاچاق اوشاق ادبیاتینا فنی مقالە نینگ مندرجاتی ماتریال وظیفەسینی کورەجکدیر: اولکە نینگ یاخود دائرە نینگ توپراغی تصرفات ایشلەری کیبی. کودە کی اڭ چوق اجتماعی و وطنیاتی مقالەلەر یازیلاچاقدیر. بیردە اوشاق طبییلیگنە، حفظالصحه‌سینە عائد مقالەلەرە بو شەبەدە یر ویریلەجە کدیر. اوشاق آزارلار نمونه‌لەری. صنف حفظالصحه‌سی کیبی.

قرونىق بولمەسى (قىسمى)

بوراداء اوشاق ادبياتىنا عائد تقيدلەر، يىلوغرافىلار، آذربايجاندا، اوزكە شورا جمهوريتلەرئىندە، اجنبى اولكەلەردە اولان يڭى بەداغوزى حادثەلەر بارەسىندە مقالەلەر، پارچالار اولاجاق. مەلمەلەر طرفىندەن ايدىلەن تربىە و تەدرىس سواللارينا جوابلار، باسلىمايان و گرى قالان مقالەلەرە عائد جوابلار.

مقالەلەرىك شەكل و قورولوشلارى

- 1 - مقالەلەر سادە آذربايجان تور كەچەسىلە يازىلمالى، قى اسطلاحلار قبول اولوندوغو كىيى ايشلەنمەلى، املا ايسە كوھنە طرزەدە كىتەلىدېر.
- 2 - مقالەلەردە مقصدە كومك ايتىمەن سوزلەردەن مەمكىن اولدوغو قدر قاچمىلى، خصوصىلە بوتون مەلمەلەرىك فائىدەلى اولدوغونا قناعت ابلەدىكى موضوعلارى، بىخەلەرى تەرىفلەمە كەدن، بو خصوصدا وعظ و نصىحت قىلىقلى سوزلەر ايشلەتمە كەدن چىكىنمەلى. مىلا قومىيەلەس سېستەمى نىڭ، طىيىت كوشەلەرنىڭ و سائەرنىڭ فائىدەلى اولدوغونو اثبات ايجىن اوزون اوزادىيە سوز دوزمەيە احتىياج بوقدور.
- 3 - ھەر وقمە (فاقتى) باقىشى آڭلاتماق ايجىن مەلمەلەك صئىنى حىاتىندان كور كەملى مىثاللار كىتىرمەك، اىضاحات ايجىن سوزلەرى صىقىشىدىرماقدان قورقماساق، ھەر فاقتى مەمكىن اولدوغو قدر آيدىنلا تىماق لازىمدېر.
- 4 - يازىلان ھەر نظرى و عملى مقالەدە ابتدائى و ياخود ايكىنجى درجەلى مەكتەپ مەلمەنە عائد اولدوغو ياقتىجا تەيىن ايدىلمەلى، موضوعدا اوڭا گورە درىن و مفصل و ياخود درىن و مختصر كېچمەلى، بوندان باشقا مقالەلىك اورتا تەحصىلى اولان و ياخود اولمايان مەلمەلە يازىلدىنى دا نظردە دوتولما لىدېر. يڭى مەكتەپ يىرىنجى درجەلى مەكتەپ عائد موضوعلارى سەجە كەن و بوڭا دائر مقالە درجە ايدەر كەن ابتدائى مەكتەپ مەلمەلەرى نىڭ اڭ ساواد-لىلارنى دە كىل اورتا و باقىشى ساوادلىلارنى نظردە آلىر.
- 5 - تەدرىس و تربىەدن عملى بولمەبە وىرىلمەسى مقالەلەردە بىرىك اور تەجرىبەلەرنە استاد شرطىدېر. پراقتىقا كىدىشى نىڭ عمومى سېكىسىندەن بىخ

ابدېلئەلى. قاباغا چىقان انكەلەر گۈستەرلەمەلى. ماتەلەرىك نە جور ازالە ابدېلئەلىكى
آيدىنا چىقالى، وىرېلىن ياقشى و پس تىجەلەرىك ھەر طرفى يازىلمالى، ھامىيىنا
سىبلەر، فاقتلار، يىراقىق دېللەر گۈستەرلەمەلى. نمونە درسەلەرى، درسەلەرىك نمونە
تەقىدلەرى، قوللەقچو اجلاسلىرىنىڭ نمونە مەتبۇئاتلەرى، ھەر جور درس و سەنئەتلەردىن
نمونە ايشلەرى، سەنئەت باخود قوللەكتىفدە كىچىدىكى كىيى طەبىئى و اوبغون
گىدىشلەر، ابلە گۈستەرلەمەلىدېر.

6- فن بولمەسىنە وىرېلەك ماقالە اوز يىرىندە دىئەلئەلىكى قاعدە اوزرە
ايكى نوع اولاجاقدېر. اولكى نوع: داروئىزىم كىيى قىي اجتماعى ماقالەلەر
ابلە، تىرىيەوى- طەبى ماقالەلەردەن عبارتدېر. بو ماقالەلەردە ھەمىشە تەدرىس و
تىرىيە ابلە علاقەلى جەھتلەرە بويوك اھمىيەت وىرېلەمەلىدېر.

ايكىنچى نوعدە ايسە اولكە شىئەلىقائەد ماتەرياللار بولونمايدېر، بو
ماتەرياللارنىڭ قاراقەرىدە بولە اولمالىدېر: 1- يىر و ايكى درجەلى مەكتەپلەرىك
قومىلەقس پروگراممىلارنى يارامالىدېر.

II - ايكىنچى يىر و ايكى درجەلى مەكتەپلەرىك جوغرافىا كىتابلارنى ماتەريال
وظىفەسى كۆرمەلىدېر.

7- قرونق قىمىندە يىر چوق نوع يازىلار اولاجاق، بونلارنىڭ خادىنەلەر
و جوابلار قىمى دوغرىدان- دوغرىدا اداره يازىچىلارنى ئەئىدېر. دىكەر
قىمىلەردەن اوشاق ادبىياتنى تەقىد و مەتودلاردا دائىر سوانلار بازماق اڭ چوق
خارجەدە كى يازىچىلارنىڭ بويۇندادېر.

تەقىدى ماقالە بازان بولداشلار كىتاپىك و بارچالارنىڭ مىندىرچاتلارنى، دېللەرنى
ياقشى كۆستەرمەلى، ادبى قورۇلوشوندىن و تىرىيەوى قورۇلوشوندىن ياقشى
بەت ابلەمەلى، غىنى زاماندا ھەم ادبىيات ھەمدە تىرىيە جەھىندەن مەنى و مەنى
طرفلەرى كۆستەرمەلى، سەبب كۆستەرمەدەن، رەبىرىك ابلەمەدەن قورى تەقىدە يانا-
شامالى. يىر كەرە ھەر يىر يازىچى بولداش يىلمەلىدېر كە يىكى مەكتەپ مەجموعەسى
معارف رەبىرلەرنە رەبىرىك ابلەمەلى چىقارلىر.

8 - يازىلاردا چوق ئىسبات، عالم آدى، جملە مەترىزەلەر ماقالە نىڭ كېيىنچىسى
آقان سويك ايچىنە دوشەن ابرى داشلار كىيى بوزور، بونو كچون دە بو
اسلوبلاردان قاجمالىدېر. آرتىق درجەدە يوكسك تحصيللى آدمالار بىڭ علمى
ماقالەلەرىندە بو ايش نە قدر فائىدەلىسە عمومى زور ئاللار ايچىن اوقدر ضرر
لېدېر. بىردە بىزىم ماقالەلەرىمىز اوقدر آيدىن و آقچى اولمالىدېر كە باشلىان
آدام يىتىرمەيش ال چىكەسىن، بورغون اوقوسون، دىنچىك آلسىن...
چونكە بويە اولمازسا سحرىن آقشاما قدر گونىدە 10 درس وېرەن معلم
بولداشلار ايچىن مطالعە چوق چىتىدېر. قورى يازىلاردان، ئولو افادەلەردن قاجمالى.

بوتون دنیا پرولہ تارلاری بیرله شیلیر!

۹ کی مکتب

۳
۱۹۲۷ میل:

۹-۱۰
۱۹-۲۰ سای:

آذربایجان خلق سمارت قومیسی
دولتی علمی سوراسکت قی. به راعوری بوله سی ادرغانی

آذربایجان دولت نشریاتی

۱۹۲۷ - ماکه

Həzərat və nabatat kolleksijony tərtibi

Jazanlı Səməd zadə 3.

Həzərat toplamak, onların ağaca taxıla verdiji zərərləri qərməq, zədələnmiz dal və japrak numynələrini jıgmak için eks-kyrsija japmak lazımdır. Həzərat toplamakdan ətru alət qərəqdir. Byna qərə ekskyrsijaya qədən adam əzujlə bir neçə zey qəturmalıdir qi, ən qərəqlisi bynlardır:

1 - Morlyk (qeniz ağızlı aptika zizəsi, içinde əca) 2 - tor (tənziədən jayıma torba) 3 - pinset (aptek əzjası, satılan magazalarda olır), 4 - Bir neçə danə ispiytyly zizə, 5 - adi qagız və qagız kyllıky. 6 - adi pıçak.

Jykarıda sajdıgımız alətlər çok adidir. Xərci azdır, hər qəs tədəriq edər və kajra bilər. Byınların jayımalary hakkında bir az danızak: Ekskyrsija əsnasında avlanan həzəreji öldurməq için morlyk lazımdır; o bəjlə kajrılır: Qeniz ağızlı qucuq bir apteka zizəsi ja xyd da duz kalın bir istiqan tədəriq olynyr, onyn agzını məhqəm kapajacak bir propka əldə edilir, istiqana bir çaj kızıgı qıjanyş sodjym, jarım çaj kızıgı adi mətbəx dyzy və iqi çaj kızıgı bəzı tamam janmız cıbs təqulur. Bir mikdar sy əlavə edilir, həll olynyb kalınlaşıncaja kədər karızdırılır, sonra istiqanın kajdasını javazca bir neçə dəfə mızə vryyb eczajı kabın dibinə jajlaşdırmaq və səthini bərabərləşdirməq lazımdır. Byndan sonra istiqanın ağızlı örtulərəq kyrymak için bir jərə kojlyr.

By kajda ilə hazırlanmız morlyky bir kaç sənə islətməq mumqundur; ziddəti azaldıgı zaman təəsirini artırmaq için uzərinə gajət az sy çiləməq lazımdır. Jalınız byny nəzərdə dytmalıdır qi qıjanyş sodjym ən qəsqrn bir zəhərdir; ona qərə islətərqən son dərəcə əhtıyatlı olmalıdır.

Bəzən qıjanyş sodjym tapılmadıgı zaman kloroforma ja xyd qıbrit ətər istəmal edirlər: Bir zizə alınıarak içinə bir parça pambyk kojyr, haman pambygy kloroform ja xyd qıbrit ətər ilə islatırlar

fəkət bir çox mutəxəssislər byny izlətməməji tovsijə edirlər, çünqu həzəranın vycydyňy sərtlədirir; sonra həzərəjə istənilən zəqili ver-məq çətinləsir. Onyn əvəzində ətət xəl izlətməq təvsijə olynır. Dogrydyr bynyn tə'siri azdır, həzərəji çox qec öldürür, fəkət hevanın vucydyňy əlastiqi və jymyzak saklajır. Avlanan həzərələr morlyka salınır, orada bir muddət çırpındıkc'an sonra ölurlər. Həmişə bir anda əlməjirlər, bə'zisi qec ölür, bə'zisi tez; məsələn; bir çox cucylər byrada yzyn mudət diri kalır'ar. By nyn uçun, avlanan həzərəji morlykda ən azı yarım saat saklamak lazımdır

2 - Entimoloji zəbəqəsi (tor). By başlıca fabrikalarda kajır-lır, bir çox firmalar vardır qı tori ilə zəhrətlənmişdir. Byny siz özünüz də kajra bilərsiniz. Sizinqi ilə fabrikanın çıkardığı tor arasınca bircə fərk var: onlarınqi muqəmməl davamlı və zə-rifdir, joksə hər iqisinin qərdüju vəzifə ejnidir.

Bir parça məftyl alıb 33 santimetro kutrundə bir həlkə qibi əjiniz, sonra byny 110-130 santimetro yzynlygynda bir ağaca bağlajılınız, (ağac junqul fəkət davamlı, olsyn) həman məftil həl-kejə 70 santimetro dərinliqində tənizfdən bir torba tiqiniz, byrada jalılınız bir zəjə dikkət etməq lazımdır: Torba bizim bildiqimiz qibi iqi quncu olmamalıdır. İqi quncunu tiqib qəllə kənd zəq-linə salmaqda pisdir. Torbanın dibi junqul dəjrəvi bir zəqildə və mumqun kədəri boyy yzyňy mərbət oldygy həlkənin kuturi en-liqində olmalıdır. By biçim torba həzəranın əzilməsinə və tordan tez alınmasına yardım edir.

3 - Ekskysijə qəturuləcəq qərəqli alətlərdən uçuncusu enti-moloji pensitidir, jakə, entimoloji pensiti əzəgədəqlə sufətləri həjiz olmalıdır. 1 - o jymyzak əlastikli olmalı, 2 - ycy qut və nazıq ol-malı, 3 - ycynda qərt olmamalıdır, bynladan birincisi çox mu-humdur. Ekskysijə zamanında itməməq için penseti bağ ilə bir jərdən əsmalıdır.

Bir kisim qucuq və zərif həzərələrə barmak ilə tokyndykda zədə-lənirlər: kanadları, kılrlar, bigları, bacakları, kopyr Hələ qələbəqlər qı ələ almaga heç musaid dəqildir. Ona qərə həzəratı; zərif his-sələrində (big, kanad və bacaklarına) dokynmadan ysylyca pinset ilə qəturməjə adət etməlidir.

4 - çox dəfə fənni məksəd için həzəratın təxrib etdiqi na-bat hissələrini toplamak iycab edir. Ona qərə bir mikdar adi kaba qagız alıb təbəkələrə bəlməli, bir qagız kollyg içinə kojarak (tək-

rübən 20 dənə) əzujlə qəturməlidir. Ekskysrəjə qədən janında hər entiməla karət pıçək bylyndyrmalıdır.

5 - Jykarılda səjdıgınlı ələtlərə ilavə olaraq bir kaç dənə spırtə, zıə, taxta və ja xyd dəmir kyty qəturməq lazımdır. Bynların içinə həzəratın surfələri, kyjykları jymyrtaları jıgılacaktır. Bynları tədərıq etdıqdən sonra ekskysrəjə qədənın həll edəcəqı jalınlı bir məsələ var: həzəratı harada və nə cür toplamalı?

Həzəratın bıylozısı ilə tanıə olan adam onların bylyndıgy jeri təjındə qıuclıq cəqməq. Bən byrada o jərləri sizin jadınıza salmaq istəjırm,

Cucu jıgmak

Cucylərin kabıgı bərqdır. Bynyn uçun onları jıgmak, jərləə dırməq və saklamak dıqər həzəratdan kat-kat asandır. Cucu jıganın dıkkəti dəjım jərdə olmalıdır. Ekskysrəjədə bir cök dəvrılmıə ağac qəvdlərinə, içi ojlımyə, cırımıə qətuqlərə rast qələəcəksınız, onların altına, içinə, jan jərəsinə, dıkkətlə bakınız, orası hər nəv cuculərin jyvasıdır. Ağacların altında cür bə cür ysaçlara təsadıf edəcəksınız. Jarım sojlımyə ağac kabıklarının altına bakanda kyrajədlərin açdıgı əcajıb jollar qəzunıə sataəacak.

Jazın ıbtıdalarında jaz jollarda cıgırlarda qıldı, çıplak jərlərdə dozan kyrdı, yzın byryn, bəcəq qıbi həzəralər juzlərcə qərunur. Hər hanqı bir heıvan cəmdəjı üzərində cür bə cür əlu cuculər bylmak mımqundur. Həman cəsəd qəhnəldıqə təhlıl dərələrını qəçırdıqə bir cök nəv'ılə cuculəri əzünə cəlb edır. Cuculərin ən nadır, ən məraklı nısxələrını orada kolajca tapmak olar; by məksədə əzunu jök, altındaqı toprağı və ətrafı ızələməqlə çatmak olar. Rutybət və qunəəsızlıqdən paslanmıə japraklar altında bir cök xırda cuculər bylınıyr. Cəməndə torınyzy bir kaç dəfə jərdə qəzdırsənız juzlərcə cucu toplansınız. Nəhr bataklık və qəl qənarında, dazların altı, kymların arası bir cök cuculərin jyrdydyr. İçində cucu bylynan toprağı ja xyd kymy al syja at, kym cəqəcəqı, cuculər ızə syjyn üzərində juzməjə bəələəacaklar. Tor ilə bynları jıg və kyryt. Sonra zıəjə döldyr. İlə bynları əvlamak için sizə ən asan bir jol.

Bir cök muzurr cuculər var. Qıərəq əzləri, qərəqsə surfə və kym kymaları, mejvə ağaclarını, bostanları, jejib tərq edirlər; bynları toplamakdan ətru baglara, bostanlara qetməq lazımdır. Orada

alma armyd agacının çiçəqlərini jeñ kılı kızı bəcəqə, japrakları təxrib edən majis bəcəjinə, alma quvəsinə, bynynz byryn bəcəqə təsaduf edərsiniz; diqqətlə ağacların japraklarını, dal və bytaklarını tətbiq edib onları jıgmak qərəqdır.

Zirzəmidə, anbarda hubbat tər təquntuləri üzərində, rutybətlı divarlarda, nabatatın təhlil olynan maddələri lə dolanan bir çök xırda cuculər bylynır. Saman altında, qubrə içində, danə dizi qibi korkyly nəvləri bol boldyr.

Cuculərin çokysyny tər izlətmədən jıgmak mumqundur. Fəkat yçan cucuju torsyz avlamak pəq muzquldur. Tory havada bir neçə dəfə hərəqət etdirməqlə cucu jakalanır, byn da muvəffək olmaq ən zija da mumarəsədən asılıdır. Dogrydyr, həzərat toplamaqda alətin çök jardımlı vardır. Ancak həzərat avlamakda ən birinci zərt qəsçin qərməq, diri bəzlig, tapıclıq və sogyk kanlılıkdır.

Qəpənəq tytmak

Kabakda oldygy qibi kojty jərlərdə, zirzəmilərdə, ambarlarda qəzəcəq dəqilsiniz. By canlı çicəji by qunəz azikini çiçəqli bağçalarda, ijli çiçəq kojnynda hasar diblərində aktarmak lazımdır. Əqər çəmənə, çajıra, bəga ekskysrijə japsanız orada çiçəqdən çiçəjə, qoldan-qola jorylmaksızın yçyb dyran by hejvanları qərəcəqsiniz. Bynlar butun jazı və jajın ilq ajlarını çiçəqlərin janlarında qeçirirlər. By iz səbəbsiz deji; çiçəqlərin ləzətli zirəsi onların jemidir: onların bir çök surfələri var; oralarda təqprar jymyrtlamak niyyətindədirlər.

Qəpənəqlər iqi nevidir: bir kısmi qunduz dolazır, qecə istirahət edir; bə'z kısmi isə butun qunu qizlənir. qecə qəzir. Birincisini qunduz qəpənəji adlandırlır; iqcincisinədə qecə qəpənəji dejiirlər. Bynyn içün ekskysrijəji həm qecə, həm də qunduz jəpmalıdır.

Qəpənəq avlamak uçun ən qəzəl fəsil jaz və jajdır. Qunduz ekskysrijəsi için ən jararlı vakt saat 10 ilə 3 arasındır. Bir kısmi qəpənəq vardır qı çurujən hejvan ləzəsi üzərində və ja ona jakın jərlərə də dolazır. Havanın kyrak zamanlarında rutybətlı jərlərdə qəzməq lazımdır: surfələri qolların və ağacların üzərində bylynan bir çök iri qəpənəqləri ormanda da tapa biləriq;

fəkət sarı, bəjaz qəpənəqləri və onların surfələrini təzə və alçaq nabat üzərində, cəmən və çajırda qərarıq.

Bə'zi entimolyklar qəpənəqlərin özlərini dəqil surfələrini toplamağı və sonra ondan sun'i syrətdə qəpənəq çikarmagı təvsijə edirlər.

Bynyn jakızılıgı byrasındadır qı by turlu bəslənib əldə edilən qəpənəqlərin rəngləri ajdın və diqər hissələri duzqun olır. Laqin bynyn cətinliqini nəzərə alıb usylyny səjləməqdən vaz qeqdiq. Qıecə qəpənəqlərini (pərvanə) avlamak için bir çok usylar vardır, bynların hamısı da pərvananın ləilgə hucym xasəsi üzərinə kyrylınıydyr. Bynlardan ən bəsiiti by dur: Ajın karanlık bir qecəsində ormana jakın bir jerdə ocak kalanır. Ocagın ləilgə ətrafdan bir çok qəpənəji cəlb ədir. lətə zıjaja dogry hucym edən pərvanələri tor ilə dytybmorlyga salmak lazındır.

By izi hər aksam lampa ijlə də qərməq mumqundur. Qəpənəqləri tytmak isində bizə ən birinci qəməqçi tordyr.

Kytyja jərləzdirməq

Həzəratı toplajıb kajıtdıkdan sonra onlardan kolleksija jəpmək üçün kabakca bir takım əməljəticra etməlidir. Fəkət ekskyrsijanın yzylygy və ja vaktın darlıgı munasibətlə by çok dəfə mumqun olmajır, və kolleksija tərtibatı muəjjən bir zamana təxir edilir, o zaman həzəratı xarab olmkdan korymak üçün kytyja jərləzdirirlər. Həzəratı jərləzdirməq için taxta və ja xyd məhqəm karton kyty hazırlanır, (Dəmir kyty paslanır byna qərə jərməz) Kytyнын бəjuqluğu təkribən $25 \times 81 \times 7$ santimetro olmalıdır. Bynyn içinə kalınlıgı jarım və ja bir santimetrodan artık olmaksərtilə saf pambyk katları jıgılır. Pambyk katları bir bir lərindən bəjaz qagız təbəkəsilə ajırd edirlər, qərəq pambygy qərəqsə qagız kytyнын boyna muvafik qəsməlidir, pambyk katları kytyнын kapagını azca təzjik edəcəq inikdarda olmalıdır. Ekskyrsija əsnasınla avlanan həzərat by turlu hazırlanmış kytyja, pambyk katlarıнын arasına kojylyr. Morlykdən əvvəlcə qagız çikarılır, sonra həzərat pinset ilə alınaraq pambygın üzərinə sıra ilə duzular. Həzərat pambygın qənarlarından bir santimetro yzaklıkda olmalıdır. Əlbətdə həzəratın hamısı bir jərdən toplanmamışdır, onları ajrı, ajrı jıgııb rəngli səjlarla sərhədlərini təjın

etməlidir, pambygyn üzərinə kojylan qagız təbəkəsində də pambykdaqi sərhəd tə'jin olynyr. Həman jerə azagıdaql etiket kejd edilir.

1) Kojylan həzəranin mikdari, 2) harada toplamı3 (gybernija, yjezd, qənd) 3) nə vakı7 toplanmı3) jili, ajı, qunu) 4) həzərat toplanan jerin zərajiti.

(orman çəmən, tarla və sajrə, bəjlə bir etiqetin jazılmasl bəhəməhal lazımdır. Joksa toplanan materjalın heç birisinin fajdası olmaz. Etiqetin jazılıdğı qagız kojyldykdan sonra iqinci bir qagız təbəkəsi kojylarak sonraql pambık katı jıgılır və bəjlə... bəjlə... həzərəji by kajda ilə jerləzdirdiqdən sonra ust katın aragına parazitlərdən muhafizə için bir az naftalin təqməq lazımdır. By usyl ilə kytyja jıgılmı3 həzərəji bir neçə jil saklamak və istənilən jerə qəndərməq mumqundur. Həzərəji kytyja jerləzdirmə əsnasında azagıdaql dert kajdaja riə7et etməq bəhəməhal lazımdır.

1) Həzərəji ələ almajlb mumqun oldykca pinset ilə qətur-mə7ə çalı3malıdır. Qətururqən bacak, bı7, kanad qibi zərif hissə-lərinə dokynmamalıdır. Məsələn qəpənəqləri daha duzumlu olan xortymılarından japı3arak kaldırılmalıdır.

2) İri həzərə ilə xırdajı, kaba ilə zərfi (məsələn qəpənəq ilə cucuju bir kata kojmajlb ajrı ajrı katlara jıgmalıdır, ajrı ajrı kytylara jıgıl3sa daha münasibdir.

3) Həzəratı heç bir vədə iqi kat pambygyn arasına, qagız kojmadan jıgmamalıdır. Çünqu bacak kanad qibi zərif hissələr kyryjyb pambı7a hər iqi tərəfdən japı3ırl, qəturən zaman klırlır.

4) Bir jerdə kyryjan həzərəji başka bir jerə qəçurməməlidir. Bə'z iri həzərələrin (strekoz qibi) qəvdləri jymyzak və ətlidir, onları oldygy qibi jerləzdirməq olmaz. Kokar və çurujub tər7 olar. Byna imqan verməməqdən ətru həzəranin qəvdasini alt tərəfdən iti bıçakla qəsməq və içini pinsit ilə çıkarmak lazımdır. Gejr təbii bir ə7qil almaması için əvəzində pambık doldyrmak qərəqdir. Həzərəji bacardıkca tez kyrytmaga çalı3malıdır o zaman qəsi7 jerlər heç bəlli olmajacadırl.

Nabat numynələrini toplamak

Zərərli həzəratın bağda, əqində, bostanda jejb xərab etdiqi bir çok nabat var. Bynlardan numynələr seçib kolleqsija tərtib etməli və məqtab kobinəsində byındırılmalıdır. Ona qərə əks-

kyrsijə əsnasında duzduqca rast qəldiqca bynlarında toplamalıdır. Həzəralərin hamısı təqamul dəvrəsini qəçirdiqdən sonra zərər verməqə bəzlamajırlar. Bə'zisi surfə bə'zisi kymkyma, bə'zisi də cucu ja xyd qəpənəq halında təxribata bəzlayırlar; hamısı bir cür təxribat vermir. Bə'zisi japrak qəmirir, bir kısmi çiçəqləri jejir, bir takımı tymyrcykları jejir. Ağacın kabıqlı altı, üzərinə jymyrt-ləjanlarda az deqil. Zədələnmiz numynələri toplanqan əzagi daqlı nuxələrin olmasına ajırca dikkət etməlidir:

1) Kırığıl jejilmiz japrak 2) deziq—deziq olmyz japrak 3) isqətlənmiz japrak 4) zədələnmiz və torlarla ərilmiz japrak və dal 5) üzərinə jymyrtla kojylmyz japrak, dal və tymyrcyk 6) jartım jejilmiz və ja xyd zədələnmiz çiçəq.

Bynların hərəsindən bir kaç nuxə toplamalıdır. Numynələri bir japrak bir tymyrcyk halında deqil, bacardıkca qucuq bytak əqlində toplamak lazımdır. Koparılan kısım kollygyn içindəqi qagızın arasına kojylır. Hər qagız təbəkəsinin içinə jalınız bir nuxə kojmalıdır. Ekskysijadan kajıtdıkdan sonra qunlu bir jerdə ust ustə kojyb üzərlərinə iqi qərqiç parçası kojylır. Əqər artıq təzjik edəcəq olsanız içindəqi nabatlar karalacakdır.

Jığılan nabatların qagızın qunda iqi dəfə dəqizdirib, kyrytmak lazımdır. Nabatın kyrydygyny bilməq için ufuku vəzi-jətdə dytmalı, əqər heç bir hissəsi əzığı sallanmajırsa kyrymyz dyr. Kyrydykdan sonra zədələnenə nabatın adını zərər verən həzəranın adını bir qagızla jazıb içinə kojmalıdır.